

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Česlovas Raudonikis

Edukologijos magistrantūros studentas

**PAAUGLIŲ POŽIŪRIO Į NARKOTINES MEDŽIAGAS IR JŲ VARTOJIMO
INDIVIDUALIŲJŲ VEIKSNIŲ SĄSAJOS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
Doc. E. P. Zambacevičienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus.....Česlovas Raudonikis.
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	3
ĮVADAS	5
1. NARKOTINĖS MEDŽIAGOS: SAMPRATA, POVEIKIS ŽMOGAUS PSICHIKAI IR ELGESIUI	19
2. PAAUGLYSTĖS APIBŪDINIMAS.....	15
3. PAAUGLIŲ NARKOMANIJA	17
3.1. Tabako rūkymas	17
3.2. Alkoholio vartojimas	19
3.3. Nelegalių narkotikų vartojimas	20
4. PAAUGLIŲ NARKOTINIŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PRIEŽASTYS	22
4.1. Socialinės priežastys.....	22
4.2. Psichologinės priežastys	26
4.3. Biologinės priežastys.....	28
4.4. Rizikos ir apsauginiai veiksniai.....	28
5. ŠIUOLAIKINĖ PRIKLAUSOMYBĖS SAMPRATA.....	30
5.1. Paauglių priklausomos asmenybės ypatumai	32
5.2. Paauglio vartojančio narkotines medžiagas atpažinimas.....	33
6. LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINIAI DOKUMENTAI REGLAMENTUOJANTYS NARKOTIKŲ KONTROLĘ MOKYKLOJE	35
7. CHARAKTERIS IR JO NUKRYPIMAI (AKCENTUACIJOS).....	37
8. PAAUGLIŲ POŽIŪRIO Į NARKOTINES MEDŽIAGAS IR JŲ VARTOJIMO INDIVIDUALIŲJŲ VEIKSNIŲ SAŠAJOS (EMPIRINIS TYRIMAS).....	41
9. PAAUGLIŲ CHARAKTERIO NUKRYPIMŲ TYRIMAS	50
10. NARKOMANIJOS PREVENCINĖ VEIKLA IR JOS REIŠMĖ UGDANT PAAUGLIUS	59
IŠVADOS.....	62
REKOMENDACIJOS	63
LITERATŪRA	64
PRIEDAI	68

SANTRAUKA

Česlovas Raudonikis

PAAUGLIŲ POŽIŪRIO Į NARKOTINES MEDŽIAGAS IR JŲ VARTOJIMO INDIVIDUALIŲJŲ VEIKSNIŲ SĄSAJOS

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas: Pasirinkta tema yra aktuali todėl, kad narkomanija yra plintantis reiškinys tarp jaunimo. Beveik netirtos ir charakterio savybės, lemiančios narkotinių medžiagų vartojimą.

Aktualu pasirinktą temą nagrinėti dėl to, kad žinant paauglių charakterio nukrypimus ir sąsajas su narkotinių medžiagų vartojimu galima būtų efektyviau taikyti narkotinių medžiagų prevencines programas.

Tyrimo objektas: Paauglių požiūris į narkotines medžiagas ir jų vartojimą bei paauglių charakterio nukrypimai.

Tyrimo tikslas: Išsiaiškinti paauglių žinias apie narkotines medžiagas, nustatyti charakterio nukrypimus bei atskleisti, kiek turimos žinios ir charakterio nukrypimas lemia narkotinių medžiagų vartojimą.

Tyrimo metodologija metodai, imtis: Empiriniai: 1. Įvertinti paauglių žinias apie narkotinių medžiagų poveikį sveikatai, narkotikų poveikį paauglių būklei nustatyti naudota anketa. 2. Paauglių charakterio nukrypimams nustatyti naudotas testas. Matematinės statistikos metodais atliktas duomenų įvertinimas.

Tyrimo metu buvo apklausti 8, 9, 10, 11 klasių moksleiviai. Tiriamieji pasirinkti atsitiktinės atrankos principu. Atrankos vienetas - klasė. Tyrimui pasirinktos miesto mokyklos. Tyrimo metu apklausta 130 moksleivių, iš jų 66 mergaitės ir 64 berniukai. Mokinių apklausa buvo anoniminė.

Tyrimui buvo panaudota Verygos A., Sutkutės G., Dūdonio M. (2000) anketa, skirta nustatyti alkoholio, rūkymo ir narkotikų vartojimo paplitimui bei šių faktorių įtaka psichosocialinei būklei, bei G. Šmišeko (2002) testas, kuris skirtas išsiaiškinti paauglių charakterio akcentuacijas bei tendencijas charakterio akcentuacijai susiformuoti.

Gauti rezultatai sudarė galimybę teigti, kad charakterio nukrypimas neturi reikšmės narkotinių medžiagų vartojimui. Narkotinių medžiagų vartojimas skatina galvoti apie savižudybę. Paauglių savijauta priklauso nuo narkotinių medžiagų vartojimo. Darbo pabaigoje pateikiamos taikytinos prevencinės priemonės bei rekomendacijos, kaip elgtis mokytojams ir aplinkiniams, jei iškyla narkotinių medžiagų vartojimo problema.

Summary

Česlovas Raudonikis

CONNECTIONS OF INDIVIDUAL ACTIONS BETWEEN TEENAGERS' POINT OF VIEW TOWARDS NARCOTIC STUFF AND THEIR USAGE

Magistrate paper

The importance of investigation: The chosen topic is very important, because drug abuse has become popular among teenagers and personal reasons such as character divergencies when choosing drugs practically have not been investigated.

It is important to investigate this topic, because knowing the divergences of teenagers' character and their connection with the consumption of drugs antidrugs prevention programmes can be effectively applied.

Subject of investigation: The affect of divergences of teenagers' character and the knowledge about drugs on the consumption of drugs.

Aim of investigation: To clarify the teenagers' knowledge about drugs and to identify character divergencies and how much these factors affect drugs consumption.

Methods and the scope of investigation: Empyric methods: 1. to assess the teenagers' knowledge about drugs and their affect on health, a questionnaire was used to identify the psychosocial affect of drugs on teenagers 2. A test was used to identify the teenagers' character divergencies.

8, 9, 10, 11 class students were investigated. The respondents were chose at random. The chosen unit is a class of students. The town schools were chosen for the investigation. 130 schoolchildren participated in the investigation, among them 66 girls and 64 boys. The questionnaire was anonymous. Questionnaire by A. Veryga, G. Sutkute, M. Dudonis (2000) to identify alcohol, smoking and drugs consumption popularity and affect on psychosocial status and a test by G. Shmishek (2002) to clarify the teenagers' character peculiarities and tendencies in shaping the character were used for the investigation.

Based on the investigation results we can come to the conclusion that the character divergencies do not affect the consumption of drugs. Consumption of drugs makes people think about suicide. Teenagers' health depends on drugs. At the end of the paper prevention measures and recommendations are presented, advice is given to teachers and other people that surround the teenagers who have a problem of drug abuse.

IVADAS

Aktualumas. 1997 – 2010 m. Lietuvos Respublikos sveikatos programoje teigiama, kad narkomanija tapo grėsmingu socialiniu reiškiniu. Tarp jaunimo paplito įvairių rūšių nelegalių narkotikų pasiūla ir vartojimas. Gausiai vartojamos ir psichotropinės medžiagos. Daug jaunuolių priklauso rizikos grupei. Daug nepilnamečių padarytų nusikaltimų yra padaryti, kai jie buvo neblaivūs. Auga nepilnamečių pristatytų į išblaivinimo įstaigas skaičius.

1999 – 2003 nacionalinės narkomanijos programoje prioritetas skiriamas narkomanijos prevencijai ugdymo įstaigose, jaunų žmonių bendruomenėse. Programos tikslas – mažinti narkotikų poreikį per pirminę narkomanijos prevenciją ugdymo įstaigose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos III skirsnio 38 straipsnyje yra teigiama, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Taigi, jeigu mes neapsaugosime jaunimo, galima teigti, kad palaipsniui destabilizuosime valstybę.

Z. Javtokas (2000) teigia, kad negalima išmokyti jaunų žmonių būti sveikais nekreipiant dėmesio į emocinius socialinius poreikius. Dalis jaunuolių išbando narkotikus iš smalsumo, bet kai kurie renkasi juos kaip nusiramino ar protesto priemonę, nesurasdami tinkamos išeities iš nelengvos padėties.

Kaip teigia F. Vogt (2001) vaikai ir jaunuoliai nesugeba valdyti savęs, jiems tenka išgyventi baisias krizes, todėl yra ieškoma dvasinės artumos tarp artimų, mylimų žmonių. Nesurasdami pagalbos ir supratimo jie bando gelbėtis įvairiausios rūšies stimulatoriais – alkoholiu ir narkotikais. Todėl tokiems jaunuoliams svarbi yra aplinkinių pagalba. Tokiems žmonėms gali daug padėti specialiai parengti tėvai, pedagogai bei psichologai. Kaip teigia F. Vogt (2001), tėvams ir pedagogams svarbu ugdyti vaiką taip, kad jis atsispirtų įvairioms priklausomybėms. Taigi šiuolaikinės pedagogikos tikslas yra ugdyti jaunuolių valią, kad įstengtų narkotinėms medžiagoms atsispirti ir pasakyti „Ne“. Pasak G. Davidavičienės (2001), svarbiausia yra suteikti vaikams žinių ir informacijos bei išmokyti jaunimą atsispirti narkotinėms medžiagoms.

Narkotinių medžiagų žalą paaugliams atskleidė nemažai tyrimų. Naujosios Zelandijos mokslininkai, 1997 metais tyrę vadinamųjų „silpnųjų“ narkotikų (kanapių gaminiai - „žolė“, marihuana ir kt.) įtaką 15-16 moksleivių protiniams sugebėjimams. Jie nustatė, kad tokius narkotikus pradėję vartoti moksleiviai 16 kartų dažniau areštuojami už nusikaltimus, nesusijusius su narkotikais, 2 kartus dažniau suserga psichikos ligomis, 10 kartų dažniau bando nusižudyti, palyginti su tais, kurie nevartoja narkotikų. (Gasiliauskas, Levickaitė, Našlėnas, 2001).

Alkoholio, rūkymo ir narkotikų paplitimą bei šių faktorių įtaką psichologinei moksleivių būklei tyrė A. Veryga, T. Stanikas, K. Malakauskas ir kt.(1999).

Alkoholio ir kitų narkotikų 2003 metų tyrimo Lietuvoje rezultatai rodo, kad bet kuri narkotiką bent kartą yra vartoję 15,6 proc. moksleivių. Tyrimo duomenys rodo, kad vaikai turi daug įvairių problemų, kurios skatina ne tik griebtis tabako, alkoholio ar narkotikų, bet ir ryžtis savižudybei. Šalyje auga girtaujančių moksleivių skaičius, mažėja abstincentų skaičius (Davidavičienė, 2003).

Socialinių tyrimų instituto 2006 metų tyrimas atskleidžia, kad nėra pakankamai vaiko psichoaktyvių medžiagų vartojimo įvertinimo paslaugų – jos teikiamos tik tada, kai šis vartojimas sukelia akivaizdžių problemų; teikiamos paslaugos yra daugiausia medicininės.

Rekomenduojama, jog kiekviena su vaikais dirbanti įstaiga turėtų turėti specialistą, gebantį greitai įvertinti vaiko psichoaktyvių medžiagų vartojimą.

Socialinių ir psichologinių problemų įtaką narkotinių medžiagų vartojimui tyrinėjo 2005 metais Kauno miesto savivaldybės administracijos Kultūros ir švietimo departamento Švietimo ir ugdymo skyrius. Gauti rezultatai parodo, kad socialinės ir psichologinės problemos, gyvenimo įgūdžių stoka lemia tai, kad kasmet vis jaunesni mokiniai pradeda vartoti narkotines medžiagas.

Narkotinių medžiagų vartojimui gali turėti reikšmės charakterio ypatumai. Kaip pažymi A.E.Ličko (1983), tam tikro charakterio tipo atstovai, palyginti su kitų charakterio tipų atstovais, labiau linkę pažeisti moralines, teisines normas ir tai dažniausiai padaroma apsvaigus nuo narkotinių medžiagų. Todėl galima tikėtis, kad paaugliai, pasižymintys tam tikromis charakterio akcentuacijomis pažeis vienokias ar kitokias elgesio normas. Apie tai liudija A.Vdovičenko, F.Desiatnikovo, E. Zaikos, V. Justickio atlikti tyrimai (Valickas, 1997).

Narkotinių medžiagų vartojimui didelės įtakos turi prasti santykiai šeimoje, vaikai neturi stipraus autoriteto, pagrindo po kojomis, kuris padėtų atsisipirti gresiančioms pagundoms (Kuorienė, 2002).

Tyrimo problema. Išsiaiškinti kas verčia paauglius vartoti narkotines medžiagas, ar charakterio nukrypimai turi reikšmės narkotinių medžiagų vartojimui.

Tyrimo objektas: Paauglių požiūris į narkotines medžiagas ir jų vartojimą bei paauglių charakterio nukrypimai.

Tyrimo hipotezė: 1. Ar paauglių požiūris į narkotines medžiagas turi įtakos jų vartojimui.

2. Ar yra ryšys tarp narkotikų vartojimo ir charakterio nukrypimų.

Darbo tikslas: Išsiaiškinti paauglių požiūrį į narkotines medžiagas bei jų vartojimo individualiuosius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai :

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, teisinę, medicininę literatūrą, kuri susijusi su pasirinkta tema bei atliktu tyrimu.
2. Išsiaiškinti tiriamųjų paauglių žinias apie narkotines medžiagas ir jų žalą.
3. Sužinoti apie respondentų asmeninę patirtį vartojant narkotines medžiagas.
4. Nustatyti tiriamųjų charakterio nukrypimus.
5. Išsiaiškinti, kiek charakterio nukrypimas ir nepakankamos žinios apie narkotinių medžiagų žalą turi įtakos jų vartojimui.
6. Išanalizuoti tyrimo rezultatus.
7. Pateikti rekomendacijas narkotinių medžiagų vartojimo mažinimo tarp paauglių klausimais.

Tyrimo metodologija: Tyrimas grindžiamas humanistinės psichologijos bei pedagogikos idėjomis, akcentuojančiomis ugdytinio supratimą, pabrėžiančiomis kiekvieno laisvę, orumą, lygiateisiškumą, lygias teises ugdytis (Rogers, 2005; Maslow, 2000); pagrindiniais A. Adlerio individualiosios psichologijos principais: asmenybės vientisumo, žmogaus tikslų kaip pagrindinės motyvuojančios jėgos, nulemiančios kiekvieno žmogaus individualumą bei gyvenimo stiliaus kaip unikalių bruožų, elgesio būdų, nulemiančių žmogaus gyvenimo unikalumą (Adler, 2003). Taip pat remtasi socialinės ekologijos modeliu, pagal kurį narkomanijos prevencija turi būti orientuota į problemos priežastį, o ne vien į simptomus, „todėl siekiant efektyvios psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos turi būti panaudojami veiksniai, gerinantys šeimos ir socialinę aplinką, ryšius mokykloje ir su bendraamžiais, kurie turi būti grindžiami aiškiais taisyklėmis ir ribomis, palaikant ir skatinant pozityvų elgesį“ (Narkotikų kontrolės departamentas, 2005, p.81).

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: pedagoginės, psichologinės, medicininės, teisinės ir kt. literatūros, švietimo sistemos ir kitų norminių dokumentų, susijusių su tema, analizė.
2. Empiriniai: paauglių žinių apie narkotines medžiagas, žalą sveikatai, taip pat – narkotikų poveikį moksleivių būklei nustatyti taikiau Verygos A., Sutkutės G., Dūdonio M. (2000) anketą (žr.priedas Nr.1). Tyrimo tikslai ir uždaviniai lėmė apklausos metodų pasirinkimą. Anketa buvo siekiama išsiaiškinti paauglių požiūrį į narkotinės medžiagas. Šią anketą sudaro keturi pagrindiniai blokai, kuriuos sudaro 19 klausimų. Pirmame bloke buvo siekiama išsiaiškinti bendrąsias žinias (amžių, lytį, klasę, gyvenamąją vietą). Antrajame bloke buvo siekiama išsiaiškinti tiriamųjų emocinę savijautą. Trečiajame - sužinoti, kokios yra tiriamųjų žinios apie narkotines medžiagas. Ketvirtajame - sužinoti asmeninę patirtį.

2. Matematinės statistikos metodai. Juos naudojant atliktas tyrimo duomenų įvertinimas. Duomenys apdoroti kompiuterinėmis programomis SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programinis paketas, Microsoft Excel XP programa.

Tyrimo imtis ir organizavimas: Tyrimo metu buvo apklausta 130 8-11 klasių moksleivių. Iš jų 66 mergaitės ir 64 berniukai. Tiriamieji pasirinkti atsitiktinės atrankos principu. Mokinių apklausa buvo anoniminė. Naudota Verygos A., Sutkutės G., Dūdonio M. (1999) anketa bei paauglių charakterio nukrypimams nustatyti naudotas G. Šmišeko (2002) testas (2 priedas).

Apklausa vyko klasėse. Apklausa padėjo atlikti klasių auklėtojai. Respondentų buvo prašoma laikytis nurodymų surašytų anketos ir testo instrukcijose. Apklausa metu siekta, kad respondentai atsakytų į pateiktus klausimus savarankiškai ir pildydami jaustūsi saugūs.

Tyrimo etapai :

1. 2005 metų rugsėjo – gruodžio mėnesiai. Magistrinio darbo temos pasirinkimas. Mokslinės informacijos duomenų ir šaltinių paieška nagrinėjamos temos klausimais.
2. 2006 metų sausio – birželio mėnesiai. Tyrimo metodikų paieška ir analizė.
3. 2007 metų kovo mėn. Konstatuojamasis tyrimas. Gautų duomenų analizė, darbo rašymas.
4. 2008 metais atliktas gautų duomenų patikslinimas.

Darbo naujumas / reikšmingumas.

Nemažai psichologų, edukologų ir visuomenės sveikatos specialistų yra aktyviai tyrinėję Lietuvos moksleivių psichologinę savijautą, elgesį Sketerskienė ir Šurkienė (2006), Bukšnytė L. (1999). Rizikingą paauglių elgseną ir jos sąsajas su mokyklos aplinkos veiksniais tyrė I. Lenčiauskienė ir A. Zaborskis (2006). Visuomenės sveikata (2007) Tačiau tyrimų, analizuojančių būtent sąsajas tarp paauglių charakterio tipo ir narkotinių medžiagų vartojimo, aptikti nepavyko. Šie tyrimai yra svarbūs tuo, kad išsiaiškinus charakterio tipą, galima efektyviau užkirsti kelią narkotinių medžiagų vartojimui ir paplitimui ir tai padėtų planuojant prevencines programas. Šio tyrimo tikslas – nustatyti tiriamų paauglių charakterio tipą ir nustatyti sąsajas tarp turimo charakterio tipo ir narkotinių medžiagų vartojimo.

Darbo aprobacija: 2007 metų, gegužės 15 d. 11 val. Panevėžio apskrities visuomenės sveikatos ugdymo centre buvo skaitomas pranešimas „Narkotinių medžiagų paplitimas tarp Panevėžio miesto moksleivių“. Pranešimą skaitė centro vyr. gyd. Irena Prancane bei Dailutė Mikuckienė. Tarp dalyvių buvo visuomenės sveikatos priežiūros specialistės Daiva Guškienė ir Virginija Matusevičienė tiesiogiai atsakingos už tirtų mokyklų mokinių sveikatos priežiūrą.

Darbo struktūra: Darbą sudaro įvadas, 10 skyrių, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 6 priedai. Darbe pateikta 18 lentelių, 8 paveikslai.

1. NARKOTINĖS MEDŽIAGOS: SAMPRATA, POVEIKIS ŽMOGAUS PSICHIKAI IR ELGESIUI

„Narkotinės medžiagos (narkotikai) – tai gamtinės ar sintetinės medžiagos, kurios dėl kenksmingo poveikio ar piktnaudžiavimo jomis sukelia sunkų žmogaus sveikatos sutrikimą, pasireiškiantį psichine ir fizine priklausomybe (Sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos AIDS centras, policijos departamentas prie vidaus reikalų ministerijos, 2001). Narkotinių medžiagų yra labai daug ir įvairių. Pagal 1961 metų Jungtinių tautų konvenciją daugiau kaip 100 medžiagų pavadinimų priskiriama prie narkotinių medžiagų (kanapės, opiumas, morfijus, natūralūs ir sintetiniai opijatai ir t. t.). **Psichotropinės medžiagos** - pagal 1971 metų Jungtinių tautų konvenciją prie psichotropinių medžiagų yra priskiriama 100 su viršum pavadinimų medžiagų. Žinomiausios ir labiausiai paplitusios tokios, kaip: amfetaminas, ekstazi, LSD, barbitūratai.

Kai naujos atsiradusios rinkoje medžiagos tampa plačiai vartojamos ne medicininiais tikslais, jos gali būti tarptautiniu mastu kontroliuojamos ir įtraukiamos į psichotropinių medžiagų sąrašus. Rinkoje dažnai atsiranda naujų psichotropinių medžiagų ir ne visada jos naudojamos pagal savo tiesioginę paskirtį, todėl psichotropinių medžiagų sąrašai kasmet atnaujinami, o visos narkotinės medžiagos priskirtos prie psichotropinių, turi būti kontroliuojamos valstybių ratifikavusių Jungtinių tautų konvenciją. **Psichiką stimuliuojančios medžiagos** kokainas, amfetaminai, ekstazi. Kokainas yra gaunamas iš kokamedžio. Indėnai tikėjo, kad žmonėms jį padovanojo Saulės dievas. Vėliau kokamedis buvo dalijamas kaip vaistas nuo nuovargio ir alkio. 1860 metais buvo išgautas grynas kokainas. Anfetaminas - tai medžiaga, kuri buvo naudojama Antrajame pasauliniame kare sustiprinti karių išsvermei. Tai balti milteliai, turintys baltą ar pilką atspalvį. Ekstazi buvo naudojamas psichiatrijoje siekiant gydyti neprotinius sutrikimus, bet dabartiniu metu yra uždraustas. Tai stipriai stimuliuojanti medžiaga.

Psichiką slopinančios medžiagos - opijus, heroinas, morfijus, metadonas, raminamieji vaistai, barbitūratai. Natūralūs opijatai yra išgaunami iš aguonų galvučių pieninių sulčių. Aguonų opiujuje yra keli alkaloidai, svarbiausias iš jų yra morfijus. Heroinas buvo pradžioje naudojamas medicinoje, vėliau pakeistas kitais opijatais (Sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos AIDS centras, policijos departamentas prie vidaus reikalų ministerijos, 2001).

Kalbant apie narkotinių medžiagų aktualumą ir reikšmingumą, didelę reikšmę jie turi paaugliams, ypač labiausiai pažeidžiamiems (našlaičiams, gatvės vaikams). Tai parodo 2000 metais Jungtinių Tautų vaikų fondo ir Pasaulio sveikatos organizacijos pasiūlytas labiausiai pažeidžiamų vaikų tyrimas „Dėl svaiginamųjų medžiagų vartojimo bei rizikingos lytinės elgsenos“. Tyrimas parodė, kad rūkymas,

alkoholio ir kitų narkotikų vartojimas yra labai paplitęs tarp gatvės vaikų ir tapęs jų gyvenimo dalimi. 81,0 proc. tiriamųjų (beveik visi berniukai) buvo bent kartą vartoję kokį nors narkotiką. Gatvės vaikai pradeda vartoti narkotikus labai anksti. Daugelis tyrime dalyvavusių respondentų piktnaudžiavo alkoholiu ir kitais narkotikais jau ilgą laiką (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005, p. 15, 16).

Narkotinių medžiagų poveikis žmogaus psichikai ir elgesiui visada yra žalingas. Graikų kalba narkotiko reikšmė yra „stingdantis, apsvaiginantis“ (Medicinos enciklopedija, 1994, p. 53).

Todėl narkotines medžiagas reikia aptarti medicininiu, socialiniu ir juridiniu požiūriais:

Medicininiu požiūriu – narkotikai - tai medžiagos, sukeliančios euforiją, psichinę ir fizinę priklausomybę bei abstinencijos reiškinius.

Euforija - tai subjektyviai maloni būklė. Žmogus jaučia jaudulį, jėgų antplūdį, žvalumą, nuotaikos pagerėjimą, neribotas galimybes. Kai kada tai pasireiškia maloniu apsvaigimu, atsipalaidavimu, savotiška dvasine pusiausvyra. Tačiau objektyviai - tai žalinga būseną. Žmogus praranda realybės pojūtį. Jis neišsprendžia iškilusios problemos, jos nepašalina, o jaučiasi laimingas. Tai cheminių medžiagų sukelta psichikos „apgaulė“, neteisėta pasitenkinimo būseną.

Psichinė priklausomybė - liguistas noras sistemingai ar periodiškai vartoti narkotines medžiagas, norint patirti tam tikrą malonią būseną. Noras svaigintis užvaldo asmens mintis, jausmus, veiklą, jis negali nukreipti minčių darbui, kūrybai ar kitai veiklai.

Tolerancija - silpnėjanti organizmo reakcija į tą patį narkotinės medžiagos kiekį. Palaipsniui malonumas, kurį sukeldavo narkotikas, mažėja. Žmogus turi vartoti vis didesnę medžiagos dozę, kad pasiektų tokį patį efektą.

Fizinė priklausomybė - (narkotikas) jau tampa būtina organizmo biologinei ir cheminei pusiausvyrai išlaikyti. Pakinta visos žmogaus organizmo funkcijos, kraujyje turi nuolat cirkuliuoti individuali narkotiko dozė. Žmogus tampa narkotinės medžiagos „vergu“. Jei organizmas negauna narkotiko, atsiranda abstinencijos sindromas, vegetaciniai - somatiniai, neuropsichiniai sutrikimai.

Abstinencijos sindromas - nenugalimas potraukis narkotikui. Požymiai - stiprūs galvos, rankų, kojų raumenų, sąnarių priepuoliniai skausmai, dirglumas, sutrinka širdies ritmas, pakyla temperatūra, atsiranda šaltkrėtis, pykinimas, vėmimas, viduriavimas, seilėtekis, prakaitavimas, kamuoja košmarai, sutrinka sąmonė, apima nerimas, atsiranda mirties baimė. Abstinencijos reiškiniai išnyksta, kai organizmas gauna naują narkotiko dozę.

„Po pirmų narkotiko dozių, kurios gali būti net labai mažos, žmogus išgyvena euforiją, o abstinencijos požymių nepatiria. Toliau vartojant narkotinę medžiagą, tolerancija didėja, euforinė būseną silpnėja, atsiranda abstinencijos būklė, kuri vis gilėja. Taip palaipsniui vystosi psichinė

priklausomybė - noras patirti malonią būseną perauga į fizinę priklausomybę, pasireiškiančią abstinencijos sindromu. Narkotinės medžiagos dozei reikia pinigų, kurie, galima sakyti, yra „išmetami“ į balą ar šiukšlių dėžę, nes išsivysčius priklausomybei narkomanas naudoja narkotines medžiagas tam, kad galėtų gyventi su tokia psichine būsena, kurioje gyveno iki panaudodamas narkotikų. Žmogus tampa narkomanu (Sutkutė G. 2002).

Socialiniu požiūriu narkotikai - tai tokios medžiagos, kurios socialiai pavojingos. Žmogus, vartojantis narkotikus, gali būti pavojingas visuomenei, šeimai ir sau. Jis, norėdamas gauti narkotikų, gali padaryti bet kokį nusikaltimą, bet kokius veiksmus, kad tik galėtų „išeiti“ iš abstinencijos sindromo. Narkotinių medžiagų vartojimo pasekmės Lietuvoje 1999 m.: 50 proc. eismo nelaimių, 52 proc. išžaginimų, 49 proc. žmogžudysčių, 50 proc. prievartos sutuoktinio atžvilgiu, 62 proc. užpuolimų, 38 proc. vaikų prievartos, 20-35 proc. savižudybių, 68 proc. kūno sužalojimų.

Juridiniu požiūriu narkotikai - tai medžiagos, kontroliuojamos pagal Jungtinių Tautų konvencijas ir įrašytos į atitinkamus sąrašus, kurias įstatymai draudžia gaminti, įsigyti, laikyti, gabenti, siųsti, realizuoti. Už smulkus nusikaltimus teismas gali nubausti baudomis arba laisvės atėmimu iki 6 mėn. Už sunkesnius nusikaltimus yra baudžiama laisvės atėmimu (dažniausiai iki trejų metų). Jei nusikaltimas ypač sunkus, tai baudžiama laisvės atėmimu nuo 2 iki 15 metų. Išgirdus žodžius „narkotinės medžiagos“ manoma, kad tai - heroinas, LSD, ekstazy kokainas, „žolė“ ar kt. Tai ne tik šios medžiagos. Narkotinės medžiagos yra skirstomos į legalias ir nelegalias. Todėl svarbu išsiaiškinti, kokios narkotinės medžiagos yra legalios ir kokios nelegalios.

Legaliems narkotikams priklauso kava, juoda, stipri arbata, tabakas, alkoholis, lakios medžiagos, įvairūs vaistai, kurie yra vartojami ne pagal paskirtį, o svaiginimosi tikslais. Nelegaliems narkotikams priklauso visos kitos narkotinės medžiagos (ekstazy, marihuana, amfetaminas, heroinas ar kt.). Jie dar vadinami „gatvės“ narkotikais. Į jų sudėtį būna primaišyta įvairių medžiagų. Keletas jų įvairūs skalbimo milteliai, valymo priemonės, nuodai žiurkėms ir kitiems kenkėjams, cukraus pudra, įvairūs vaistai ir kt. Nusipirkęs „gatvės“ narkotikų, niekad nežinai, kiek turi gyno, o kiek priemaišų, koks perkamo narkotiko stiprumas, jau nekalbant apie jų neigiamą poveikį organizmui (Sutkutė, 2002; Diržys, Milašiūnas, Rivera ir kt. 2001).

Plačiau apie narkotines medžiagas, apsvaigimo nuo jų požymius ir padarinius žr. 1 lentelė.

Narkotines medžiagos, jų poveikis ir vartojimo padariniai

Medžiagų grupės	Narkotinė medžiaga	Poveikis	Ilgalaikio vartojimo padariniai
Psichiką stimuliuojančios medžiagos	Kokainas, krekas	Energijos antplūdis ir budrumas, suaktyvėja sąmonės veikla, užslopinami miego ir valgio poreikiai, nuovargis. Pakyla temperatūra, išsiplečia vyzdžiai.	Netenkama apetito, mažėja svoris, sutrinka širdies ritmas, pakyla temperatūra, psichozė.
	Amfetaminai, metamfetaminai	Euforija, energijos antplūdis, plepumas, agresyvumas, nemiga, netenkama apetito, vyzdžiai išsiplėtę, džiūsta burna.	Mažėja svoris, nusilpsta imunitetas, psichozė, širdies smūgis.
	Efedroniniai preparatai	Euforija, energijos antplūdis, plepumas, agresyvumas, nemiga, netenkama apetito, vyzdžiai išsiplėtę, džiūsta burna.	Mažėja svoris, nusilpsta imunitetas, psichozė, širdies smūgis.
	MDMA (ekstazi)	Euforija, polinkis bendrauti, prarandama impulsų kontrolė ir nuovoka, vyzdžiai išsiplėtę, džiūsta burna, prakaitavimas, pakyla temperatūra. Sukelia ir haliucinacijas.	Perdozavus: Nerimas, didelis susijaudinimas, psichozė, depresija, padidėjęs kraujo krešėjimas.
	Kofeinas	Pagerėja mąstymas, nuotaika, suvokimas, jutimai, padidėja fizinis ir protinis pajėgumas, sumažėja nuovargis, mieguistumas.	Pasidaro nervingi, dirglūs, negali užmigti, susilpnėja dėmesys, sumažėja protinis darbingumas, darosi agresyvus, sutrinka kraujotaka.
	Nikotinas	Suaktyvina protinę veiklą, budrumą, dėmesio koncentraciją.	Yra pagrindinis išeminės širdies ligos, plaučių, gerklės, stemplės ir kai kurių kitų organų uždegimų, vėžio ir rizikos veiksnys.

„1 lentelės tęsinys 13 puslapyje“

„1 lentelės tęsinys“

Psichiką slopinančios medžiagos	Opijatai (opijaus ekstraktas, heroinas, morfijus)	Pasyvumas, mieguistumas, sutrinka reakcija, sulėtėja fizinis ir psichinis aktyvumas, nei alkio, nei skausmo neužgožiama euforija. Vyzdžiai susitraukę, burna džiūva, galūnės ap sunkusios.	Abstinencija: Pavandenijusios akys, stiprūs sąnarių skausmai, didelis susijaudinimas, kepenų ligos, kraujo užkrėtimas, AIDS.
	Metadonas	Vartojant didelėmis dozėmis, poveikis panašus į morfijaus.	Abstinencija panaši į kitų opijatų sukeltą abstinenciją, tik ilgesnė.
	Raminamieji vaistai	Mieguistumas, kontrolės praradimas.	Nevalingi raumenų traukuliai.
	Barbitūratai	Kalba nerišli, didelis dirglumas, mieguistumas, koordinacijos sutrikimas.	Kvėpavimo sutrikimas, sąmonės praradimas.
	Alkoholis	Sąmonės ir atminties užtemimas, vėmimas, kalbos nerišlumas, sulėtėjusi reakcija.	Vėmimas, abstinencija, gastritas, hepatitas.
Haliucinogenai	Kanabinoidai (marihuana, hašišas, hašišo aliejus)	Atsipalaidavimas, neįprastas juokas, įvairių pojūčių sutrikimas, sulėtėja psichinė veikla, mieguistumas, akių baltymai paraudę.	Visiškas abejingumas, emocinio vystymosi sulėtėjimas, imuniteto nusilpimas, atminties ir gabumų silpnėjimas, psichikos sutrikimas.
	LSD, PCP, DOM, MDA	Pakitęs suvokimas, haliucinacijos, atitrūkimas nuo realybės, laiko, atstumo, spalvos, formų suvokimo iškraipymas, vyzdžiai išsiplėtę, išraudimas, silpnumas, drebulys.	Pakilusi temperatūra, netikėtas apsvaigimo efekto pasikartojimas, psichozė, sunki depresija.
	Ketaminas	Stiprus apsvaigimas, koordinacija sutrikusi, haliucinacijos.	Irzlumas, baimė, bloga nuotaika, psichinis bukumas.
	Lakiosios medžiagos	Stiprus apsvaigimas, raumenų tonusas sumažėjęs, refleksai apmirę, regos haliucinacijos.	Lėtinė sloga, kosulys, didelis nuovargis, nemiga, drebulys, galvos skausmas, irzlumas, baimė, bloga nuotaika.

Dėl narkotinių medžiagų vartojimo dažniausiai įvyksta nelaimingi atsitikimai ar sužalojimai. Net mažas bet kokių narkotikų kiekis sutrikdo koordinaciją, mąstymą, susilpnėja sugebėjimas priimti protingus sprendimus,

- vartojant narkotikus nyksta intelektiniai sugebėjimai, asmenybė degraduoja, atsiranda abejingumas bet kokiai veiklai. Net ir mažas narkotikų kiekis gali sukelti psichikos, emocijų sutrikimus, atbunka jausmai, vystosi nerimas, depresija.
- darosi sunkiau bendrauti su draugais, šeima ir kt.,
- reguliariai vartojant narkotikus, išsivysto priklausomybė, liguistas potraukis, žmogus negali be jų apsieiti, reikia vis didesnių narkotiko dozių. Žmogus tampa ligoniu - narkomanu,
- narkotikai sukelia fizinę ir psichinę priklausomybę, negaunant jų, išsivysto abstinencija. Gali prireikti detoksikuoti,
- jei narkotikai sumaišomi su kitomis medžiagomis, reakcija gali būti baisi ir nenuspėjama,
- leidžiantis intraveninius narkotikus naudojamos nešvarios (nesterilios) adatos, kurios gali užkrėsti kraują, sukelti pūlinius, trofines opas, užsikrėsti hepatitu B, C ir ŽIV- AIDS sukėlėjo virusu,
- narkotikai yra daugelio susirgimų priežastis,
- narkotikai trukdo vystytis fiziškai ir dvasiškai tobulėti, daro žmogų silpną ir bevalį,
- narkotikai sukelia vaikų išsigimimus,
- narkotikus platinti yra nusikaltimas, už kurį baudžiama įstatymu,
- piktnaudžiavimas narkotikais labai brangiai kainuoja, ir tai sukelia finansinių sunkumų, atsiranda skolų, daromi nusikaltimai ir kt. pasekmių. (Užkalnienė, 1999).

2. PAAUGLYSTĖS APIBŪDINIMAS

Kiekvienas žmogaus gyvenimo laikotarpis turi tam tikrų tipiškų bruožų, kurie keičia ir formuoja žmogaus asmenybę. Todėl tarp vieno ir kito amžiaus tarpsnio atsiranda perėjimo fazė. Bręstant ir vystantis tarp vaikystės ir jaunystės atsiranda paauglystė. Paauglystės laikotarpiu svarbūs santykiai su suaugusiais, draugais, aplinka. Tiksliai nustatyti paauglystės negalima, nes tos ribos yra labai nevienodos ir sąlyginės. (Gučas, 1990). „Paauglystėje yra išgyvenama susitapatinimo su grupe ir atsiskyrimo krizė“ (Beresnevičienė, 2003, p. 37). Paauglys turi apsiprasti su tuo, kad jis tampa suaugusiu ir susirasti nuosavą gyvenimo stilių. Jam reikia prisitaikyti prie pakitimų visuomenėje, naujų pažiūrų. Paauglystėje daug pamėgdžijimo, bet aiškus ir originalumo, savitumo siekimas. Paauglys nebesitenkina savo vaizdui formuoti tiesiogiai suvokiamais modeliais, bet ieško vietinių arba tolimų didvyrių, juos garbina ir mėgdžioja. Sukuriamas tokio asmens idealas“ (Gučas 1990, p. 246, 248). „Pamėgdžiodami kai kuriuos suaugusiųjų poelgius, netinkamas tradicijas ir norėdami įtvirtinti save, paaugliai ima rūkyti, vartoti alkoholinius gėrimus ar svaigintis įvairiomis psichotropinėmis medžiagomis, o pastaruoju metu pasidarė madinga išmėginti nelegalias narkotines medžiagas“ (Davidavičienė, 2000, p.22). Paauglystėje dažnai yra atitolstama nuo suaugusiųjų, susilpnėja tarpusavio ryšiai, dėl to kritiškai yra vertinami suaugusiųjų paliepimai ir mėginama surasti save. Tai - laikotarpis, kada paauglys nori būti suaugęs. Dažnai šiuo laikotarpiu yra manoma, kad tėvai varžo laisvę, imama ieškoti savo vietos gyvenime (Davidavičienė, 2000).

Paauglys yra tarp suaugusiojo ir vaiko. Šiuo laikotarpiu labai kritiškai yra vertinami suaugusiųjų paliepimai, yra ieškoma asmenybės ir lyties tapatybės. Šiuo laikotarpiu yra būdinga aktyvi mokyklinė veikla, siekiama savo išmoktas žinias pritaikyti praktikoje (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius ir kt., 2003). Apie „12- 18 metų jaunuoliui, kyla tokios vystymosi užduotys:

1. fizinio brendimo;
2. formaliųjų operacijų atlikimo (pagal Piaget);
3. emocinio vystymosi;
4. pritaikymo prie bendraamžių;
5. draugystės su priešingos lyties asmenimis užmezgimo“ (Beresnevičienė, 2003, p. 35).

L. Bulotaitė (1998) paauglystę skirsto į du tarpsnius. 13 – 15 metų – tai ankstyvoji paauglystė. Paaugliams kyla tapatumo klausimai. Jie ima domėtis ateitimi. Ima suprasti, kad jų veiksmai turi pasekmes, jų elgesys veikia ir kitus asmenis. Šio amžiaus paaugliams kyla daugybė egzistencinių klausimų, dažni konfliktai su suaugusiais, būdingas nepasitenkinimas savimi.

16 – 18 metų amžiaus paaugliai jau galvoja apie ateitį, karjerą, kuria planus. Jie jau gali abstrakčiai mąstyti. Paaugliai nori su suaugusiais aptarti rūpimus klausimus, problemas, jų sprendimo būdus. Tačiau išlieka ir bendraamžių įtaka (Bulotaitė, 1998).

„Nepritapęs prie klasės ar mokyklos paauglys išeitęs iš šių konfliktų ir atsipalaidavimo ieško neformaliame bendravime su draugais ir dažnai patiria neigiamą jų įtaką. Išryškėja specifinis paauglių bruožas – priklausomybė nuo grupės. Todėl nenuostabu, kad šiame amžiuje paaugliai dažniausiai pradeda kasdien rūkyti, dažniau vartoja alkoholį, inhaliantus, raminamuosius vaistus (ypač mergaitės), mėgina nelegalius narkotikus“ (Davidavičienė, 2001, p. 38, 39). Šio amžiaus paaugliai jau turi susiformavusį požiūrį į narkotines medžiagas, nors ne visada šis požiūris yra teisingas. Todėl labai svarbu šiuo laikotarpiu padėti paaugliui suvokti, kad narkotikų vartojimas ir įvairūs eksperimentai gali sukelti daug problemų, o tai gali sugriauti ateities planus (Lietuvos AIDS centras, policijos departamentas prie vidaus reikalų ministerijos vaiko namas, 2003).

Vadovaujantis psichoanalizės teorija, kuri teigia, kad paauglystėje yra patiriamas konfliktas tarp seksualių impulsų ir visuomenės draudimo juos tenkinti. Dėl to kyla baimė, dėl kurios atsiranda pasipriešinimas aplinkiniams ir visuomenei (Žukauskienė, 1998). Todėl galima padaryti išvadą, kad „paauglystė yra neišvengiamai audringas ir konfliktiškas amžiaus tarpsnis, kurio metu svarbiausia ne nuslopinti paauglio maištą, bet padėti jam kuo kryptingiau siekti savarankiškumo ir visapusės nepriklausomybės nuo šeimos“ (Valstybinis psichikos sveikatos centras, 1999, p. 32). Paauglystėje yra svarbu įveikti tapatumo krizę, kuri yra konfliktų priežastis tarp suaugusiųjų ir paauglių „Paauglys kuriam nesiseka sėkmingai išspręsti tapatumo krizės, būna visiškai sutrikęs, aiškiai nesupranta, kas jis yra, kuo norėtų būti ir koks yra kitų žmonių akimis“ (Valstybinis psichikos sveikatos centras, 1999, p. 33). Todėl labai svarbu padėti paaugliui atsakyti į minėtus klausimus.

3. PAAUGLIŲ NARKOMANIJA

Kalbant apie narkotikų vartojimo paplitimą tarp paauglių galima teigti, kad narkotikų vartojimas yra paplitęs. 2004 m. pabaigoje Lietuvoje atlikti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tyrimai parodo, kad dažniausiai narkotikai vartojami su draugais, todėl galima teigti, kad draugų ir aplinkos pasirinkimas veikia narkotikų vartojimą. Labai liūdna teigti, kad net 37,4 proc. 18–19 m. amžiaus grupės respondentų teigė, jog dalis jų draugų vartoja narkotikus. Rementis minėtu tyrimu galima teigti, kad respondentai turi informacijos apie narkotikų platinimo vietas (nuo 11,0 iki 19,2 proc., tai priklauso nuo amžiaus grupės). Labiausiai stebinantis faktas tas, kad tik kas penktas respondentas žino, kur platinami narkotikai, tačiau esant reikalui gana lengvai ar net labai lengvai gautų narkotikų. Lengviausiai gaunamas Lietuvoje paaugliams narkotikas yra kanapės. Jų sugebėtų gauti net 45,2 proc. 18–19 m. amžiaus grupės respondentų. Antroje vietoje pagal prieinamumą yra ekstazis. Jo lengvai gautų kas penktas 18–19 m. amžiaus grupės respondentas. Toliau anfetaminas, kurį teigia galintys gauti 15,9 proc. 18–19 m. amžiaus grupės ir 16,2 proc. 20–21 m. amžiaus grupės respondentų. 19,7 proc. 15–17 m. amžiaus grupės respondentų teigia, kad jiems buvo siūloma įsigyti kanapių. Beveik kas antras 18–19 m. amžiaus grupės respondentas gana nesunkiai sugebėtų gauti kanapių per 24 valandas, jeigu to norėtų. Beveik kas penktas jaunimo grupės respondentas gautų ekstazio bei amfetamino. Didėjant paauglystės amžiui didėja ir narkotinių medžiagų vartojimo įvairovė: iš nors kartą gyvenime bandžusių 15–17 m. amžiaus grupės respondentai vartojo 4 rūšių narkotikus, 18–19 m. – 6 rūšių narkotikus. (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005). ES šalyse kanapės taip pat yra dažniausiai vartojamas narkotikas. Europoje asmenų neseniai vartojusių šį narkotiką rodikliai aukščiausi tarp jaunų asmenų (15 – 34 m.). Net 9,2 proc. Lietuvos gyventojų nurodė žinantys bent vieną konkrečią vietą, kurioje yra platinami/pardavinėjami narkotikai. Nerimą sukelia tai, jog 18,5 proc. Lietuvos gyventojų teigia, kad jiems bent kartą gyvenime buvo pasiūlyta narkotikų (dažniausiai klube, uždaruose pasilinksminimo vakarėliuose); <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-40-0>

3.1. *Tabako rūkymas*

Kai 1492 metais Kristupas Kolumbas atrado Ameriką, jis pamatė vietinius gyventojus rūkančius tabaką. Neilgai trukus vietiniai išmokė naujuosius atvykėlius rūkyti ir šis įprotis labai greitai paplito tarp atėjų, jie pamėgo rūkymą. Netrukus šis įprotis persikėlė iš Amerikos į Europą. Tabakui sparčiai

plisti padėjo jo savybė - tapti įpročiu, kurio žmogui yra sunku atsisakyti. Tabakui plisti dar padėjo ir tai, kad dauguma žmonių klaidingai suprato tabako poveikį. Buvo manoma, kad tabakas atbaido ligas, stimuliuoja bei ramina organizmą. Taip tabakas paplito po visą pasaulį, susidurdamas su vienokiu ar kitokiu žmonių pasipriešinimu, bet šioje kovoje nugalėtoju tapo tabakas. Gaunamas pelnas nuo tabako taip pat padėjo jam išlikti, nes dauguma valstybių ėmė naudotis juo kaip vienu iš pelno šaltinių (Jagodinskis, 1986).

Pagrindinis ir aktyvusis tabako sudedamosios dalies ingredientas – nikotinas. „Kadangi nikotinas yra vienas stipriausių stimuliatorių, jis suteikia žmonėms atsipalaidavimą, pasitenkinimą, sugebėjimą „susitvarkyti“ su kažkuo. Praėjus kelioms minutėms po pirmos cigaretės, jie gali pajusti norą surūkyti dar vieną... ir dar vieną“ (Gibsonas, 1992, p. 39). Nikotinas yra labai toksiškas stimulatorius, be tabake esančio nikotino yra šimtai kenksmingų junginių kaip anglies monoksido, dervų ir kt., šios medžiagos stipriai prisideda prie rūkymo daromos žalos organizmui.

Dažniausiai rūkyti išmokstama paauglystėje, nepaisant visų rūkymo žalos agitacinių priemonių, tabako antireklamos labai maža dalis supranta tabako pavojų organizmui.

Tabakas visame pasaulyje paplitęs preparatas. Cigarečių rūkymo patrauklumas tas, kad neigiamas poveikis pasireiškia lėtai, nepastebimai. Tabake esantis nikotinas suformuoja organizmo toleranciją sau. Todėl norint pasotinti organizmą nikotinu reikia kaskart vis didesnio cigarečių skaičiaus. (Hardiman, 1999).

Rūkymas yra labiausiai paplitusi buitinė narkomanija, kuri žaloja, ne tik patį rūkantį, bet ir kenkia aplinkiniams bei supančiai aplinkai. „Surūkius cigaretę 2/3 dūmų patenka į aplinką ir užteršia ją nikotinu, dervomis ir kitomis nuodingomis medžiagomis. Jeigu nerūkantis išbus vieną valandą prirūkytoje patalpoje, tai jis pasyviai „surūkys“ 4 cigaretes Minesotos universiteto Vėžio centro mokslininkai (1997) pasyvių rūkalių organizme surado stiprią vėžį sukeliančią medžiagą. <...> tyrimai taip pat parodė, kad pasyvus tabako rūkymas vaikams padidina cholesterolio kiekį kraujyje, padidina širdies ligų riziką“ (Černiauskiene, 2001, p. 28).

Tabako prieinamumas ir paprastumas vartojant ir įvairios gyvenimiškos situacijos sudaro sąlygas ilgai šiai medžiagai įtvirtinti psichologinę priklausomybę ir tai tampa rimta problema (Hardiman, 1999).

„Priklausomybė nikotinui ypač greitai susiformuoja iki 25 metų amžiaus. Pradžioje būna grupinė priklausomybė, kai paaugliai rūko grupėje, pamėgdžioja lyderį, nesugeba atsisipirti bendraamžių spaudimui. Vėliau rūkymas tampa tam tikru ritualu. Po to išsivysto ir fizinė priklausomybė, kuri būna labai stipri“ (Černiauskiene, 2001, p. 26).

Taigi galime išskirti šias priklausomybes tabako rūkymui:

1. Fizinė priklausomybė. Jos priežastis yra nikotinas, kuris skatina **neuromediatorių** išsiskyrimą smegenyse ir veikia kaip stimulatorius. Fizinės priklausomybės susiformavimo laikas labai individualus. Tai priklauso nuo organizmo, bet gali kartais atsirasti ir po kelių cigarečių surūkymo.

2. Psichologinė priklausomybė. Tai rūkymas susiklosčius tam tikroms situacijoms. Kaip susitikus su draugais, po valgio, po kavos ir pan. Psichologinį rūkymo atsiradimą sąlygoja teigiamas rūkymo socialinis prieinamumas, mada, patrauklumas, o tai apsunkina patį rūkymo metimo procesą (Veryga, Stanikas, Malakauskas, ir kt. 2003).

„Priešingai nei skelbia tabako pramonės atstovai, rūkymas nėra suaugusiųjų pasirinkimo reikalas. Įvairių tyrimų duomenimis apie 80 proc. rūkančiųjų pradeda rūkyti iki 18 metų, o ne pradėjusieji rūkyti iki 25 m. dažniausiai nebepradeda niekada“ (Veryga, Stanikas, Malakauskas, ir kt. 2003, p. 6).

3.2. Alkoholio vartojimas

Nuo seniausių laikų žmonės žinojo, kaip pasigaminti alkoholinius gėrimus iš vaisių sulčių, medaus. VI - VII a. arabai jau mokėjo išgauti gryną spiritą distiliuojant vyną, o tai labai skatino girtavimą. Todėl galima manyti, kad tai paskatino musulmonų religijos įkūrėją Mahometą uždrausti svaigiųjų gėrimų vartojimą ir visus nesilaikančius draudimo žiauriai bausti. Europoje svaiginamieji gėrimai išmokti gaminti sublimuojant rūgstančius turinčius cukraus skysčius. To pradininkas laikomas italų vienuolis Valentijus, kuris teigė atradęs stebuklingą eliksyrą.

Dėl to alkoholiniai gėrimai paplito po visą pasaulį ir tapo kone kiekvieno reikšmingo įvykio, šventės dalimi. Papročiai ir tradicijos yra labai gajos ir pakeisti jas yra sunku. Uždraudus alkoholinių medžiagų pardavinėjimą gali padaugėti apsinuodijimų namų sąlygomis pagamintais alkoholiniais gėrimais (Jagodinskis, 1986).

Alkoholis gali neigiamai paveikti žmogaus aplinką, darydamas žalą mokslui, sveikatai, laimei, draugiškiems santykiams. Alkoholizmo padarinių žalos likvidavimas brangiai kainuoja tiek pačiam žmogui, tiek jo šeimai, tiek valstybei (World Health Organization, 2000).

„Žmogus girtavimo papročius suvokia ir pamažu juos priima gerokai anksčiau, negu atsiranda alkoholio poreikis, gerokai prieš pirmąją pažintį su pačiu alkoholiu, jo skoniu ir poveikiu“ (Jagodinskis, 1986, p. 57). Pirmosios pažintys su alkoholiu būna labai įvairios. Iki 11 metų alkoholio yra paragaujama atsitiktinai, vėliau alkoholio išgeriama per šventes, šeimos iškilmes, nuo 14 - 15 metų atsiranda motyvas išgerti dėl „kompanijos“. Alkoholio vartojimas sukelia žmogaus nuotaikos

kaitaliojimąsi, pykčio ar džiaugsmo protrūkius (Jagodinskis, 1986). Dažnai ir besaikiai vartojant alkoholinius gėrimus gali išsivystyti alkoholizmas, kuris gali vystytis pagal šias fazes:

1. Pradinė - žmogus visą laiką galvoja apie alkoholinius gėrimus, bet išlieka kaltės suvokimas. Šioje stadijoje yra vengiama kalbėti apie turimą silpnumą alkoholiniams gėrimams.
2. Kritinė fazė - pavartojus alkoholį prarandama savikontrolė, tampama agresyviu, nustojama domėtis, kurti.
3. Chroniškoji fazė - tai asmenybės degradavimo fazė : atmintis silpnėja, mąstymas pakinta, pradedami vartoti prastos kokybės alkoholiniai gėrimai.

„Alkoholikas, sutrikus jo psichikai, dažniausiai elgiasi šeimoje grubiai, žiauriai alkoholikai dažnai muša savo vaikus bendraamžių aplinkoje alkoholikų vaikai jaučiasi nevisaverčiai. Kalbėdami apie tėvus jie dažnai pagražina “teisybę” arba ją nutyliJeigu tėvai dėl alkoholizmo išsiskiria, vaikas patiria labai didelę traumą Mokytojams jokių būdu kitiems vaikams nederėtų sakyti, kad to vaiko tėvai alkoholikai” (Leliūgienė, 1997, p.112).

Vadovaujantis Narkotikų kontrolės departamento tyrimu (2004) galima teigti, kad „vidutiniškai alkoholinius gėrimus Lietuvos gyventojai pradeda vartoti sulaukę 18 metų Puse apklaustųjų pradėjo vartoti alkoholinius gėrimus iki 18 metų, kita pusė – turėdami daugiau kaip 18 metų. Iki 16 metų vartoti alkoholį pradėjo ketvirtadalis apklaustųjų“ (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005 p. 17, 18).

Vaikai augdami girtaujančiose šeimose, išmoksta nepasitikėjimo, nes girtaujančioje šeimoje vaikas dažnai negauna to, kas jam yra pažadama. Tokio vaiko psichikoje vyrauja chaosas, jis jaučiasi nesaugus ne tik šeimoje, bet ir už jos ribų. Tada atsiranda melavimas, išsisukinėjimas. Girtaujančiose šeimose retai kada yra kalbama apie tarpusavio santykius, emocijas, vaikų pasiekimus mokykloje. Tada atsiranda vienišumo jausmas. Tokioje šeimoje atsiranda draudžiamų temų, susijusių su vieno iš tėvų girtavimu, smurtu. Taip pat yra sujaukiami ir jausmai. Tokie vaikai nesupranta savo jausmų, dažnai elgiasi gynybiškai, nes vyrauja prieštaringi ir varginantys jausmai tarp meilės ir neapykantos. (Skardinskaitė, Strončikienė 2005).

3.3. Nelegalių narkotikų vartojimas

Nuo alkoholio ir tabako vartojimo lengvai pereinama prie nelegalių narkotikų išbandymo ir pagaliau prieinama prie jų vartojimo. Nelegaliais narkotikais yra vadinamos medžiagos, kurių gaminimą, įsigijimą, laikymą, gabenimą, siuntimą bei realizavimą draudžia įstatymai.

Nelegalioms narkotinėms medžiagoms priklauso **opiodai**, kurie yra labiausiai ir plačiausiai vartojami nelegalūs narkotikai. Opiodai gali būti gamtiniai ir sintetiniai. Gamtiniams opiodams yra priskiriamas morfinas, kodeinas ir kitos medžiagos, kurios yra gaunamos iš aguonų. Gamtinius opiodus chemiškai paveikus yra gaunamas heroinas (Subata, Krikščiukaitytė, Povilaitienė, 2003). „, Pirmąkart opiodų paragaujama paauglystėje ar apie 20 gyvenimo metus” (Dembinskas, 2003, p. 475).

Kanabinoidai. Jiems yra priskiriamos narkotinės medžiagos, kurios yra gaunamos iš kanapių (marihuana, hašišas, kanapių ekstraktas). Kanapių preparatai dažniausiai rūkomi.

„Apie 45 milijonus europiečių bent kartą yra vartoję iš kanapių gaunamus narkotikus. Vartojimas labiausiai yra paplitęs tarp jaunuomenės: kanapes išbando apie ketvirtadalis šešiolikmečių, o tarp aštuoniolikmečių ši dalis siekia 40 % (Dembinskas, 2003, p. 479). Kanapės yra labiausiai paplitęs narkotikas Lietuvoje, kas trečias vaikas 20 – 21 m. amžiaus yra pabandęs šio narkotiko ir kas šešta mergina yra pabandžiusi šio narkotiko (Narkotikų kontrolės departamentas, 2005).

Stimuliuojančios medžiagos. Šioms medžiagoms priklauso amfetaminas, ekstazi, kokainas ir jo įvairios formos. Amfetaminas medicinoje buvo skiriamas kaip budrumą skatinantis preparatas, tinkamas ir liesėjimui. Amfetaminą pamėgo naktinės pamainos darbuotojai, studentai sesijų metu. „Ekstazi – tai baltos, rožinės tabletės su įvairiais paveikslėliais ar įvairių spalvų tabletės dažniausiai naudojamos muzikos ir šokių aplinkoje” (Subata, Krikščiukaitytė, Povilaitienė, 2003, p. 10). Ekstazis yra antras narkotikas pagal paplitimą Lietuvoje. Kokainas gaminamas Pietų Amerikoje iš Erythroxylylon coca ir giminingų augalų lapų. Tai vienas iš brangiausių narkotikų. Dėl savo poveikio šio narkotiko buvo dedama į kokakolą. Dažnai kokainas yra maišomas su įvairiais priedais. Tai sukelia didelį pavojų vartojantiems. (Dembinskas, 2003). **Haliucinogenai** gali būti gamtiniai ir sintetiniai. Gamtiniai haliucinogenai randami tam tikruose grybuose. Iš sintetinių narkotikų plačiausiai žinomas narkotikas yra LSD (lizerginės rūgšties darinys). LZD pradžioje buvo vartotas gydyti priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų, tačiau preparato vartojimas buvo greitai uždraustas dėl įvairių šalutinių poveikių (Subata, Krikščiukaitytė, Povilaitienė, 2003). Nelegalių narkotikų poveikis ir vartojimo padariniai pateikti 1- oje lentelėje.

4. PAAUGLIŲ NARKOTINIŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PRIEŽASTYS

Kaip teigia P. Jusaitis (1996), narkotikų vartojimą sąlygoja daugybė socialinių, psichologinių, politinių veiksnių, ekonominių bei finansinių grupuočių, siekiančių pelno, suinteresuotumas. Narkomanijų formų išplitimui daro didelę įtaką skurdas, nepelnyta prabanga, socialinė diskriminacija.

Į klausimą, kodėl žmonės vartoja narkotikus, minėtas autorius atsako: „Pirmiausia dėl to, kad jie gyvena bendruomenėje ir yra priklausomi nuo tos bendruomenės tradicijų, „normų“, kad juos veikia daugybė socialinių, psichologinių faktorių, kad jie nesijaučia saugūs, išgyvena stresus ir pastovią alkoholio ar narkotikų pasiūlą“ (Jusaitis, 1996, p. 9).

4.1. Socialinės priežastys

Šiuolaikinio žmogus yra skurdaus dvasinis pasaulis, daugelis žmonių išgyvena baisias krizes, netiki ateitimi, šeimos dažnai išgyvena skyrybas, todėl labai svarbu, kad vaikas gautų šeimoje tvirtus auklėjimo pagrindus, suvoktų gyvenimo prasmę. Tada visi gyvenimo sunkumai ir problemos bus atrama savosios asmenybės ugdymui (Kuorienė 2002). Kaip teigia A. Davidavičienė (2001), narkomanijos priežasčių reikia ieškoti šeimoje, vaikų auklėjime. Šeima labai svarbi vaiko raidai. „Colemano tyrimai parodė, kad labai daug paauglių (82%), reguliariai vartojančių alkoholi, tą įprotį įgijo namie, ir tik (18%) jų gerti pradėjo ne namie, o su draugais.....kuo santykiai su tėvais blogesni, tuo paauglį lengviau paveikia bendraamžiai“ (Žukauskienė, 1998, p. 322).

Dauguma autorių teigia, kad narkotikų vartojimą gali lemti šie veiksniai:

Netinkamas auklėjimas šeimoje. Dažniausiai būna per didelė tėvų kontrolė, namuose per griežta tvarka, menkinami ar netinkamai vertinami vaiko sugebėjimai, tolerancijos stoka, šaltas santykis su savo vaikais ir kt. Dėl to vaikas negali adekvačiai išmokti valdyti savo jausmų, pats įveikti įvairių kliūčių, kurios iškyla kiekvieno vaiko gyvenime, o ypač paauglystės laikotarpyje. (Davidavičienė, 2001). „Rūpinimasis vaiku ankstyvajame jo gyvenimo tarpsnyje, per didelis domėjimasis juo, ypač vienturčiu arba vienturte, davimas jam didelės laisvės, pareigų šalinimasis ir jo įgeidžių tenkinimas tai vienas svarbiausių šaltinių, iš kurio išplaukia psichikos bruožai, paskui tampantys ydos priežastimi kadangi gyvenimas vis dėlto neleidžia ilgai išvengti bet kokių sunkumų, jaunuolis stengiasi pabėgti į neprobleminį – kaip jam atrodo – narkotinio kvaišinimosi pasaulį. (Gurskis, 1990, p. 18, 19). „Tik tada, kai tėvai savo vaikui yra ne baudėjai, ne prievaizdai, o autoritetas, vaikas su visomis problemomis skuba pas juos jei vaikas jausis mylimas ir reikalingas

ne dėl gerų pažymių, ne dėl kitų gerai atliktų darbų, o todėl, kad jis pats – vienintelis, nepakartojamas ir labai mylimas, jis nesisvaigins“ (Kuorienė 2002, p. 28).

Vaikas augo nepilnoje šeimoje arba vienas iš tėvų buvo nepakankamai reiklus ir griežtas arba pernelyg lepino savo vaiką (Davidavičienė 2001, p. 28). Tada daugybės rūpesčių gyvenimas ir neigiami jausmai gali išsilieti destruktiviais protrūkiiais, uždarumu ar pasinerimu į fantazijų pasaulį. (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius ir kt. 2003, p. 10).

Nuolatinis vieno iš tėvų užimtumas. Dėl to tokiose šeimose jaunimui trūksta arba per daug dėmesio ar globos, todėl gali formotis neigiamos emocijos, lydimos destrukcijos, pasinerimo į vienatvę, uždarumą, fantazijas (Davidavičienė, 2001).

Piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitais narkotikais šeimoje, kurioje vaikai perima elgesio modelį iš savo tėvų. „Žinoma, ryškiausiai šią problemą iliustruoja vaikai, kilę iš demoralizuotų, išsiskyrusių, piktnaudžiaujančių alkoholiu šeimų. Visi žinome schemą: tėvas girtuoklis – vaikai išgyvena pragarą, demoralizuota šeima – vaikai neturi reikiamos globos (Gurskis, 1990, p. 30, 31). Taigi tokios situacijos sudaro visas sąlygas, kad, ieškodami išeities, tokie paaugliai gali atsirasti dar blogesnėje situacijoje – vartoti narkotikus.

Tėvai leidžia vaikams ragauti svaigalų namuose. Tyrimai rodo, kad jaunuoliai, kuriems vaikystėje neleido gerti, kur kas rečiau vartoja alkoholinius gėrimus, o 65 proc. tokių vaikų iš viso negeria. Jei tėvai leido vaikams ragauti iš savo taurelių, negeriančių paauglių skaičius sumažėja iki 34 proc. Jei tėvai leido kartais paragauti, visai negeriančių sumažėja 12 proc., o tie vaikai, kuriems tėvai dažnai leido ragauti alkoholinių gėrimų, užaugę visi juos vartojo. Ankstyvas alkoholio ir kitų narkotikų išmėginimas bei piktnaudžiavimas greičiau sukelia fizinę ir psichinę priklausomybę, mano Davidavičienė (2001).

Vaikas patyrė dvasinių ir fizinių traumų. „Tokiose šeimose augančiam vaikui būdingas iškreiptas garbės, orumo ir saugumo supratimas, atsiranda nuolatinis vidinis konfliktas ir dvasinis diskomfortas. Vaiko vystymasis tokiose šeimose dažniausiai būna apsunkintas - vaikui skiriama mažiau dėmesio ir globos, jis negauna reikiamos emocinės paramos, globos ir dėmesio, vaikas neišmoksta tinkamai išreikšti savo jausmų ir su jais tvarkytis. Tai gali pasireikšti agresijos ar destruktivaus elgesio protrūkiiais, uždarumu ar pasinerimu į fantazijų pasaulį“ (Davidavičienė, 2001, p. 29). „Tokiose šeimose augančiam vaikui būdingas iškreiptas garbės ir saugumo supratimas, formuojasi nuolatinis vidinis konfliktas ir dvasinis diskomfortas“ (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius ir kt., 2003, p. 10).

Draugų įtaka. Pasak A. Davidavičienės (2001), paauglių noras būti pripažintiems yra labai stiprus veiksnys. Didžiausią įtaką paauglystėje turi bendraamžiai. Juos sieja labai stiprus bendrumo

jausmas. Todėl narkotinės medžiagos dažnai vartojamos norint neatsilikti nuo savo bendraamžių, neišsiskirti iš jų, jaučia baimę būti „balta varna“.

„Jei paauglio draugai vartoja narkotikus, didelė tikimybė, kad jis ar ji taip pat pradės juos vartoti. Tačiau, jei draugai to nedaro, pagunda gali net nekilti.... paprastai narkotikų atsisakoma, kai jų atsisako draugai arba kai pasikeičia socialiniai ryšiai. Paaugliai iš laimingų šeimų ir tie, kurie gerai mokosi mokykloje, retai vartoja narkotikus todėl, kad retai bendrauja su vartojančiais šias medžiagas“ (Myers, 2000, p. 247).

Dar blogiau, jeigu asmuo patenka į bendraamžių grupę, kurioje vyrauja „narkomaniškas“ gyvenimo stilius, labiausiai pavojingos šitokios grupės tiems jaunuoliams, kurių tėvai mažai domisi jais, nekontroliuoja, kaip vaikai leidžia laiką. Ir jeigu į tokią grupę patenka judrus asmuo, tai yra didelė tikimybė, kad toks asmuo taps vienu iš grupės narių, vartojančių narkotikus, nes judrus asmuo tai nenuilstamai ieško išpūdžių, nuotykių ir be galo trokšta judėti. Didžiausia šių asmenų blogybė, kad jiems trūksta svarstymo, kaip elgtis ir veikti, nes dėl nieko nesusimąsto, dažnai gyvena šia akimirka (Gurskis, 1990).

Socialinė aplinka (reklamos, bendraamžių, šeimos, visuomenės, žiniasklaidos formuojamos nuostatos). Paauglį supanti neigiamą atspalvį turinti socialinė aplinka nejučia skatina jį vartoti narkotines medžiagas. Reikia daug gyvenimo įgūdžių, kurie padėtų kritiškai įvertinti svaigalų vartojimą. Didelė dalis atsakomybės tenka žiniasklaidai ir joje pasirodančiai **reklamai**. „Naujausi alkoholio reklamos draudimo tyrimai parodė, kad šalyse, kuriose ribojama alkoholio reklama, išgeriama mažiau...šalyse, kuriose draudžiama stiprių alkoholinių gėrimų reklama, jų suvartojama 16 proc. mažiau palyginus su šalimis, kur tokio draudimo nėra.... reklama veikia žmogų ne tik jos realizavimo momentu, bet ir daug vėliau. Ji yra tarsi uždelsto veikimo bomba (Lietuvos blaivybės draugija „Baltų ainiai“ 2001, p. 44, 45). Viena iš priežasčių, kodėl paaugliai vartoja alkoholį, yra alkoholio vartojimas **šeimoje**. Jeigu šeimoje yra dažnai vartojamas alkoholis, tai paskatina ir sužadina norą vartoti alkoholį.

Santykiai šeimoje yra labai svarbūs, ypač yra reikšminga kaip šeimoje yra išsprendžiami šeimyniniai konfliktai. Jeigu konfliktai šeimoje yra išsprendžiami diplomatiškai ir tolerantiškai, tai ir vaikai augdami tokiose šeimose įgauna patirties ir supratimo sprendžiant savo įvairias konfliktines situacijas. Tai padeda atsispirti grupiniam draugų spaudimui. Šeima yra stiprus faktorius apsaugantis vaiką nuo alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimo. Jeigu šeimoje yra tarpusavio pasitikėjimo dvasia, tai tėvai gali veikti ir savo vaikų draugus, o tai padeda apsaugoti nuo narkotinių medžiagų vartojimo (Settertobulte, Jensen, Hurrelmann, et al. 2001).

Žiniasklaidos reikšmė ir jos poveikis narkotinių medžiagų vartojimui yra labai didelis, nes filmai, muzika formuoja požiūrį į narkotines medžiagas ir jų vartojimą.

„Žiniasklaida bombarduoja jaunimą prieštaringa informacija:

- narkotikai – kvapą užgniaužiantis ir smagus dalykas;
- narkotikus lengva gauti net mokykloje;
- narkotikai nepavojingi, jeigu žinai, ką darai;
- narkotikai stumia į nusikaltimus;
- narkotikai atneša didelius turtus;

- narkotikai žudo, o žmonės žudo dėl narkotikų“ (Česnienė 2001, p. 26). Tokia informacija apie narkotines medžiagas klaidina paauglius ir suteikia daug neaiškumo ir paslaptingo. Todėl būtina suteikti paaugliams tikslias ir nedviprasmiškas žinias.

Reklama taip pat atlieka labai svarbų vaidmenį, todėl norint sumažinti tabako vartojimą, ypač tarp paauglių, būtina visiškai uždrausti tabako reklamą bei įvairių firmų rėmimo veiklą. Reklama turi didelį poveikį ir alkoholinių produktų vartojimui. Jos uždraudimas mažina alkoholio vartojimą ir su juo susijusi žala yra mažesnė. Leidžiamą alkoholio reklamą būtina apriboti. Jei ji yra spausdinama leidiniuose, ji turi būti trumpa bei glausta (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija 2006).

„Televizijos vaizduojamame pasaulyje alkoholis vartojamas dažniau negu kava, arbata, gaivieji gėrimai bei vanduo kartu paėmus“ (Myers, 2000, p. 248).

Žiniasklaidą galima pasitelkti informuojant visuomenę, siekiant keisti nuostatas ir elgesį bei propaguojant sveiką gyvenimo būdą. „Auklėjamųjų sveikatos ir socialinės apsaugos žinių įterpimas į pramogines laidas yra naudingas skatinant mąstysenos, įsitikinimų ir elgesio pasikeitimus“ (Davidonienė, Paukštytė, Pletkuvienė, 2002, p.113).

Alkoholio ir kitų narkotikų prieinamumas. Mūsų šalyje ypač lengvas alkoholio ir kitų narkotikų prieinamumas, dėl to paaugliai gali dažniau vartoti narkotines medžiagas. Alkoholio rinkos reguliavimo politikai turi didelę reikšmę alkoholio apmokestinimas, nes tai padeda sumažinti alkoholio žalą paaugliams. Pailgintos prekybos alkoholiu valandos padidina smurtinių nusikaltimų skaičių. (Anderson, Baumberg, 2006). Nustačius aukštesnę alkoholio pardavimo amžiaus ribą asmenims, sumažėtų alkoholio vartojimas (Rehn, Room, Griffith ir kt. 2001).

Bendruomenės ryšių susilpnėjimas. Tokioje bendruomenėje, kurioje silpnas bendrumo jausmas, yra daugiau padaroma nusikaltimų ir labiau klesti narkobiznis (Davidavičienė, 2001).

4.2. Psichologinės priežastys

Smalsumas ir nuolatinis noras patirti kuo daugiau malonumų. Kartais smalsumas gali tapti priežastimi skatinančia pamėginti narkotines medžiagas. Blogiausia yra tai, kad nuo daugumos narkotinių medžiagų pavartojus pirmą kartą pajuntamas pasitenkinimas ir sužadinas noras vėl tai pakartoti. Visa tai puikiai žino narkotikų platintojai ir pardavėjai stengdamiesi nemokamai duoti kvaišalų tol, kol paauglys pasidaro priklausomas ir pats reikalauja narkotinių medžiagų, be kurių negali ilgai ištvirti. (Gurskis, 1990). „Smalsumą nulemia narkotikų efektas, kurį pajunta vaikai išmėginę vieną ar kitą narkotiką. Jie trokšta pajusti narkotinių medžiagų poveikį, patirti pakitusią sąmonės būseną. Jie paprasčiausiai siekia malonumo. Noras patirti narkotinių medžiagų sukeltus psichikos pokyčius yra viena iš svarbesnių narkotikų vartojimo priežasčių“ (Davidavičienė, 2001, p. 26,27). Žmogaus prigimtyje yra polinkis siekti malonumo. Malonumą mums teikia įvairi veikla: valgymas, sportas, mėgstamo užsiėmimo turėjimas. Pavyzdžiui, meilės nebuvimas kelia vienišumo jausmą, nevalgys yra alkio pojūtis. Žalingų įpročių turintis asmuo dažniausiai siekia išvengti skausmo ir pasiekti malonią dvasinę būseną. Dažnai yra prisirišama prie narkotinių medžiagų, siekiant panaikinti emocinį diskomfortą (Hardiman, 1999). Pavartojus narkotines medžiagas pajuntama, kad pagerėja savijauta, nutolsta rūpesčiai, jaučiamas psichologinis atsipalaidavimas. Jaunuoliai nesuvokia, kad tai yra klaidingas kelias į savijautos pagerėjimą. Taip formuojasi priklausomumas, pirmiausiai psichinis, vėliau fizinis. Taip pamažu taps narkotikų vergu (Gurskis, 1990).

Noras būti kitokiam, madingam, laisvam. Narkotines medžiagas vartoja kai kurios žvaigždės, įžymybės: aktoriai, sportininkai, muzikantai ir t. t. Todėl jaunimas nori sekti jų pavyzdžiu. Taip pasireiškia lengvabūdiškumas ir naivumas. A. Davidavičienė (2001) pastebi, kad „tam tikruose jaunimo sluoksniuose narkotikų vartojimas tartum patvirtina, jog esi „tikras“ žmogus, panašiai kaip papirosų rūkymas ir alkoholio gėrimas tam tikrame amžiuje laikomi brandos požymiais<...> medikamentų rijimas, hašišo rūkymas arba butopreno įkvėpimas („uostymas“) paaugliams neteikia nė mažiausio malonumo, tik priešingai – sukelia galvos skausmus, vėmimą, vidurių sutrikimus ir pan. Vis dėlto tai daro (dažniausiai kolektyviai, kad visi matytų) ir net dedasi susižavėję, išgyvena „nežemiškas vizijas“, nes bijo būti išjuokti ir prarasti padėtį grupėje“ (Gurskis, 1990, p. 28).

Nesuvokimas, ką daro ir kad tai yra pavojinga ir rimta. Neretai vaikai teigia apie narkotikus girdėję tik iš „gerosios“ pusės – kokį malonumą jie teikia, todėl neteisingas ir nekritiškas požiūris į narkotikus, manant, kad narkotikai nekenkia arba kenkia tik „stiprūs“, suklaidina ne vieną paauglį ar jaunuolį.

Geriamas ar vartojami narkotikai norint pamiršti problemas, užuot jas išsprendus. Dažnai paaugliai vartoja narkotikus tam, kad užmirštų savo problemas (konfliktai su draugais, tėvais, vidinėmis problemomis).

Vidiniai emociniai išgyvenimai. Dažnai paaugliai, kurie turi polinkį į narkotines medžiagas, kurių emocijos yra nepastovios, linkę į kraštutinumus, viską vertina tik labai gerai arba labai blogai. Tokiems vaikams labai svarbu padėti išlaikyti pusiausvyrą, emocinį stabilumą.

Nenoras išsiskirti iš draugų. Tai labai dažna narkotikų vartojimo priežastis. Norėjimas pritaipyti prie kokios nors bendraamžių grupės, joje praleisti laiką ir, jei tokia grupė vartoja narkotikus tai ir naujam nariui dažnai pasiūloma narkotinių medžiagų.

Vienišumo jausmas. „Šis jausmas paprastai aktyviai slopinamas, tačiau nepasitenkinimas, priešiškas aplinkai ir visuomenei nuolat stiprėja ir narkotikų vartojimas įgauna protesto išraišką“. (Sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos AIDS centras, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2001, p. 39). Vieniši žmonės dažnai turi bendravimo problemų, ypač jei nusivilia draugais, tada bando užmegzti naujus kontaktus. Jeigu tai baigiasi nesėkme, kaip protestas visuomenei yra narkotinių medžiagų vartojimas.

Noras greičiau tapti suaugusiu. Noras įrodyti savo nepriklausomybę bei gyventi pagal suaugusių normas taip pat dažnai lemia narkotinių medžiagų vartojimą. (Davidavičienė, 2001)

Neturėjimas ką veikti, neužimtumas. „Nenoras mokytis, pomėgių neturėjimas ir neužimtumas, taip pat narkotikų vartojimas gali tapti savotišku protestu, laisvalaikio leidimo forma. Taip atsiranda poreikis narkotinėms medžiagoms, o ne aktyviai veiklai“ (Davidavičienė, 2001, p. 27).

Atsakomybės ir įsipareigojimų vengimas. Noras atsikratyti atsakomybės bei įsipareigojimų, kurių bijoma, bandoma kompensuoti narkotinėmis medžiagomis.

Žemas savęs vertinimas. Nereikalingumo jausmas, atstumtojo vaidmuo dažnai tampa paskata vartoti narkotikus. Patirtas jausmas, kad gyvenimas neturi prasmės gali pastūmėti narkotinių medžiagų vartojimui. „Šis jausmas ypač dažnas iš mokyklos pašalintiems jaunuoliams, kurie gyvena neturėdami jokių darbo įgūdžių, lengvatų, vilties“ (Myers, 2000, p. 247). Pradėję vartoti narkotikus tokie paaugliai pasijaučia visaverčiai.

Jausmų reguliavimas. Paaugliai, rinkdamiesi narkotines medžiagas, renkasi jas pagal tai, kokius jausmus nori slopinti ar stimuliuoti. Pvz., psichostimuliatoriai padeda suaktyvinti perdėtą protinį ir fizinį aktyvumą, neadekvatų pasitikėjimą (amfetaminas, efedronas ir kt.), psichoslopintojai sukelia apsnūdimą, slopina baimę, budrumą, padeda atsikratyti gėdos jausmo, pavydo (alkoholis, opijus, opijaus ekstraktas, heroinas, morfijus, metadonas, įvairūs raminantys ir migdomieji preparatai) (Davidavičienė, 2001).

Pesimizmas ir nusivylimas žmonėmis. „Žmonės, linkę į priklausomybę nuo narkotikų medžiagų dažnai turi bendravimo problemų. Vieni jų stengiasi kontroliuoti ir valdyti juos supančius žmones, kiti ieško lyderių. Išryškėjus problemoms ir draugams nuo jų nusisukus, jie nusivilia tampa vieniši“ (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius, ir kt., 2003, p. 9).

4.3. Biologinės priežastys

Biologinėms priežastims priskiriamas paveldimumas, medžiagų apykaitos sutrikimai bei etanolio metabolizmo procesas. Nemažai mokslininkų mano, kad alkoholizmas yra paveldimas, mėginama surasti atsakingą geną, kuris nulemia tapimą alkoholiku. Jeigu mes palygintume sveikas šeimas su alkoholizmu sergančiomis šeimomis, tai pastebėtume, kad alkoholizmu sergančių šeimų vaikai keturis kartus dažniau gali susirgti alkoholizmu nei sveikų tėvų vaikai (Mikalkevičius, Banaitis, Kurtinaitis ir kt. 1998). „Prancūzų mokslininkai įrodė, kad berniukai, gimę alkoholikų šeimoje, net jei juos išaugino negeriantys tėvai, turi du – keturis kartus didesnę polinkį į alkoholizmą nei vaikai, išaugę ne alkoholikų šeimose ... todėl biologinių veiksnių turinčiam asmeniui vienas atsitiktinis ar eksperimentinis narkotikų pavartojimo atvejis gali tapti lemtingas ir psichinę bei fizinę priklausomybę jis įgys anksčiau nei suvoks pavojų“ (Sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos AIDS centras, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2001, p. 38, 39).

Žmogaus organizme vyksta biocheminiai procesai, kurie taip pat priklauso ir nuo žmonių rasės. Dabartiniu metu Lietuvoje vyksta etniniai pakitimai, atsiranda kitokios rasės žmonių, kurie labai skirtingai reaguoja į alkoholį. Tolimųjų rytų atstovai (kinai, japonai, vietnamiečiai ir kt.) labiau reaguoja į alkoholį nei baltosios rasės atstovai. Visa tai lemia sutrikęs etanolio metabolizmo procesas.

Dalis mokslininkų mano, kad narkotines medžiagas vartoja tie, kuriems nepakankamai gaminasi endorfinų „laimės molėkulių“, o narkotinės medžiagos skatina tokių medžiagų išsiskyrimą (Mikalkevičius A., Banaitis V., Kurtinaitis A. ir kt. 1998).

4.4. Rizikos ir apsauginiai veiksniai

Mes norime to ar nenorime, mus supanti aplinka veikia mūsų veiksmus bei mūsų elgesį. Mokslininkai nustatė daugybę veiksnių, kurie daro įtaką narkotinių medžiagų vartojimui. Veiksniai, kurie lemia narkotikų vartojimą, vadinami „**rizikos veiksniais**“. Todėl galima išskirti šiuos rizikos veiksnius:

a) šeimoje, kurioje gyvenama, gali būti konfliktiški santykiai, skyrybos, tėvų ar brolių ar seserų nusikalstama veika, b) alkoholį ar kitus narkotikus vartojantys draugai bei neužimtumas, c) netinkami

tarpusavio santykiai tarp moksleivių ir mokytojų, d) neigiamas savęs vertinimas, socialinių įgūdžių stoka, nepasitikėjimas savimi. (Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas, 2002). Dideli rizikos veiksniai, „kai vaikai auga be tėvo; valdinga motina fanatiškai globoja vienturtį sūnų, o tėvas šeimoje neturi jokio balso; pirmas ar paskutinis vaikas šeimoje beprotiškai lepinamas ... vienas iš tėvų arba patėvis girtauja; tėvai dėl „apetito“ vaikui duoda alaus; šeimoje nuolatiniai barniai ...iš mažens vaikai mato išgėrinėjančius suaugusius, šeimoje per didelis pomėgis švęsti visas šventes, vartojant stiprius alkoholinius gėrimus” (Mikalkevičius, Banaitis, Kurtinaitis, ir kt. 1998, p. 79).

Veiksnius, kurie sumažina asmens ar grupės galimybes pradėti vartoti narkotines medžiagas, vadiname „**apsauginiais veiksniais**“. Todėl galima išskirti šiuos apsauginius veiksnius:

a) šeimoje - geri tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Tėvai padės vaikams išvengti narkotikų, jei mylės ir bus prisirišę prie augančio jauno žmogaus, sukurs palankias sąlygas teigiamai patirčiai įsigyti namuose ir, labai svarbu, kad tėvai turėtų tikslią informaciją apie brendimo laikotarpio problemas, padėtų rasti alternatyvą narkotikams, skatindami jų polinkius ir interesus (Visuomenės sveikatos ugdymo centras, 2000), b) antialkoholinių bei antinarkotinių nuostatų visuomenėje paplitimas. c) geri santykiai mokykloje tarp mokinių ir mokytojų. d) saugumo pasitikėjimo savimi jausmas (Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas, 2002).

Stiprinant apsauginius veiksnius paaugliams tiek mokykla, tiek šeima atlieka vaiko integracijos, socializacijos funkcijas. Todėl labai svarbu rengiant narkotinių medžiagų prevencines programas atkreipiant dėmesį į tai, kad nepakanka vien informacijos apie narkotinių medžiagų poveikį, bet svarbiausias mokyklos vaidmuo paruošti mokinį, kad jis adekvačiai reaguotų į situacijas ir sugebėtų atsispirti narkotinėms medžiagoms, tam labai reikšmingas yra apsauginių veiksnių stiprinimas ir ugdymas. (Narkotikų kontrolės departamentas, 2005).

5.ŠIUOLAIKINĖ PRIKLAUSOMYBĖS SAMPRATA

Dar visai neseniai į alkoholio, narkotikų vartojimą, lošimą žiūrėta kaip į skirtingas problemas. Psichiatrai, psichologai specializuodavosi gydyti vieną iš šių problemų. Pastaraisiais dešimtmečiais požiūris smarkiai pasikeitė. Dabar pripažįstama, kad tiek alkoholio, tiek kitų narkotikų vartojimas, tiek lošimas – priklausomybės. Jos turi daug bendra – atsiradimo priežastys, vystymosi eiga ir pan. Todėl ir jų prevencija bei gydymas yra panašūs.

Psichologas Peele (1985) aprašo priklausomybę kaip žalingo elgesio būseną. Elgesio, kuris yra nekontroliuojamas. Priklausomybė – tai procesas, kuris keičia, transformuojasi laike. Peele teigė, kad priklausomybei vystytis nebūtinai biomedicininiai pokyčiai organizme. Šių pokyčių neturi lošėjai, darboholikai ir pan., nors jie yra priklausomi.

N. Craig (1988), aprašydamas priklausomybes, pabrėžė jų bendrą bruožą - piktnaudžiavimas bet kuo sukelia nuotaikos pakitimus. Kai gauni – nuotaikos pakilimas, negavus – nuotaikos pablogėjimas. Priklausomybės pradžia – kai kažkokia medžiaga ar elgesys naudojami tam, kad gerai jaustumėsi, patirtum malonumą ar paprasčiausiai palengvintum sau gyvenimą. Tai žmogui padeda išvengti skausmingų jausmų. N. Craig pateikia tokį priklausomybės apibrėžimą: „ Priklausomybė – tai patologinis meilės ir pasitikėjimo santykis su objektu ar įvykiu“. Pagrindinė priklausomų asmenų savybė yra ta, kad jie suformuoja emocinį santykį su objektu ar įvykiu tam, kad pasiektų trokštamą nuotaikos pasikeitimą.

Aprašant priklausomą elgesį, vartojamas ir terminas „ išplėstas elgesys“. Išplėstas elgesys – tai lyg kelias į situaciją, kuri pakeis emocinę būseną. Pvz.: lošėjas varto žirgų lenktynių lenteles, persivalgantysis galvoja apie tai, kaip eis apsipirkti, varto katalogus, valgiaraščius ir pan. Priklausomi žmonės išmoka sukelti sau jausmus, kurie atpalaiduoja, sujaudina. Arba sukelia baimę, neapykantą sau, gėdą.

Priklausomi žmonės tampa labai vieniši ir izoliuoti. Kai jiems liūdna, skauda ar pan., jie imasi veiklos, kai tuo metu kiti žmonės ieško pagalbos – kreipiasi į draugus, pažįstamus.

Kodėl priklausomi ryšiai taip vilioja? Todėl, kad yra tvirta garantija, kad bus patiriamas malonumas. Jokie tarpusavio santykiai tarp žmonių tokios tvirtos garantijos neturi. Draugai, mylimasis, šeimos nariai jus gali nuvilti, įskaudinti... Kuo toliau, tuo labiau žmogus ima pasitikėti priklausomais ryšiais.

N. Craig išskiria keletą priklausomybės vystymosi stadijų.

I stadija – vidiniai pokyčiai. Šioje stadijoje įvyksta priklausomo asmens asmenybės pokyčiai.

Viskas prasideda nuo tada, kai žmogus patiria nuotaikos pasikeitimą po tam tikro įvykio, susidūrimo su objektu ar pan. Priklausomų asmenų tyrimai liudija, kad pirmasis susidūrimas, pažintis su tuo įvykiu ar objektu buvo labai įsimintinas, intensyvus, sukėlęs stiprų nuotaikos pasikeitimą. Dauguma azartinių lošėjų labai smulkiai prisimena savo pirmąjį išlošimą, alkoholikas – pirmąjį išgėrimą, narkomanai – savijautą pirmą kartą pavartojus narkotikų ir pan.

Priklausomų ryšių formavimasis labai priklauso nuo to, kokie asmens socialiniai ryšiai. Jei asmuo neturi paramos, pagalbos, supratimo šeimoje, bendraudamas su draugais, aplinkiniais, jei šis bendravimas, santykiai jam nesuteikia malonumo – tikimybė, kad vystysis patologiniai priklausomi santykiai su įvykiais ar objektais, yra didelė. Natūralūs santykiai, paremti emociniais ryšiais, pripratimas, remiasi emocine izoliacija. Natūralūs santykiai – davimas ir gavimas, o pripratimas – tik priėmimas. Priklausomybė ima vis daugiau kontroliuoti visą žmogaus vidinį pasaulį. Pamažu vystosi gėdos jausmas, kuris mažina pasitikėjimą savimi, savikontrolę, pagarbą sau. Priklausoma asmenybė ima kurti tai, ko asmuo iš pradžių vengė - skausmą. Kurdama skausmą, ji kuria ir poreikį tą skausmą numalšinti, t. y. priklausomybę. Priklausoma asmenybė turi savitus jausmus, galvosena, elgesį. Jausmai, kurie sukelia diskomfortą, yra signalas veikti. Pvz., jei priklausomas nuo maisto žmogus jaučiasi liūdnas, šis jausmas interpretuojamas ne kaip realus, natūralus, o kaip noras ar poreikis valgyti. Tai yra priklausomos asmenybės jausmų interpretacija. Pirmoje stadijoje būdingi malonūs prisiminimai apie savo elgesį, jo pasekmes. Jau vien tai sukelia gerą nuotaiką, susijaudinimą, naujas idėjas ir naujus stimulus.

II stadija – gyvenimo būdo pasikeitimas. Šioje stadijoje priklausomas elgesys suaktyvėja, padažnėja. Aplinkiniai jau pradeda pastebėti, kad kažkas vyksta ne taip. Vystosi elgesio priklausomybė (ne tik vidinė, kaip I stadijoje). Elgesys vis dažniau nekontroliuojamas. Žmogus ima meluoti, kaltinti kitus, ima ritualizuoti savo veiksmus. Piktnaudžiavimo objektas tampa ryšio su pasauliu simboliu.

III stadija – gyvenimo sudužimas. Šią stadiją žmogus pasiekia sunkiai „dirbdamas“, kad sukurtų skausmą, baimę, gėdą, vienišumą ir pyktį, kuriuos galėtų nuslopinti piktnaudžiaudamas.

Šioje stadijoje nei ritualinis elgesys, nei logika, nei mintys apie įvykį ar objektą nebetenka prasmės. Svarbiausia – pats piktnaudžiavimas. Žmogus nebesirūpina savo kūnu, tik naudoja jį, piktnaudžiauja juo. Vis didėjantis vienišumas ir izoliacija kelia emocinių ryšių poreikį. Šioje stadijoje priklausomas žmogus dažnai ima galvoti apie savižudybę.

Psichologai bando rasti atsakymą į klausimą, kodėl tiek daug žmonių susikuria priklausomus ryšius. Viena priežasčių – šiuolaikinė visuomenė, vertinanti tobulą, visur suspėjantį, save kontroliuojantį žmogų. Gyvenimo tempai, konkurencija sukelia nemažai skausmo, įtampos, stresų. O

kartu kyla poreikis juos numalšinti. Priklausomybės priežastys glūdi ir šeimoje – jos vertybėse, nuostatose, šeimos narių elgesyje (Bulotaitė, 1998).

5.1. Paauglių priklausomos asmenybės ypatumai

Vienas plačiausiai diskutuojamų klausimų – paauglių priklausomos asmenybės ypatumai. Bandoma išsiaiškinti, ar yra tokios asmenybės savybės, kurios predisponuoja alkoholio ar kitų narkotikų vartojimą. Išanalizavus literatūros šaltinius, dauguma autorių į šį klausimą atsako gana skeptiškai – tai amžinas klausimas, kas pirmiau – kiaušinis ar višta. Sunku atskirti, ar tam tikros asmenybės savybės nulėmė piktnaudžiavimą, ar jos yra piktnaudžiavimo pasekmė. Dažniausiai minimi šie asmenybės ypatumai, turintys įtakos polinkiui į alkoholį ar kitus narkotikus:

1. Nerimo ir nesaugumo jausmas, susijęs su vietos gyvenime nesuradimu. Depresija.
2. Psichologinis nebrandumas ir infantiliškumas. Emocinė priklausomybė nuo kitų žmonių.
3. Noras išvengti ar ignoruoti iškilusias problemas, nesugebėjimas jų išspręsti, nerealių sprendimo būdų naudojimas,
4. Maištingumas ir impulsyvumas, noras išsiskirti ir paneigti nusistovėjusias vertybes. Nepriklausomybės troškimas.
5. Malonių išgyvenimų siekimas ir visiškas atsidavimas jiems.
6. Pastovus menkavertiškumo jausmas ir neadekvatumo jausmas. Žemas savęs vertinimas.

Dauguma autorių bando su piktnaudžiavimu sieti temperamento ypatumus, sumažėjusią dėmesio koncentraciją, emocinį labilumą, sociopatijas ir pan. Psichiatrinėje literatūroje gana dažnai, vertinant paauglių alkoholizaciją, siūloma tuos asmenybės ypatumus apibūdinti kaip charakterio akcentuacijas. Asteninis, dirglusis, epileptoidinis, isteroidinis charakterio akcentuacijų tipai daugiausia siejami su ankstyvąja paauglių alkoholizacija.

Priklausomybių aiškinimas vien asmenybės faktoriais - vienpusis. Ne mažiau svarbūs socialiniai, biologiniai faktoriai. Norint atsakyti į klausimą, kas lemia paauglių polinkį į priklausomybes, būtina atsižvelgti į šių faktorių sąveiką (Bulotaitė 1998).

5.2. Paauglio, vartojančio narkotines medžiagas, atpažinimas

Labai tikėtina, kad mokytojui anksčiau ar vėliau teks susidurti su mokiniais, kurie vartoja narkotines medžiagas, todėl labai svarbu, kad mokytojas galėtų identifikuoti tokį mokinį bei sugebėtų jam suteikti reikiamą pagalbą. Mokytojui atpažinti mokinį, kuris vartoja narkotines medžiagas nėra lengva, mokytojo spėliojimus gali patvirtinti arba paneigti mokinio tam tikras elgesys tai yra, jeigu mokinio staiga keičiasi nuotaika, jis būna apatiškas, prislėgtas, atsiranda neįprastas susierzinimas ar agresija, sumažėja domėjimasis mokslais, sportu, draugais (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, 1996). „Intensyviai girtaujančių paauglių elgesys kinta greit. Nors paaugliai geria pasislėpę tačiau kiek apgirtę būtinai turi pasirodyti viešumoje, pademonstruoti savo „vyriškumą“... Psichologinį komfortą paaugliai jaučia, kai apgirtę šėlsta, maivosi, išdarinėja grimasas, garsiai kvatoja, tyčiojasi, užkabinėja praeivius, keikiasi ar atlieka kitus chuliganiškus veiksmus“ (Mikalkevičius, Banaitis, Kurtinaitis, ir kt., 1998, p. 83, 84). Todėl labai svarbu, kad mokytojas žinotų, kas gali suteikti kvalifikuotą pagalbą ir kokie turėtų būti veiksmai įtarus, kad mokinys ar mokinė vartoja narkotikus. Pirmiausiai apie savo įtarimus reikia pranešti tėvams bei suteikti informacijos, kur jie gali gauti pagalbą. Labai svarbu, kad mokytojas ir tėvai sutartų, kokių veiksmų mokytojas gali imtis, nes mokytojas gali informuoti tėvus, kaip jų vaikas elgiasi ar dalyvauja pamokose (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius, ir kt., 2003). Labai svarbu, kad tėvai taip pat pastebėtų narkotines medžiagas vartojantį vaiką ir imtųsi priemonių, kuo greičiau užkirsti kelią vartojimui. Pirmiausia tėvai turėtų būti šiek tiek įtaresni.

Yra mažai tikėtina, kad pats paauglys papasakos apie narkotinių medžiagų vartojimą. Vaikas manys, kad jautriai bus sureaguota ir geriau tylės. Lengviau atpažinti paauglį, vartojantį narkotikus, padėtų pastebėti tam tikri pokyčiai paauglio gyvenime:

- „pradedą skambinti nauji nepažįstami draugai, o senieji lyg pradingsta;
- paslaptingi nutylėjimai apie draugus ir apie tai, ką jie veikia vakarais;
- nauji idealai ir mąstymo būdai, nebedomina ankstesnieji pomėgiai;
- blogėja rezultatai mokykloje;
- paauglys sunkiai susikoncentruoja, vangus, uždaras;
- neramus miegas, košmarai, lengvai susierzinantis dieną;
- nuovargis rytais, pamokų praleidinėjimas;
- nepasiekiamas, visada skubantis;
- išleidžia neįprastai daug pinigų“ (Švedijos Vekšio miesto „Navet“ susisteminta medžiaga, 2004, p. 34). Šie požymiai turėtų tėvams sukelti įtarumą bei paskatinti imtis

tam tikrų veiksmų. Ir jeigu jau pasitvirtina, kad paauglys vartoja narkotikus ir jei tai buvo tik eksperimentas, tai galbūt pakaks nuoširdaus pokalbio. Labai svarbu atrasti priežastį, kodėl paauglys pradėjo vartoti? Ir dar svarbiau yra kuo greičiau pašalinti šią priežastį. Tokiose situacijose yra svarbus susitvardymas ir nepritarimas paauglio veiksams. Visada tėvams reikia žinoti, kad galima pasitelkti žmones, galinčius tai padaryti (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, 1996).

Jeigu jau taip atsitiko, kad mokytojas pastebi nuo narkotinių medžiagų apsvaigusį moksleivį labai svarbu tinkamai įvertinti situaciją jeigu moksleivis yra be sąmonės, sutrikęs kvėpavimas, nesiorientuoja aplinkoje, tokiu atveju svarbu nedelsiant iškviešti medicininę pagalbą. Nederėtų palikti tokio moksleivio vieno ar bendraklasių priežiūroje. Labai svarbu išsiaiškinti iš paties moksleivio ar jo draugų, kokius narkotikus pastarasis vartojo, nes tai padės gydytojams parinkti tinkamą gydymą. Net jei moksleiviui ar moksleivei medicininė pagalba nebūtina, bet moksleivis apsvaigęs nuo alkoholio ar kitų narkotinių medžiagų, svarbu nedelsiant informuoti moksleivio tėvus ar artimuosius (Černiauskienė, 2001).

Moksleivio tėvai atlieka taip pat svarbų vaidmenį, pirmiausia tėvai turi būti informuoti, kaip atpažinti paauglį, vartojantį narkotines medžiagas .

E. Subata, R. Krikščiukaitytė, V. Povilaitienė ir kt. (2003) siūlo paauglius pagal psichoaktyvių medžiagų vartojimo dažnumą suskirstyti į 5 grupes tai:

1. Rizikos grupė - augantys padidėjusios rizikos sąlygomis.
2. Rizikos grupė - eksperimentuojantys su narkotinėmis medžiagomis.
3. Rizikos grupė - nepastovūs vartotojai.
4. Rizikos grupė – pastovūs vartotojai.
5. Grupė – priklausomi nuo narkotinių medžiagų asmenys.

Nuo to, kokiai grupei priklauso paauglys, turi priklausyti ir tėvų bei artimųjų elgesys. Eksperimentuojantys ir nereguliariai vartojantys narkotines medžiagas paaugliai epizodiškai elgiasi pavojingai. Dažnai tėvai sužino, kad narkotikai vartojami kelis metus, tuomet tėvams reikia motyvuojant keisti savo elgesį ir požiūrį į tam tikrus gyvenimo reiškinius. Auklėti paauglį reikia tik tada, kaip jis blaivus, o patys tėvai turi sugebėti save kontroliuoti. Daugiausiai problemų sukelia vartojantys pastoviai psichoaktyvias medžiagas. Tuomet tėvams tenka padėti atsispirti neigiamam bendraamžių aplinkos poveikiui. Svarbiausiai yra tai, kad tėvai nedelsiant kreiptųsi į specialistus. Norint pagelbėti paaugliui, vartojančiam narkotines medžiagas svarbu jam pačiam paaiškinti kaip keisti gyvenimo būdą, draugus, pomėgius. Tėvai turėtų pastoviai stebėti vaiko būseną, elgesį, skatinti paauglių optimizmą, pasitikėjimą bei išsakyti savo problemas, jausmus.

6. LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINIAI DOKUMENTAI REGLAMENTUOJANTYS NARKOTIKŲ KONTROLĘ MOKYKLOJE

Lietuvos Respublikos teisiniai dokumentai taip pat reglamentuoja narkotikų kontrolę. Vienas iš svarbesnių dokumentų yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 2 d. nutarimas Nr. 1071 „Dėl vaikų, vartojančių narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, nustatymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 107 - 4379) redakcija. Šiame nutarime yra nurodoma, kaip turi būti organizuota visa prevencinė veikla, nurodomos priemonės ir veiksmai, kurių turi imtis pedagogai ir kitas mokykloje dirbantis personalas. (Plačiau žiūrėti priedą Nr. 3).

Vienas iš svarbesnių įsakymų, kurie būtų apie narkotinių psichotropinių medžiagų vartojimo prevenciją, būtų Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. Nr. ISAK-1462 įsakymas „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių psichotropinių medžiagų vartojimo, živ/aids, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“. Šiame įsakyme nurodomos visos prevencinės priemonės, prevenciniai veiksmai bei ypač akcentuojama yra personalo, dirbančio su mokiniais parengimą (Plačiau žiūrėti priedą Nr. 4).

Labai svarbu pažvelgti ir į teisinius dokumentus, kurie reglamentuoja vaiko teises ir apsaugą. Vienas iš tokių dokumentų tai Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų apsaugos įstatymas ir jo VII skyriaus 44, 45 ir 46 straipsniai, kurie teigia, kad:

1. Vaikams turi būti ugdoma nuostata prieš rūkymą ir alkoholinių gėrimų vartojimą. Vaikams draudžiama dirbti darbą, susijusį su tabako gaminių ar alkoholinių gėrimų gaminimu arba realizavimu.

2. Už vaiko nugirdymą, įtraukimą į girtavimą taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė.

3. Vaikas turi būti apsaugotas nuo neteisėto narkotinių, nuodingųjų, kitų stipriai organizmą veikiančių priemonių bei medžiagų vartojimo, tokių priemonių bei medžiagų gaminimo, jų pardavinėjimo ar kitokio platinimo.

4. Už vaiko įtraukimą į narkotinių, nuodingųjų, kitų stipriai organizmą veikiančių priemonių bei medžiagų vartojimą taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Vaikas ir žaidimai, filmai, visuomenės informavimo priemonės

5. Draudžiama rodyti, parduoti, dovanoti, dauginti ir nuomoti vaikams žaislus, kino filmus, garso ir vaizdo įrašus, literatūrą, laikraščius, žurnalus ir kitus leidinius, kurie tiesiogiai skatina ar propaguoja karą, žiaurų elgesį, smurtą, pornografiją ar kitaip kenkia vaiko dvasiniam bei doroviniam vystymuisi. Už šias veikas taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (Žin., 1996, Nr. 33 - 807). Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato teisinę atsakomybę už

nusikaltimus vaikams ir šeimoms, už narkotinių medžiagų platinimą, laikymą bei vaikų įtraukimą į narkomaniją (Plačiau apie tai žiūrėti priede Nr. 5).

Yra numatyta ir teisinė atsakomybė asmenims, kurie platina narkotines ir psichotropines medžiagas nepilnamečiams, apie tai kalba šie baudžiamojo kodekso straipsniai:

261 straipsnis. Narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas nepilnamečiams. Tas, kas platino narkotines ar psichotropines medžiagas nepilnamečiams, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dvylikos metų.

264 straipsnis. Lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas

1. Tas, kas padėjo asmeniui įsigyti, vertė, lenkė ar kitaip jį pratino ne gydymo tikslais vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

2. Tas, kas padėjo nepilnamečiui įsigyti, vertė, lenkė ar kitaip jį pratino ne gydymo tikslais vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų (Žin., 2000, Nr. 89 - 2741).

Visa valstybės teisinė bazė yra labai svarbi narkotinių medžiagų paplitimui sustabdyti, nes teisiniai dokumentai labai daug prisideda prie prevencinių programų įgyvendinimo, todėl vykdant prevencines programas yra būtina supažindinti moksleivius ir su teisine atsakomybe, pavartojus narkotines medžiagas.

7. CHARAKTERIS IR JO NUKRYPIMAI (AKCENTUACIJOS)

„Charakteris (gr.charakter – bruožas, ypatybė), būdas pastovių asmenybės bruožų savitas derinys. Charakteris lemia žmogaus elgesį, jo santykį su kitais žmonėmis ir pačiu savimi ir veiklos pobūdį.....formuojasi vaikystėje, baigia formotis paauglystėje ir vėliau nedaug keičiasi. Turi įtakos paveldėjimas, gyvenimo sąlygos ... svarbu pažinti savo charakterį, tada galima iš anksto numatyti savo elgesį tam tikroje situacijoje ir jį keisti” (Medicinos enciklopedija, 1991, p.134).

Pagal žmogaus elgesį galima atskleisti žmogaus charakterį. „Charakteris – tai žmogaus individualių psichikos savybių, nuolat pasireiškiančių tipiškais, savitais jo elgesio būdais visuma. Tos savybės vadinamos charakterio bruožais“ (Lapė, Navikas, 2003, p. 209). Charakterio bruožu laikoma ne kiekviena individuali žmogaus savybė, bet ta žmogaus individuali savybė, kuri nuolat pasireiškia tam tikroje vietoje.

Mąstymo, dėmesio ir kitų psichikos procesų negalima priskirti charakteriui. Daugelis asmenybės savybių lemia žmogaus charakterį, vienos iš asmenybės savybių vyrauja, o kitos dažnai yra priklausomos nuo jų.

Šeima, mokykla, kolektyvas ir kita visuomeninė aplinka turi įtakos susiformuojant charakterio bruožams. Asmens charakterio bruožus galima ugdyti, jie nėra įgimti. Įvairios konfliktinės situacijos turi ypač didelį poveikį žmogaus charakterio bruožams susiformuoti (Lapė, Navikas, 2003).

Charakterio formavimasi galima apibūdinti kaip dėsninę procesą. Tam didelę reikšmę turi amžius. Vaikystėje susiformavusios charakterio ypatybės yra sunkiai kintančios ir palyginus pastovios. Vėlesniame laikotarpyje jos kinta lengviau. Gyvenimo įvykiai keičia arba veikia žmogaus charakterį, be abejo jį keičia ir žmogus savo poelgiais (Bendroji psichologija, 1986).

Pagrindiniai charakterio požymiai yra charakterio principingumas, savarankiškumas, pastovumas. Visos šios charakterio ypatybės turi tarpusavio sąryšį ir santykį su gyvenimo aplinka. Pagrindiniai charakterio formotojai yra prigimtis (įgimtos psichinės ypatybės) bei aplinka, iš kurios gaunama tam tikro gyvenimo patyrimo. Charakterį galima suprasti kaip tam tikrą mąstymą, veikimą, priklausantį nuo žmogaus psichofizinės struktūros, arba siauresne prasme, charakteriu laikome pastovų valios nusistatymą (Kralikauskas, 1993). Charakterio bruožai išreiškia žmogaus santykį su tam tikrais gyvenimo reiškiniais, įvykiais. Charakteris atskleidžia santykius su žmonėmis, atskleidžia požiūrį į darbą bei požiūrį į save. Dauguma charakterio bruožų skatina žmogaus veiklą, kūrybingumą bei sąlygoja tam tikrus poelgius. Daug charakterio bruožų susiformuoja jausmų pagrindu, vadinasi, kokioje aplinkoje auga ir vystosi žmogus, kokie aplinkui vyrauja jausmai, tokių galime tikėtis ir charakterio

bruožų. Kiekvienu atveju pasireiškia tai viena, tai kita jo pusė. Todėl jeigu mes žinome vieną charakterio bruožą, mes galime numatyti arba nuspėti kitus bruožus (Poškienė, 1991). „Kiekvieno žmogaus charakterio bruožai reiškiasi tam tikra išorine forma, kuri priklauso nuo emocinės struktūros ... todėl turintys tuos pačius charakterio bruožus, bet skirtingų temperamento tipų atstovai elgiasi gana skirtingai (Bendroji psichologija, 1986, p. 259).

Kalbėdami apie žmogaus charakterį „traktuojame jį kaip unikalią asmenybės sandarą, kuri yra būdinga tik jam ir kurios tikslios kopijos nėra Galima tarti, kad kiekvienas žmogus turi visas savybes, būdingas ir kitiems žmonėms, bet konkrečių individų savybės gali būti be galo skirtingai išreikštos, skirtingai varos energija pakrautos ir skirtingai susietos nepaprastai įvairiais vidiniais ryšiais” (Tahka 1999, p. 84). Visi charakterio tipai dažnai susipina ir sudaro daug kitų charakterio tipų. „Charakterio tipai nužymi bendrąjį psichikos kryptingumą, o jau gyvenimas, auklėjimas ir aplinka suteikia apibrėžtą turinį..... gyvenimo aplinkybės sąlygos ir žmogaus gyvenimo turinį, nulems kokios problemos (vidinės ar išorinės) taps dominuojančiomis, kokie pojūčiai (betarpiški ar intelektualiniai) valdys žmogų“ (Tatarkevičius 1997, p. 9). „, Tačiau pasitaiko asmenų, kurių kai kurie charakterio bruožai pasireiškia ypač ryškiai, elgesys peržengia visuomenėje priimtų etinių tarpusavio santykių ir kitų normų ribas ... tokios savybės vadinamos charakterio nukrypimais arba akcentuacijomis...asmenys, turintys tokių nukrypimų, lengvai gali tapti alkoholikais, narkomanais, asocialių chuliganiškų veiksmų organizatoriais arba vykdytojais. Tai ypač neigiamai gali paveikti paauglio asmenybės formavimąsi (Lapė, Navikas 2003, p. 213).

Šio magistro darbo autorius tirdamas paauglių charakterio akcentuacijas, naudojo G. Šmišeko testą, parengtą vadovaujantis K.Leonhardo akcentuotų charakterių koncepciją, tad trumpai aptariami išskirti charakterio akcentuacijų tipai (Головей., Рыбалко, 2002).

1. Demonstratyvus charakterio tipas. Šio charakterio bruožus turinti asmenybė gyvenime pasižymi dideliu aktyvumu, veiklumu. Šio charakterio tipui yra būdinga nuolatinė veikla, veikimas. Būdamas grupėje, komandoje šis charakterio nuokrypimą turintis asmuo stengiasi būti lyderiu, nuolat siekia dėmesio. Toks žmogus sunkiai susitaiko su to, kad giriamas kitas, o ne jis.

2. Dirglusis (jaudrus) tipas. Šiam charakterio tipui yra būdingas padidėjęs asmenybės dirglumas bei jaudrumas. Šio tipo asmuo mažai bendrauja, dažnai mano, kad aplinkiniai su juo pasielgė netinkamai, jautriai reaguoja į įžeidimus, dažnai tampa konfliktų iniciatoriumi. Stengiasi pasiekti kiekvienoje veikloje aukštų rezultatų, užsispyrusiai siekia užsibrėžtų tikslų.

3. Pedantiškasis tipas. Esant šiam tipui asmuo linksta į pedantiškumą. Konfliktinėse situacijose stengiasi išlikti pasyvus ir nesikišti. Labai stipriai išgyvena, jei kas nors išreiškia pastabą dėl tvarkos. Iš aplinkinių dažnai reikalauja tam tikrų elgesio taisyklių, taip pat pasižymi punctualumu, didelį dėmesį

skiria švarai ir tvarkai, stropiai stengiasi laikytis visų taisyklių. Dažnai lyderio vaidmenį perduoda kitam.

4. Impulsyvusis tipas. Tai impulsyvios, nepastovios bei nenuspėjamos ir save pakankamai nekontroliuojančios asmenybės charakterio tipas. Tai lengvai „užsideganti“, dažnai sunkiai pritampanti grupėje asmenybė. Dažnai šio tipo asmeniui yra sunku imtis mokslo, veiklos, toks žmogus stengiasi neplanuoti ateities bei gyvena dabartimi.

5. Hipertiminis tipas. Šiam tipui būdinga yra didelis aktyvumas, judrumas, plepumas, per didelis savarankiškumas, mėgstama bendraamžių draugija, dažnai siekia jai vadovauti. Vyrauja pakili nuotaika ir savijauta. Šio tipo žmonės vargina monotoniška veikla, sunkiai išveria vienišumą. Hipertiminio tipo paaugliams „dėl jiems būdingo aktyvumo, nerūpestingumo...polinkio į nuotykius bei riziką dažnai patenka į kriminogenines situacijas, padaro nusikaltimą pernelyg išilinksminę... ieškodami naujų įspūdžių dažnai patenka į asocialaus kryptingumo grupes ir pan.“ (Valickas, 1997, p. 50).

6. Distiminis tipas. Šiam tipui būdinga bloga nuotaika, polinkis į depresiją, noras gilintis į liūdnius įvykius, atsitikimus. Tokio tipo žmogus dažnai esti namisėda, vengia triukšmingos kompanijos, labai vertina tuos, su kuriais draugauja.

7. Nerimastingasis tipas. Tai tipas, kuriam būdingas nepasitikėjimas savimi, nerimastingumas, baimingumas, drovumas. Šio tipo vaikai dažnai bijo tamsos, bijo pasilikti vieni. Sunkiai pakelia kontrolinių bei egzaminų įtampas. Tokiems asmenims anksti formuojasi pareigos jausmas. Savo nevisavertiškumo jausmą stengiasi kompensuoti toje veikloje, kurioje jiems sekasi. Šio tipo asmenims būdingas savikritiškumas, jie negali pakęsti patyčių.

8. Egzaltuotasis - afektuotas tipas. Šio tipo žmonėms yra būdingas platus emocijų spektras. Džiaugsmingi įvykiai gali sukelti nevaldomą jausmą, o nesėkmės ir nelaimės sukelia nevilties būseną. Priklausantys šiam tipui asmenys dažnai lažinasi. Jiems nesunku pereiti nuo džiugios nuotaikos prie blogos.

9. Emocingasis tipas. Šiam tipui būdingas emocingumas, jautrumas. Tokie žmonės jautriau nei kiti priima įvairius gyvenimo įvykius. Paaugliai jautriai reaguoja į scenas iš filmų, kuriuose kam nors yra grasinama, tai gali sukelti sukrėtimus, išliekančius atmintyje. Retai įsivelia į konfliktines situacijas, nuoskaudas nešioja savyje.

10. Ciklotimiškas tipas. Būdinga nuotaikų kaita, nepastovumas, periodiškai pasikartojanti nuotaikų kaita nuo aktyvios (hipertiminės) iki abejingos ir apatiškos (distiminės). Ciklotimikai neužsisklendžia savyje, linkę bendrauti, savo jausmus išreiškia atvirai. Pasaulį ciklotimikai suvokia adekvačiai, nepriešina savęs su pasauliu.

Ši klasifikacija, kaip pažymi R. Nemovas (1999) sukurta apibendrinant stebėbėjimo rezultatus, todėl nelaikytina moksliskai tikslia. Be to, didelis skaičius asmenų negali būti priskiriami nei vienam iš aprašytų tipų.

8. PAAUGLIŲ POŽIŪRIO Į NARKOTINES MEDŽIAGAS IR JŲ VARTOJIMO INDIVIDUALIŲJŲ VEIKSNIŲ SAŠAJOS (EMPIRINIS TYRIMAS)

Paauglių žinių apie narkotinių medžiagų žalą sveikatai, taip pat narkotikų paplitimui, vartojimui tarp paauglių nustatyti taikyta (Verygos, Dūdonio, Sutkutės, 2000) anketa. (žr. 1-ą priedą). Anketa sudaryta iš 19 klausimų, kuriuos galima suskirstyti į keturis blokus:

- 1. Diagnostinio bloko klausimai.
- 2. Fizinės ir emocinės savijautos klausimai. (1, 2, 16, 17,).
- 3. Paauglių turimų žinių apie narkotines medžiagas klausimai.(9, 12, 13, 14, 15, 18, 19).
- 4. Narkotinių medžiagų vartojimo nustatymo klausimai. (3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11,).

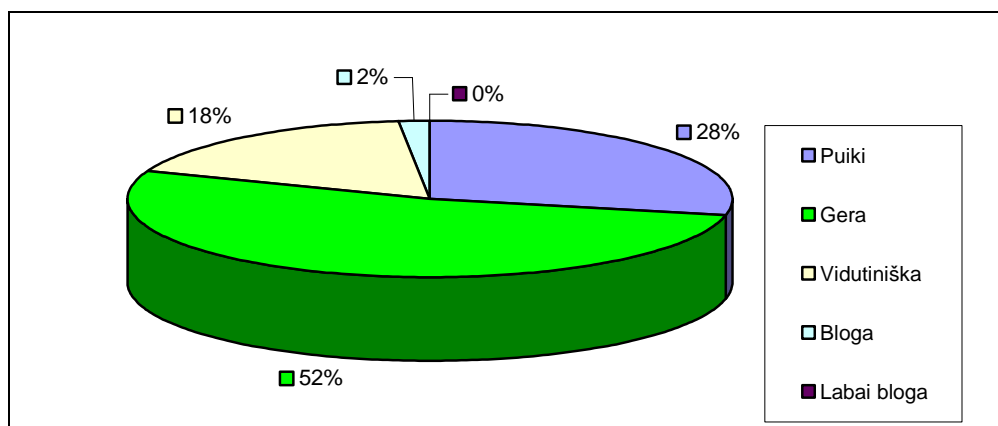
Diagnostinio bloko klausimai padėjo surinkti reikiamą informaciją apie respondentus. Ji pateikta 2-oje lentelėje. Visi apklausoje dalyvavę respondentai gyvena mieste.

2 lentelė

Kiekybinė tyrimo imties charakteristika (N=130)

Lytis	Sk.	Proc.	Klasė	Sk.	Proc.
Berniukai	64	49,2	8	58	44,6
Mergaitės	66	50,8	9	4	3,1
Iš viso	130	100	10	39	30,0
			11	29	22,3

Klausimai apie fizinę ir emocinę savijautą atskleidžia respondentų būseną, nes bloga savijauta gali būti narkotinių medžiagų vartojimo pasekmė arba gali sąlygoti narkotinių medžiagų vartojimą. Todėl antrojo bloko klausimais mėginta nustatyti respondentų tiek fizinę, tiek emocinę savijautą. Šiek tiek daugiau nei pusė respondentų nurodė, kad jų sveikata yra gera, beveik trečdalis tiriamųjų nurodė, kad yra puiki, kiti fizinės savijautos apibūdinimai pateikti grafiškai (žr.1 pav.):

1 pav. Paauglių savo fizinės sveikatos vertinimas (N=130)

Sužinojus paauglių savo sveikatos vertinimą, toliau ištirti paaugliai, kurie savo sveikatą vertina gerai ir puikiai, bei tie kurie savo sveikatą vertina vidutiniškai, ar jie nevartoja nelegalių narkotikų (žr. 3 lentelę).

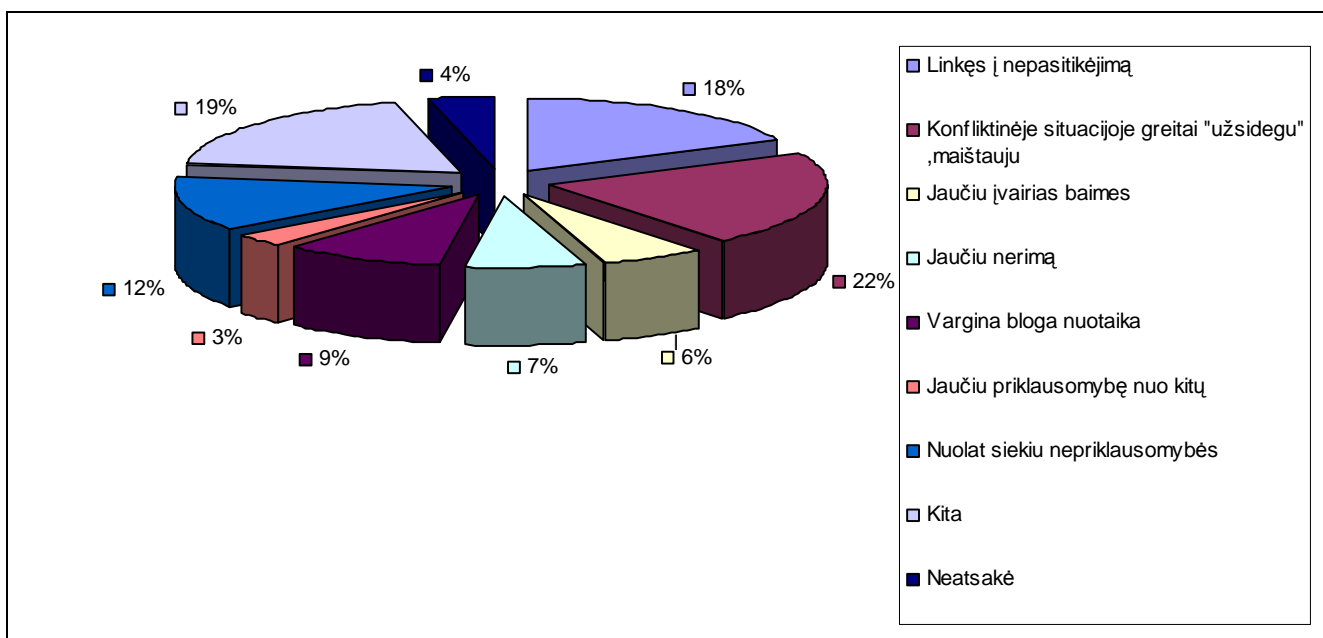
3 lentelė

Narkotikų vartojimas ir sveikatos vertinimas

Sveikatos vertinimas	Vartojantys	Nevartojantys
Puiki	2	34
Gera	3	64
Vidutiniška	9	14
Bloga	2	2
Iš viso	16	114

Iš pateiktų duomenų matyti, kad tie paaugliai, kurie vartojo nelegalius narkotikus savo sveikatą vertina vidutiniškai, tai sudaro daugumą vartojusiųjų nelegalius narkotikus. O nevartojusieji žymiai geriau vertina savo sveikatą.

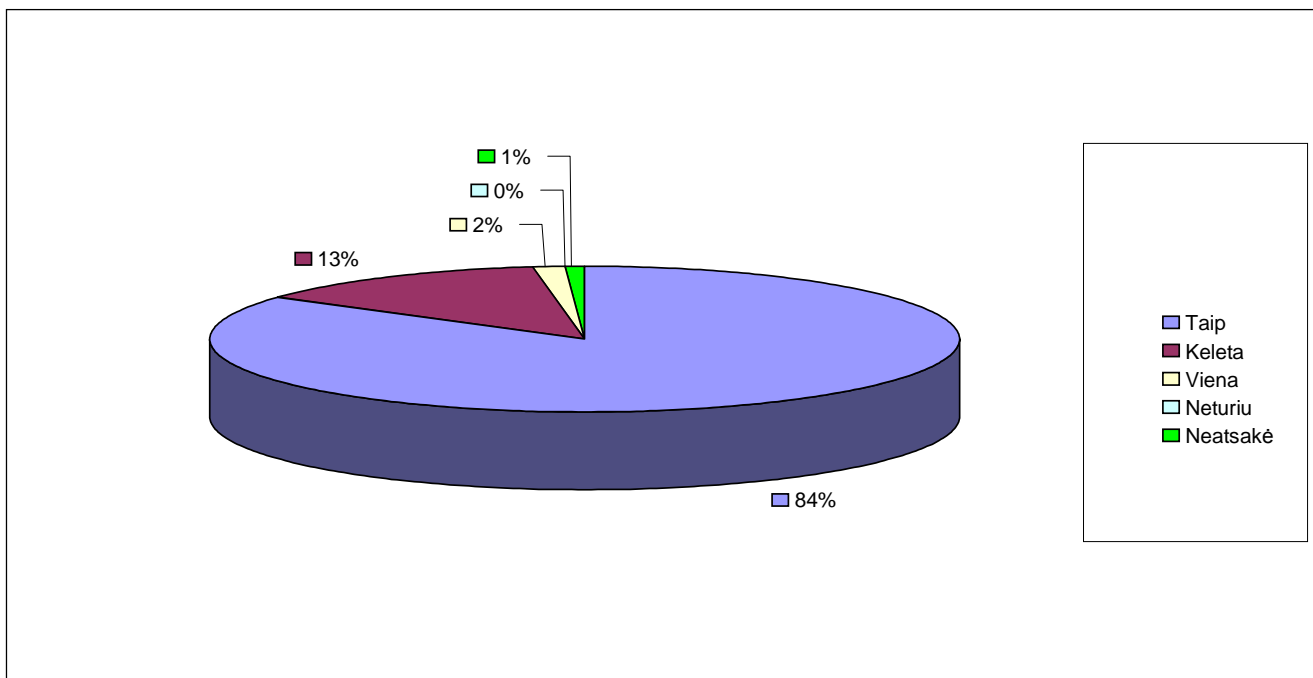
Siekiant respondentų išsamesnės emocinės savijautos apibūdinimo, buvo prašoma nurodyti, kaip kiekvienas jaučiasi ir esamu metu gali save apibūdinti. (žr. 2 pav.).

2 pav. Paauglių emocinė savijauta (N=130)

Didelė dalis nurodė, kad konfliktinėje situacijoje greitai „užsidega“ ir maištauja. Nemažai respondentų nurodė, kad nuolat siekia nepriklausomybės. Beveik penktadalis nurodė, kad nepasitiki aplinkiniais. Emocinei žmogaus savijautai didelę reikšmę turi draugai, ypač tai yra reikšminga ir svarbu

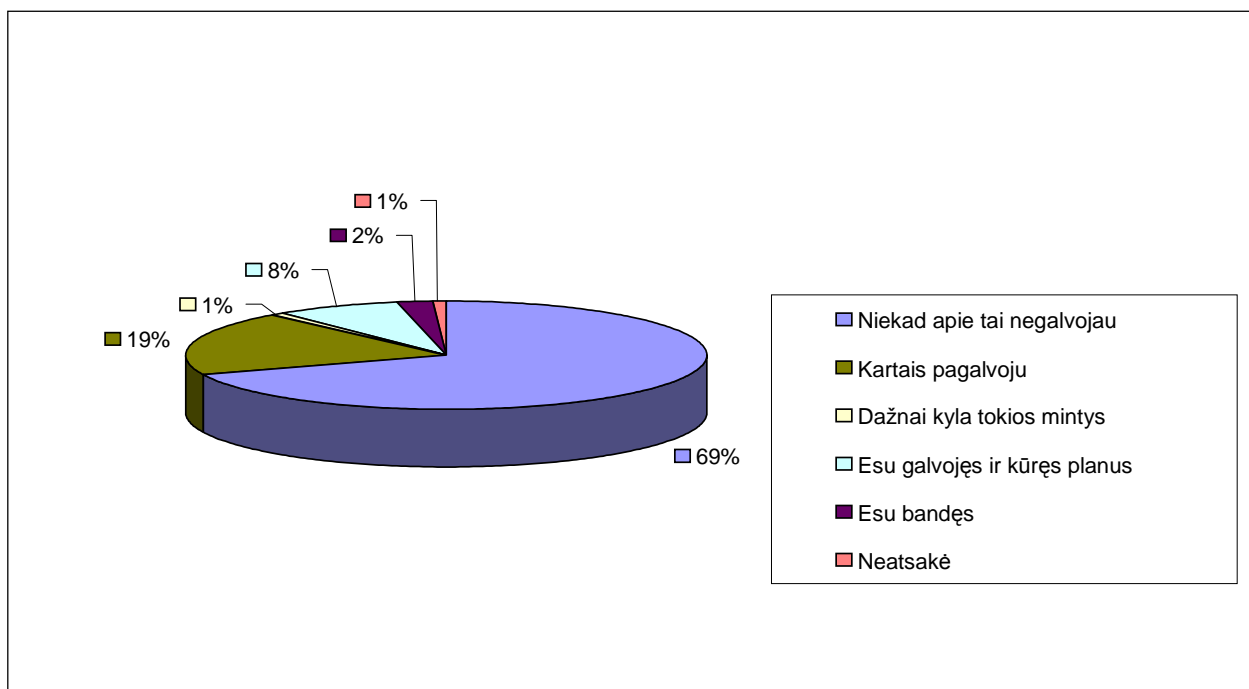
paaugliams, nes draugų įtaka gali veikti kaip apsauga nuo narkotinių medžiagų vartojimo arba gali pastūmėti vartoti narkotines medžiagas. Draugų neturėjimas arba jų praradimas, gali tapti narkotinių medžiagų vartojimo priežastimi. Tad išsiaiškinta, kiek paaugliai turi draugų. (Žr.3 pav.).

3 pav. Paauglių draugų ratas (N=130)

Dauguma tyrime dalyvaujančių respondentų nurodė, kad turi draugų. Iš tiriamųjų neatsirado nei vieno, kuris teigtų, kad neturi draugų.

Paprastai daug dėmesio yra skiriama veiksniams, susijusiems su šeima, nes šeimoje vyraujančios nuotaikos daro didelę įtaką paauglio elgsenai. Jei šeimose yra girtaujama bei stokojama savigarbos, tokiose šeimose paaugliai yra linkę žudyti. „Mėginusių žudyti paauglių tėvai būna depresiškesni, menčiau save vertinantys, vartojo daugiau alkoholio nei nebandžiusių vaikų tėvai“ (Ribakovienė V. 2006, p. 14). Todėl sužinota, ar respondentai bandė, ar turėjo minčių apie savižudybę. (žr. 4 pav.).

4 pav. **Paauglių mintys apie savižudybę** (N=130)

Gauti tyrimo rezultatai parodo, kad nemaža dalis respondentų yra galvoję bei kūrę planus apie savižudybę. Taip pat atsirado respondentų, kurie nurodė, kad bandė žudytis. Beveik penktadalis respondentų nurodė, kad kartais pagalvoja apie savižudybę. Daugiau nei pusė respondentų nurodė, kad niekada negalvoja apie savižudybę. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tyrime dalyvavę respondentai nėra patenkinti supančia aplinka ir jiems sunkiai sekasi įveikti gyvenimo sunkumus, o tai gali nesunkiai pastūmėti narkomanijos ar savižudybės link.

Todėl ištirta, ar tie, kurie yra galvoję apie savižudybę, nėra susiję su narkotinių medžiagų vartojimu. (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Mąstymo apie savižudybę priklausomumas nuo narkotikų vartojimo (N=128)

Ar kada kyla minčių apie savižudybę	Nelegalių narkotikų vartojimas	
	Vartojantys	Nevartojantys
Niekad apie tai negalvojau	4	86
Kartais pagalvoju	7	18
Dažnai kyla tokios mintys	2	0
Yra galvojęs ir kūręs planus	3	7
Yra bandęs	0	1
Iš viso	16	112

Todėl toliau ištirta, ar alkoholio vartojimas nėra paskata galvoti apie savižudybę (žr. 5 lentelę).

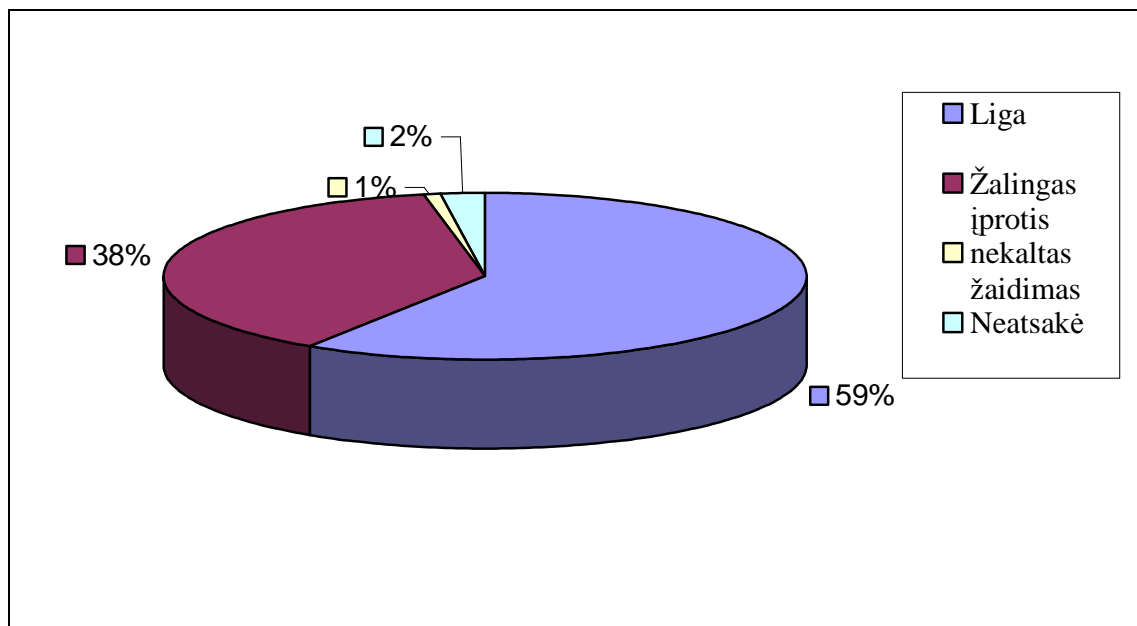
Alkoholinių gėrimų vartojimas ir mintys apie savižudybę (N=128)

Ar kada kyla minčių apie savižudybę	Alkoholinių gėrimų vartojimas				
	Kasdien	Kiekvieną savaitę	Kiekvieną Mėnesį	Rečiau nei kas mėnesį	Nevartojantys
Niekad apie tai negalvojau	3	10	20	53	4
Kartais pagalvoju	0	5	6	13	1
Dažnai kyla tokios mintys	0	2	0	0	0
Yra galvoję ir kūrę planus	1	2	1	6	0
Yra bandę	0	0	1	0	0
Iš viso	4	19	28	72	5

Kaip rodo tyrimo rezultatai, beveik pusė alkoholiu kasdien vartojančių paauglių yra bandę žudytis.

Didžioji dauguma respondentų nedaug galvoja apie savižudybę.

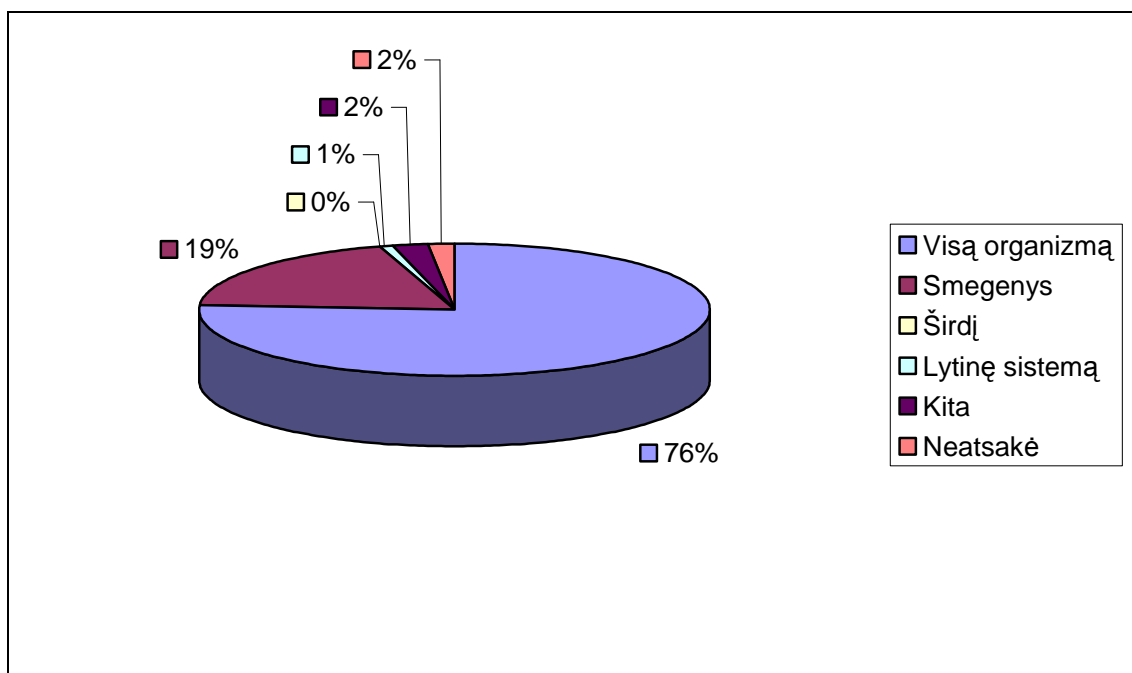
Labai svarbu buvo ištirti, kiek tiriamieji turi informacijos ir žinių apie narkomaniją ir jos keliamą žalą visuomenei. Todėl aiškintasi, kokios informacinės priemonės veikia ir kokie informacijos perdavimo būdai daugiausiai suteikia informacijos apie narkotines medžiagas. Ištirta, ar patys paaugliai mano, kad turi pakankamai žinių apie narkomaniją. Turėdami supratimą apie narkomaniją, rečiau pasidarys jos vergais. Žinios ir supratimas suteikia galimybę užkirsti kelią narkotinių medžiagų vartojimui ir plitimui. Todėl išsiaiškinta, kaip paaugliai supranta narkomaniją. (žr. 5 pav.).

5 pav. Respondentų nuomonė apie narkomaniją (N=130)

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau kaip pusė tyrimųjų suvokia narkomanijos esmę, atsakydami, kad narkomanija yra liga. Nemaža dalis tiriamųjų atsakė, kad tai yra žalingas įprotis. Taip manydami, tarsi pasako, kad to galima nesunkiai atsikratyti. Bet dažnai atsikratymo procesas yra labai ilgas ir neįmanomas dėl jau įgytos priklausomybės nuo narkotinių medžiagų.

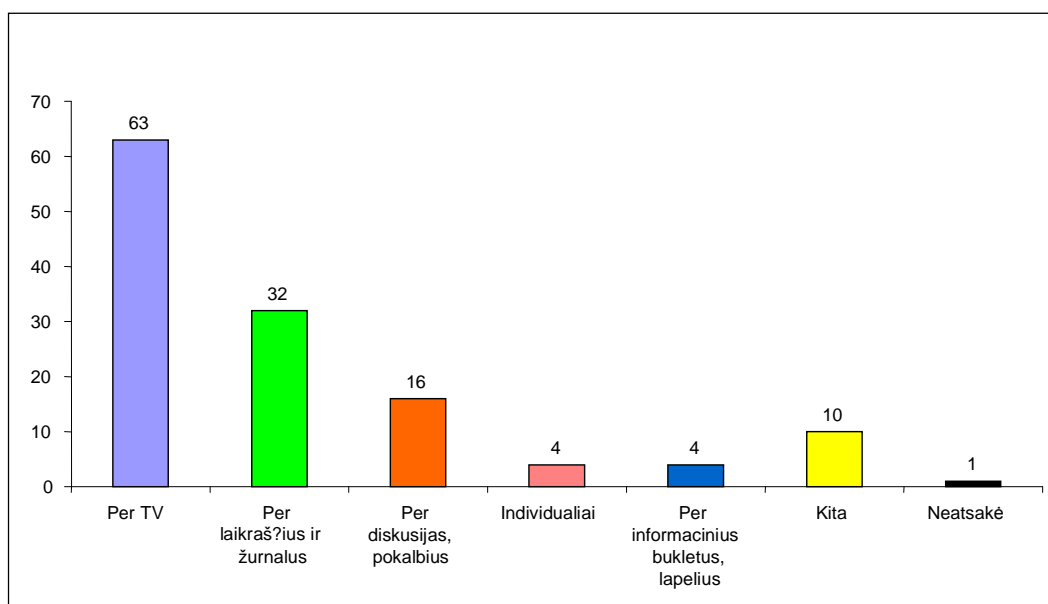
Klausimu, „ką pažeidžia narkotikai“ mėginta išsiaiškinti, ar paaugliai supranta narkotinių medžiagų keliamą žalą žmogaus organizmui. (žr. 6 pav.).

6 pav. Paauglių nuomonė apie narkotikų poveikį žmogaus organizmui (N=130)

Didelė dalis respondentų nurodė, kad narkotikai pažeidžia visą organizmą. Beveik penktadalis tiriamųjų nurodė, kad pažeidžia smegenis. Gauti rezultatai leidžia teigti, kad paaugliai nepakankamai žino apie narkotinių medžiagų žalą žmogaus organizmui.

Todėl ištirta, kiek žiniasklaida suteikia informacijos apie narkotines medžiagas, nes žiniasklaida, kaip visuomenės informuotumo didinimo priemonė, gali prisidėti prie visuomenės nuomonės formavimo, ypač paauglių nuostatų ir elgesio keitimo. Žiniasklaidos priemonės visuomenėje sukelia vertingas diskusijas, padedančias formuoti tam tikrą nuomonę narkotinių medžiagų vartojimo klausimu. Todėl darbo autorius klausimu („iš kur iki šiol gaudavai informaciją apie narkotikų žalą?“) ištyrė, kokios informacinės priemonės yra reikšmingiausios perduodant informaciją apie narkotinių medžiagų žalą. Nustačius reikšmingiausią informacijos šaltinį galima efektyviau panaudoti prevencines programas bei efektyviau suteikti informacijos apie narkotinių medžiagų žalą. (žr. 7 pav.).

7 pav. **Tiriamųjų informacijos šaltiniai apie narkotikų žalą (N=130)**

Daugiau kaip pusė respondentų atsakė, kad pagrindinę informaciją apie narkotikų žalą gaudavo iš televizijos. Tai parodo, kad labai didelę įtaką paaugliams daro televizija ir televizijoje nagrinėjamos temos pasiekia daugiausiai paauglių auditorijos. Beveik trečdalis respondentų nurodė, kad daugiausia sužino apie narkotines medžiagas iš laikraščių ir žurnalų.

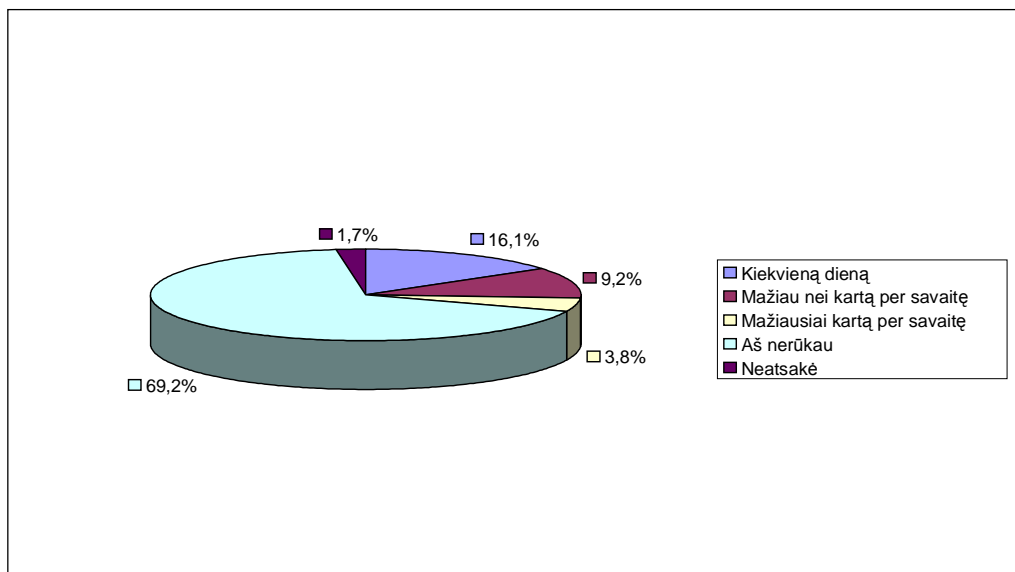
Nustačius kiek paaugliai turi žinių apie narkotines medžiagas bei kokios informacinės priemonės suteikia daugiausiai informacijos apie narkotikus, buvo ištirta, kokia yra asmeninė tiriamųjų patirtis vartojant narkotines medžiagas. Žinant esamą situaciją tarp paauglių bei paauglių patirtį vartojant narkotines medžiagas, galima efektyviau pritaikyti narkotinių medžiagų prevencijos programas. Todėl ištirta, ar paaugliai dažnai vartoja alkoholinius gėrimus (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Paauglių alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis (N= 130)

Lytis		Ar dažnai geri alkoholinius gėrimus?						Viso
		Neatsakė	Kasdien	Kiekviena savaitė	Kiekviena mėnesi	Rečiau nei kas mėnesi	Niekada	
Mergaitės	Sk.	0	0	5	19	41	1	66
	Proc.	,0%	,0%	7,6%	28,8%	62,1%	1,5%	100,0%
Berniukai	Sk.	1	5	13	10	31	4	64
	Proc.	1,6%	7,8%	20,3%	15,6%	48,4%	6,3%	100,0%
Viso	Sk.	1	5	18	29	72	5	130
	Proc.	,8%	3,8%	13,8%	22,3%	55,4%	3,8%	100,0%

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau kaip penktadalis berniukų alkoholinius gėrimus vartoja kiekvieną savaitę ir tik 6,3 proc. tyrime dalyvavusių berniukų nėra vartoję alkoholinių gėrimų. Beveik trečdalis mergaičių alkoholi vartoja kiekvieną mėnesį ir tik 1,5 proc. tyrime dalyvavusių mergaičių nėra vartojusios alkoholinių gėrimų. Tai parodo, kad alkoholi dažniau vartoja berniukai nei mergaitės. Nustačius alkoholio vartojimo paplitimą tarp paauglių, ištirtas ir rūkymo paplitimas bei dažnumas tarp paauglių. (žr. 8 pav.).

8 pav. Rūkymo dažnumas tarp paauglių (N=130).

Didelė dauguma respondentų atsakė, kad nerūko. Beveik penktadalis paauglių nurodė, kad rūko kiekvieną dieną. Nustačius rūkančius respondentus nustatyta, koks jų požiūris į narkotines medžiagas ir ar galima nuo vieno jų pavartojimo priprasti (žr.7 lentelę).

7 lentelė

Tabako rūkymas ir pripratimas prie narkotinių medžiagų

Ar šiuo metu dažnai rūkai?	Ar pirma karta pavartojus narkotikus, galima nuo jų priprasti?			
	Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Kiekviena diena	3	9	9	21
Mažiau nei kartą per savaitę	3	5	4	12
Mažiausiai kartą per savaitę	2	0	3	5
Aš nerūkau	36	9	45	90
Iš viso	44	23	61	128

Dauguma rūkančių paauglių mano, kad pavartojus pirmą kartą nelegalius narkotikus prie jų priprasti negalima. Tuo tarpu dauguma nerūkančių paauglių mano, kad pirmą kartą pavartojus

nelegalius narkotikus galima prie jų priprasti. Beveik pusę respondentų nežino, kad galima priprasti po pirmo nelegalių narkotinių medžiagų pavartojimo.

Narkotinių medžiagų vartojimui, jų įsigijimui didelę reikšmę turi narkotinių medžiagų įsigijimo vietos. Kur galima įsigyti legalius narkotikus, yra žinoma, o nelegalių narkotikų įsigijimo vietos yra laikomos paslapyje. Todėl darbo autorius ištyrė, ar paaugliai žino, kur galima įsigyti nelegalių narkotinių medžiagų. (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Paauglių numanomos nelegalių narkotikų įsigijimo vietos (N=130)

Lytis		Ar žinai, kur galima būtų įsigyti narkotikų ?						Iš viso
		Neatsakė	Šokiuose	Pas draugą	„Taškuose“	Nežinau	Kitur	
Mergaitės	Sk.	0	15	3	8	31	9	66
	Proc.	0,0%	22,7%	4,5%	12,1%	47,0%	13,6%	100,0 %
Berniukai	Sk.	3	4	9	8	34	6	64
	Proc.	4,7%	6,3%	14,1%	12,5%	53,1%	9,4%	100,0 %
Viso	Sk.	3	19	12	16	65	15	130
	Proc.	2,3%	14,6%	9,2%	12,3%	50,0%	11,5%	100,0 %

Rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad respondentai turi informacijos apie narkotikų įsigijimo vietas. Daugiau nei penktadalis apklausoje dalyvavusių mergaičių atsakė, kad narkotinių medžiagų galėtų įsigyti šokiuose. Šiek tiek mažiau nei pusė mergaičių nežino, kur galima būtų įsigyti narkotikų. Berniukai skirtingai nei mergaitės nurodė, kad narkotikų galima įsigyti pas draugą, tai sudaro beveik penktadalį berniukų. Daugiau kaip pusė jų nurodė, kad nežino, kur galima įsigyti nelegalių narkotinių medžiagų. Palyginus su (Verygos, Dūdonio, Sutkutės, 1999) atliktu tyrimu, kuriame buvo atskleistas alkoholio, rūkymo ir narkotikų paplitimas bei šių faktorių įtaką psichologinei moksleivių būklei, gauti rezultatai yra panašūs, nes minėtų autorių ir šio darbo autoriaus atsakymai beveik sutampa, nes savo savijauta mokiniai vertina beveik vienodai tai yra 49,5 proc. ir 52,0 proc. Abiejose tyrimuose dalyvaujančių respondentų žinios apie narkomaniją yra klaidingos. Apie savižudybę nėra galvoję atitinkamai 63,9 proc. ir 69,0 proc. paauglių. Skiriasi abiejose tyrimuose dalyvavusių respondentų draugų kiekis, tai yra 74,6 proc. ir darbo autoriaus tyrime 84 proc. respondentų.

9. PAAUGLIŲ CHARAKTERIO NUKRYPIMŲ TYRIMAS

Charakterio nukrypimams tirti naudotas G.Šmiškeo testas, kuriuo yra nustatomi akcentuoti asmenys, bei tie, kurie turi tendenciją susiformuoti charakterio akcentuacijai. Testas yra suskirstytas į dešimt skalių, kurios yra suskirstytos į 88 klausimus. Respondentai turi prie kiekvieno klausymo esančiame langelyje pažymėti pliusą arba minusą. Jei respondentas sutinka su teiginiu, pažymi pliusą (+), kuris reiškia „taip“, ir minusą (-), jeigu yra nesutinkama su teiginiu. Gauti duomenys apdorojami pagal priklausomumą tam tikrai skalei (žr. priedą Nr. 2). Gauta balų suma nuo 15 iki 19 nurodo tendenciją vienai ar kitai charakterio akcentuacijai. Ir tik viršijus 19 balų sumą galima teigti, kad yra akcentuacija. (Головей, Рыбалко, 2002, p. 591, 592.)

Pirmiausiai darbo autorius nustatė, kiek paauglių dalyvaujančių tyrime turi susiformavusias tendencijas charakterio nuokrypimui bei kiek yra akcentuotų paauglių. (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Paauglių charakterio nukrypimai (N=130)

Charakterio nukrypimų tipas	Akcentuacija(Nuo 19 iki 24 balų)	Tendencija susiformuoti charakterio akcentuacijai 15 iki 19 balų)	Iš viso
Demonstratyvusis	1	1	2
Dirglusis	0	1	1
Pedantiškasis	0	1	1
Impulsyvusis	1	0	1
Hipertiminis	27	10	37
Distiminis	0	1	1
Nerimastingasis	4	1	5
Egzaltuotas - afektuotas	10	5	15
Emocingasis	3	2	5
Ciklotimiškas	9	5	14
Mišrusis	23	21	44
Iš viso	78	48	126

Iš visų 130 dalyvavusių tyrime paauglių, keturiems respondentams nebuvo būdingi charakterio nukrypimai. Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, daugiausiai respondentų turi hipertimiško, afektuoto – egzaltuoto, ciklotimiško bei mišraus charakterio nukrypimo. Mišraus charakterio nukrypimui yra priskirti paaugliai, kurie surinko nuo 19 iki 24 balų iš skirtingų charakterio nukrypimų. Todėl detaliau šis charakterio nukrypimas nenagrinėjamas. Nustačius charakterio nukrypimus iširta, koks yra pasiskirstymas charakterio nukrypimų lyties aspektu (žr. 10 lentelę).

Paauglių charakterio nukrypimai lyties aspektu (N=126)

Charakterio nukrypimų tipas	Lytis		Iš viso
	Mergaitė	Berņiuukas	
Demonstratyvusis	1	1	2
Dirglusis, jaudrusis	0	1	1
Pedantiškasis	0	1	1
Impulsyvusis	0	1	1
Hipertiminis	18	19	37
Distiminis	0	1	1
Nerimastingasis	3	2	5
Afektuotas, egzaltuotasis.	8	7	15
Emocingasis	3	2	5
Ciklotimiškasis	5	9	14
Mišrusis	27	17	44
Viso	65	61	126

Iš pateiktų lentelėje duomenų matoma, kad tiek berniukams tiek mergaitėms yra būdingas hipertiminis charakterio nukrypimas. Afektuotas - egzaltuotasis charakterio nukrypimas taip pat būdingas tiek berniukams, tiek mergaitėms. Dirglusis, pedantiškas, impulsyvusis bei distiminis tipas nėra būdingas mergaitėms.

Nustačius charakterio nukrypimus, iširta, ar charakterio nukrypimas turi įtakos tabako rūkymui. (žr. 11 lentelę).

Berņiuokų charakterio nukrypimai ir bandymas rūkyti (N=61)

Charakterio nukrypimų tipas	Sk/ proc.	Neatsakė	Taip	Ne	Iš viso
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	1 100,0%
Dirglusis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Pedantiškasis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Impulsyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	0 ,0%	17 89,5%	2 10,5%	19 100,0%
Distiminis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Nerimastingasis.	Sk. Proc.	0 ,0%	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%

„11 lentelės tęsinys“

Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	0 ,0%	3 42,9%	4 57,1%	7 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	0 ,0%	7 77,8%	2 22,2%	9 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	1 5,9%	15 88,2%	1 5,9%	17 100,0%
Iš viso	Sk. Proc.	1 1,6%	48 78,7%	12 19,7%	61 100,0%

Iš lentelėje pateiktų duomenų matoma, kad dauguma hipertiminio nukrypimo tipo berniukų yra išbandę tabako rūkymą. Tabako rūkymas yra būdingas ir mišraus charakterio nukrypimo tipui berniukams, iš kurių beveik visi yra bandę rūkyti. Ištyrus charakterio nuokrypimo įtaką rūkymui, iširta charakterio nuokrypimo įtaka alkoholio vartojimui (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Berniukų charakterio nukrypimai ir alkoholio vartojimo dažnumas (N=61)

Charakterio nukrypimų tipas		Neatsakė	Kasdien	Kiekvieną savaitę	Kiekvieną mėnesį	Reciau nei kas mėnesį	Niekada	Iš viso
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Dirglusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%
Pedantiškasis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Impulsyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 5,3%	5 26,3%	2 10,5%	9 47,4%	2 10,5%	19 100,0%

„12 lentelės tęsinys 53 puslapyje“

„12 lentelės tęsinys“

Distiminis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Nerimastingasis.	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	2 100,0%	0 ,0%	2 100,0%
Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	1 14,3%	0 ,0%	1 14,3%	1 14,3%	4 57,1%	0 ,0%	7 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 50,0%	1 50,0%	0 ,0%	0 ,0%	2 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	0 ,0%	1 11,1%	0 ,0%	2 22,2%	6 66,7%	0 ,0%	9 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	0 ,0%	3 17,6%	4 23,5%	3 17,6%	5 29,4%	2 11,8%	17 100,0%
Iš viso	Sk. Proc.	1 1,6%	5 8,2%	13 21,3%	9 14,8%	29 47,5%	4 6,6%	61 100,0%

Iš pateiktų duomenų lentelėje matoma, kad beveik pusė hipertiminio charakterio nukrypimo berniukų yra vartoję alkoholinius gėrimus ir tai yra darę rečiau nei kas mėnesį. Ištyrus berniukų charakterio nukrypimus, ištirta ir mergaičių charakterio nukrypimų reikšmė rūkymui bei alkoholio vartojimui. (žr. 13, 14 lenteles).

13 lentelė

Mergaičių charakterio nukrypimai ir tabako rūkymas (N=65)

Charakterio nukrypimų tipas	Sk. Proc.	Ar kada bandei rūkyti ?			Iš viso
		Taip	Ne	Neatsakė	
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	15 88,2%	2 11,8%	0 ,0%	17 100,0%
Nerimastingasis	Sk. Proc.	2 66,7%	1 33,3%	0 ,0%	3 100,0%

„12 lentelės tęsinys 54 puslapyje“

„13 lentelės tęsinys“

Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	3 37,5%	5 62,5%	0 ,0%	8 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	2 66,7%	1 33,3%	0 ,0%	3 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	4 80,0%	1 20,0%	0 ,0%	5 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	19 70,4%	7 25,9%	2 7,4%	28 100,0%
Iš viso	Sk. Proc.	45 70,3%	18 28,1%	2 3,2%	65 100,0%

Didžioji dauguma hipertiminio charakterio nukrypimo mergaičių yra bandžiusios rūkyti. Taip pat daugiau nei pusė mišraus charakterio nukrypimo mergaičių yra bandžiusios rūkyti.

Kiap rodo tyrimo rezultatai (žr. 14 lentelę), labiau alkoholi vartoti yra linkusios mergaitės, kurioms būdingas hipertiminis charakterio nukrypimas, o taip pat priskirtos mišriam charakterio nukrypimui.

14 lentelė

Mergaičių charakterio nukrypimai ir alkoholio vartojimas (N=65)

Charakterio nukrypimų tipas	Sk. Proc.	Kiekviena savaitė	Kiekvieną mėnesį	Rečiau nei kas mėnesį	Niekada	Viso
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	3 16,7%	7 38,9%	8 44,4%	0 ,0%	18 100,0%
Nerimastingasis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 33,3%	2 66,7%	0 ,0%	3 100,0%
Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	0 ,0%	2 25,0%	6 75,0%	0 ,0%	8 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	0 ,0%	1 20,0%	4 80,0%	0 ,0%	5 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	2 7,4%	7 25,9%	18 66,7%	0 ,0%	27 100,0%
Viso	Sk. Proc.	5 7,7%	19 29,2%	40 61,5%	1 1,5%	65 100,0%

Ištirus alkoholio ir rūkymo vartojimą, labai svarbu yra ištirti, kiek ir kokių nelegalių narkotinių medžiagų vartoja paaugliai, turintys charakterio nukrypimą (žr. 15 lentelę).

Paauglių charakterio nukrypimai ir nelegalių narkotikų vartojimas (N=126)

Charakterio nukrypimo tipas	Tirpikliai	Extazy	Kanapės	Iš viso
Demonstratyvusis	0	0	0	0
Dirglusis	0	0	1	1
Pedantiškasis	0	0	0	0
Impulsyvusis	0	0	1	1
Hipertiminis	1	0	3	4
Distiminis	0	0	0	0
Nerimastingasis	0	0	1	1
Egzaltuotasis	0	1	0	1
Emocingasis	0	0	0	0
Ciklotimiškas	1	0	0	1
Mišrusis	2	2	3	7
Iš viso	4	3	9	16

Iš pateiktų duomenų matyti, kad daugiausiai nelegalių narkotikų (kanapių) vartoja hipertiminiu charakterio nukrypimu pasižymintys paaugliai, o taip pat priklausantys mišriam charakterio nukrypimo tipui.

Narkotikų paplitimui įtakos turi informacijos apie jų žalą trūkumas bei neteisingos informacijos paplitimas tarp bendraamžių. Moksleivių tarpe gajūs mitai apie narkotikų vartojimą. Todėl svarbu, kad informacija apie narkotinių medžiagų žalą būtų perduota suprantamai bei priimtina. Dėl to iširta, iš ko patiems paaugliams priimtinausia gauti informaciją apie narkotinių medžiagų žalą. (žr. 16 lentelė)

Paauglių pageidaujami informacijos apie narkotikus šaltiniai

Tu norėtum gauti informacija apie narkotikus iš:		Lytis		Iš viso
		Me rgaitė	Ber niukas	
Neatsakė	Sk.	0	1	1
	Proc.	,0%	1,6 %	,8%
Mokytojų	Sk.	15	13	28
	Proc.	22, 7%	20, 3%	21, 5%

„16 lentelės tęsinys 56 puslapyje

16 lentelės tęsinys

Gdytojų	Sk.	7	10	17
	Proc.	10,6%	15,6%	13,1%
Jaunimo, besidominčio šiomis problemomis	Sk.	23	6	29
	Proc.	34,8%	9,4%	22,3%
Tėvų	Sk.	1	3	4
	Proc.	1,5%	4,7%	3,1%
Man to nereikia	Sk.	19	25	44
	Proc.	28,8%	39,1%	33,8%
Kita	Sk.	1	6	7
	Proc.	1,5%	9,4%	5,4%
Iš viso	sk.	66	64	130
	Proc.	100,0%	100,0%	100,0%

Beveik trečdalis tyrime dalyvavusių respondentų mano, kad jiems informacijos apie narkotines medžiagas nereikia, nes yra įsitikinę, kad turi pakankamai žinių bei informacijos apie narkotinių medžiagų žalą ir kenksmingumą. Beveik penktadalis apklaustųjų paminėjo, kad informaciją apie narkotinių medžiagų žalą norėtų gauti iš jaunimo, besidominčio šiomis problemomis.

Ištyrus berniukus ir mergaites, turinčius charakterio nukrypimą paaiškėjo, (žr. 16, 17 lenteles), kad beveik pusė mergaičių, kurios turi mišrų charakterio nuokrypį informaciją apie narkotines medžiagas norėtų gauti iš jaunimo besidominčio narkotinių medžiagų problemomis.

17 lentelė

Mergaičių charakterio nukrypimai ir pageidaujami informacijos apie narkotikus šaltiniai (N=65)

Charakterio nukrypimų tipas	Sk. Proc.	Mokytojų	Gdytojų	Jaunimo, besidominčio šiomis problemomis	Tėvų	Man to nereikia	Kita	Viso
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	4 22,2%	1 5,6%	7 38,9%	0 ,0%	5 27,8%	1 5,6%	18 100,0%
Nerimastingasis.	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 33,3%	0 ,0%	2 66,7%	0 ,0%	3 100,0%

„17 lentelės tęsinys 57 puslapyje“

„17 lentelės tęsinys“

Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	1 12,5%	1 12,5%	1 12,5%	1 12,5%	4 50,0%	0 ,0%	8 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	3 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	1 20,0%	2 40,0%	0 ,0%	0 ,0%	2 40,0%	0 ,0%	5 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	7 25,9%	1 3,7%	13 48,1%	0 ,0%	6 22,2%	0 ,0%	27 100,0%
Iš viso	Sk. Proc.	14 21,5%	7 10,8%	23 35,4%	1 1,5%	19 29,2%	1 1,5%	65 100,0%

Iš pateiktų duomenų matyti, kad hipertiminius charakterio nuokrypiais pasižymi berniukai, kurių daugiau kaip pusė mano, kad pakankamai žino apie narkotines medžiagas ir mano, kad jiems informacijos apie narkotikus nereikia. Kiti duomenys pateikti 18 lentelėje.

18lentelė

Berniukų charakterio nukrypimai ir pageidaujami informacijos apie narkotikus šaltiniai (N=61)

Charakterio nukrypimų tipas	Sk. Proc.	Mokytoju	Gydytoju	Jaunimo, besidomiančio šiomis problemomis	Tėvų	Man to nereikia	Kita	Viso
Demonstratyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%
Dirglusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	1 100,0%
Pedantiškasis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Impulsyvusis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
Hipertiminis	Sk. Proc.	5 26,3%	1 5,3%	2 10,5%	0 ,0%	10 52,6%	1 5,3%	19 100,0%
Distiminis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%

„18 lentelės tęsinys 58 puslapyje“

„18 lentelės tęsinys“

Nerimastingasis.	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	1 50,0%	0 ,0%	1 50,0%	0 ,0%	2 100,0%
Afektuotas, egzaltuotasis	Sk. Proc.	3 42,9%	1 14,3%	0 ,0%	1 14,3%	2 28,6%	0 ,0%	7 100,0%
Emocingasis	Sk. Proc.	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	0 ,0%	2 100,0%	0 ,0%	2 100,0%
Ciklotimiškas	Sk. Proc.	2 22,2%	2 22,2%	0 ,0%	0 ,0%	1 11,1%	4 44,4%	9 100,0%
Mišrusis	Sk. Proc.	2 11,8%	5 29,4%	2 11,8%	1 5,9%	7 41,2%	0 ,0%	17 100,0%
Viso	Sk. Proc.	12 19,7%	9 14,8%	6 9,8%	3 4,9%	25 41,0%	6 9,8%	61 100,0%

10. NARKOMANIJOS PREVENCINĖ VEIKLA IR JOS REIKŠMĖ UGDANT PAAUGLIUS

Prevencinės veiklos pagrindinis tikslas ir užduotis yra apsaugoti visuomenę nuo narkotikų vartojimo ir rizikingo elgesio. Užtikrinant narkomanijos prevencijos efektyvumą yra labai svarbus daugiasektorinis bendradarbiavimas tarp tėvų, mokytojų, policijos, socialinių darbuotojų, psichologų ir kt. Tik glaudžiai bendradarbiaujant galima pasiekti gerų rezultatų (Čaplinskas, Dragūnevičius, Griškevičius ir kt., 2003).

Prevencinė veikla yra trijų lygmenių:

1. **Pirminė prevencija** - tai siekimas užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams ir narkotikų vartojimui. Ypač svarbus pirminės prevencijos tikslas apsaugoti dar nepradėjusius vartoti asmenis, supažindinti su sveika gyvensena, stengtis sudaryti sveiką aplinką. Pirminė prevencija skirstoma į tris klases: **a) bendroji prevencija**, kuri yra taikoma jaunų žmonių amžiaus grupėms, siekiant užkirsti kelią narkotikų vartojimui bei sveikos gyvensenos ugdymui suteikiant visą reikiamą informaciją apie narkotinių medžiagų žalą. Bendroji prevencija yra ypač svarbi mokykloms; **b) atrankinė prevencija** – svarbi pirminės prevencijos klasė, nes atrankinė prevencija apima „gatvės vaikus“, nepilnamečius, vaikus gyvenančius vaikų globos namuose, todėl pagrindinis antrankinės prevencijos tikslas sustiprinti sveikos gyvensenos įgūdžius, sumažinti rizikos veiksnių įtaką. Atrankinės prevencijos pagrindinis dėmesys yra skiriamas ankstyvam mokinių, turinčių su narkotikais susijusių problemų nustatymui, siekiama, kad tokie mokiniai nemestų mokyklos arba nebūtų iš jos pašalinti; **c) tikslinė prevencija** – taikoma asmenims, kuriems iškyla problemų dėl narkotinių medžiagų vartojimo, bet kurie neturi priklausomumo nuo narkotinių medžiagų požymių. Šios prevencijos tikslas kuo anksčiau nustatyti vartojančius narkotikus asmenis, suteikti reikiamą pagalbą

2. **Antrinė prevencija** - priemonių, kuriomis siekiama sustabdyti neigiamą reiškinį visuma. Tai ankstyvoji diagnostika, skubioji pagalba.

3. **Tretinė** - tai reintegracija į visuomenę, psichologinio spaudimo sumažinimas (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005).

Rengiant psichoaktyviųjų medžiagų programas labai svarbu yra parinkti tinkamą programos modelį. Didelę reikšmę reikia skirti **faktinių žinių** modeliui, nes tik tinkamai ir patikimai suteikta

informacija gali užkirsti kelią narkotinių medžiagų vartojimui. Anot **humanistinio** modelio atstovų vertybės formuojamos, kai asmuo gali rinktis iš kelių alternatyvų, išanalizavęs kiekvienos jų pasekmes. Manoma, kad vertybių formavimas prevencinėse programose yra labai svarbus, nes daroma prielaida, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo pradžią gali lemti nesuforuota vertybių sistema <...> humanistiniu modeliu grindžiamas požiūris pabrėžia tai, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą iš esmės lemia emocinės (vertybių, įsitikinimų ir nuostatų) ir kognityvių (sprendimo priėmimo proceso, informacijos apdorojimo kintamosios) “ (Narkotikų kontrolės departamentas 2005, p. 72). Labai reikšmingi yra ir socialiniai modeliai, nes paauglystės ir jaunystės periodu įgyjama vis daugiau informacijos, galinčios sudaryti tvirtus pasaulėžiūros pamatus. Todėl galima teigti, kad prevenciją nulemia santykis tarp sukeliančių stresą gyvenimo problemų ir apsaugančių veiksnių “ (Narkotikų kontrolės departamentas 2005).

Ieškodami vis efektyvesnių prevencijos priemonių, psichologai bandė išsiaiškinti, kokie žmonės pradeda vartoti svaigiąsias medžiagas. Buvo nustatyta, kad tai asmenys, kurių žemas savęs vertinimas, kurie nepasitiki savo jėgomis, jaučiasi atstumti, nemylimi, nereikalingi. Jie nemoka spręsti konfliktų bei išskylančių sunkumų, neturi bendravimo įgūdžių, nuolat jaučia nerimą, įtampą. Todėl šiuolaikinėse prevencinėse programose naudojami visi šie metodai: informacija, žinios, nuostatos, vertybių formavimas ir socialiniai įgūdžiai. Svarbu ne tik pateikti informaciją apie narkotikus, jų poveikį, bet ir pakeisti paauglių nuostatas, didinti jų psichinį atsparumą, puoselėti psichologinę brandą, tikinti, kad tai užkirs kelią įvairiems asmenybės sutrikimams, socialinėms disfunkcijoms, tarp jų ir svaiginimuisi alkoholiu ar kitomis narkotinėmis medžiagomis“ (Sutkutė, 2002).

Preveninio ugdymo pagal amžių ypatumai.

Mokykloje prevencinis ugdymas turi apimti visų klasių mokinius. Tačiau skirtingo amžiaus paaugliams prevencinis ugdymas turi būti diferencijuotas. Mums svarbūs yra 13-15 metų bei 16-18 metų paauglių amžiaus ypatumai.

13-15 metų moksleiviams kyla tapatumo klausimai. Šiame amžiaus tarpsnyje yra daug egzistencinių klausimų. Šiuo laikotarpiu dauguma pabando vartoti narkotines medžiagas, nes dauguma bendraamžių tai daro. Todėl yra svarbi aplinkinių, ypač tėvų ir mokytojų, reikšmė stiprinant motyvaciją vengti alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų. Svarbu, kad paauglys sužinotų ir įsisąmonintų narkotinių medžiagų poveikį bei žalą žmogaus organizmui. (Bulotaitė, 1998). „ Šio amžiaus paaugliai turi žinoti:

1. kokia yra narkotikų cheminė sudėtis;

2. kaip alkoholis ir narkotikai veikia nervų sistemą, vidaus organus, lytinę funkciją ir pan.;
3. kokie yra ilgalaikio narkotikų vartojimo padariniai;
4. ką reiškia fizinė bei psichinė priklausomybė nuo alkoholio ir narkotikų;
5. kaip alkoholio ir narkotikų vartojimas veikia tam tikrą žmogaus elgseną, pvz., vairavimo įgūdžius, gebėjimą sportuoti ir pan“ (Pirminės sveikatos priežiūros žinynas., 2002, p. 156).

Šio amžiaus paaugliams labai svarbus yra suaugusių žmonių elgesio modelis bei emocinė parama. Svarbu stiprinti motyvaciją, kuri stiprintų vengimą vartoti narkotines medžiagas. Svarbiausias faktorius būtų suaugusių įtaką priešpastatyti bendraamžių įtakai, skatinti pasitikėjimą ir pasitenkinimą savimi (Bulotaitė, 1994).

16 - 18 metų paaugliai jau kuria ateities planus, šiame laikotarpyje yra svarbus glaudus dialogas su suaugusiais. Suaugusieji turi diskutuoti su šio amžiaus paaugliais bei padėti įsisąmoninti, kad narkotinės medžiagos gali sužlugdyti ateities planus (Bulotaitė, 1998).

Šio amžiaus paaugliai turi sužinoti:

1. apie alkoholizmą ir narkomaniją kaip ligas;
2. apie svaigiųjų medžiagų poveikį kūdikio laukiančioms moterims;
3. apie įstatymus, kovą su alkoholizmu, narkomanija“ (Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas, 2002, p. 156).

Pasak L. Bulotaitės (2000), taikant bei rengiant prevencines programas svarbu vadovautis principais, kurie užtikrintų visų moksleivių apsaugą nuo narkotinių medžiagų vartojimo, ypač yra svarbi pagalba jau vartojantiems moksleiviams. Organizuojant prevencinį darbą mokykloje reikšminga atsižvelgti į realią padėtį tiek mieste, tiek pačioje mokykloje. Svarbu, kad prevencinės programos apimtų visas svaiginimosi formas, pradedant nuo rūkymo ir alkoholio, ir baigiant stipriais narkotikais. Labai aktualu yra formuoti mokinių sugebėjimą ir pasiruošimą atsispirti socialiniam spaudimui vartoti narkotines medžiagas. Būtina, kad prevencinės programos būtų ilgalaikės ir įtraukiančios patį jaunimą, nes tokios programos yra laikomos pačiomis efektyviausiomis ir labiausiai pasiteisinančiomis. „ Mažai tikėtina, kad narkotikais piknaudžiaus žmonės, kurie supranta narkotikų fizinę ir psichologinę kainą, teigiamai vertina save, savo gyvenimo tikslą, bendrauja su bendraamžiais, nepritariančiais narkotikų vartojimui“ (Myers, 2000, p. 248). O aplinkiniams yra svarbu suvokti, kad „ narkotikų vartotojai, kaip ir kitos žmogiškos būtybės turi teisę džiaugtis laimingu ir sveiku gyvenimu, nepaisant jų pasirinkimo vartoti narkotikus“ (Lindesmith centras, 1996).

IŠVADOS

Tyrimas, kuriuo siekta išsiaiškinti paauglių požiūrį į narkotines medžiagas bei jų vartojimo individualiųjų veiksnių sąsajas atskleidė:

1. Beveik penktadalis respondentų savo sveikatą vertina vidutiniškai. Todėl nustatyta, kad vartojantys narkotines medžiagas savo sveikatą vertina prasčiau nei nevartojantys.

2. Daugiau nei ketvirtadalis respondentų atsakė, kad kartais pagalvoję arba yra galvoję bei kūrę planus apie savižudybę. Todėl nustatyta, kad geriantys alkoholinius gėrimus yra labiau linkę galvoti apie savižudybę.

3. Alkoholinių gėrimų vartojimas paplitęs labiau tarp berniukų nei tarp mergaičių. Atskleistos paauglių turimos žinios apie narkotines medžiagas bei nustatyti paauglių išryškėję charakterio bruožai **paneigė hipotezę**, kad išryškėja tam tikri paauglių charakterio bruožai bei turimos žinios lemia narkotinių medžiagų vartojimą.

4. Beveik trečdalis apklaustųjų nėra patenkinti supančia aplinka, nes yra turėję minčių apie savižudybę.

3. Išsiaiškinta, kad iš visų apklausoje dalyvaujančių respondentų beveik ketvirtadalis alkoholi vartoja kiekvieną mėnesį, apie trečdalis respondentų rūko.

4. Daugiau kaip pusė apklaustųjų nurodė, kad žino, kur galima įsigyti nelegalių narkotinių medžiagų.

6. Charakterio nukrypimas nėra tas veiksnys, kuris daro įtaką narkotinių medžiagų vartojimui.

7. Planuojant ir įgyvendinant narkotikų prevencines programas būtinas kompleksinis požiūris į visą paauglį supančią aplinką, o ne vien apsiriboti mokykla arba šeima.

8. Visuomenės informavimo priemonės daro įtaką paaugliams, todėl informacija apie narkotines medžiagas turi būti perteikiama nedviprasmiškai.

REKOMENDACIJOS

Vadovaujantis tyrimo rezultatais ir išvadamis, teikiamos tokios rekomendacijos:

1. Lietuvoje plačiai vykdoma bendroji narkomanijos prevencija mokyklose. Tačiau iš gautų tyrimo rezultatų matyti, kad nepakankamai vykdoma atrankinė prevencija, kurios pagrindinis tikslas yra sustiprinti sveikos gyvensenos įgūdžius, sumažinti rizikos veiksnių įtaką.

2. Norint apsaugoti paauglius nuo alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo, reikia padėti jiems įgyti žinių bei įgūdžių, kurie padėtų atsispirti socialiniam spaudimui, dėl to yra būtinas socialinių įgūdžių ugdymas (savęs pažinimo, gebėjimo bendrauti) bei motyvacijos kūrimo.

3. Užtikrinant sėkmingą paauglių apsaugojimą nuo narkotinių medžiagų yra būtinas tinkamas informavimas apie narkotines medžiagas atsižvelgiant į paauglių amžių, realią padėtį ir ypač svarbus paauglių supažindinimas su narkotinių medžiagų vartojimo pasekmėmis.

4. Siekiant užkirsti kelią narkotinių medžiagų plitimui, svarbu parinkti tinkamus prevencijos priemonių bei programų vykdytojus gerai išmanančius savo sritį.

5. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tarp paaugliai nepasitiki supančia aplinka, todėl siūloma pedagoginės sąveikos procese daugiau dėmesio skirti bendravimui su paaugliais, tokiu būdu ugdyti paauglių bendravimo kultūrą.

6. Taikant narkotinių medžiagų vartojimo prevencines programas būtų tikslinga atsižvelgti į paauglių charakterio nukrypimus.

7. Atliekant ateityje panašius tyrimus svarbu parinkti tiriamuosius iš skirtingų gyvenamųjų vietovių.

LITERATŪRA

1. Adler A.(2003). Žmogaus pažinimas. Vilnius: Vaga.
2. Andersen P., Baumberg B.(2006).Alkoholis Europoje visuomenės sveikatos požiūriu.Vilnius: Valstybinis psichikos sveikatos centras.
3. Bendroji Psichologija (1986). Vilnius: Mokslas.
4. Beresnevičienė D.(2003). Jaunojo suaugusiojo psichologija. Vilnius: Presvika.
5. Bulotaitė L. (1994).Kada ir kaip kalbėtis su mokiniais apie alkoholį ir narkotikus. Vaikų ir jaunimo socialinių įgūdžių ugdymo programa.
6. Bulotaitė L. (1998). Priklausomybių psichologiniai aspektai. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.
7. Čaplinskas S., Dragūnevičius K., Griškevičius A. Ir kt. (2003).Apie narkomaniją ir jos prevenciją. Vilnius: Trys žvaigždutės.
8. Černiauskienė M. (2001). Apie priklausomybę sukeliančias medžiagas ir jų vartojimo prevencija ugdymo institucijose. Vilnius: Efrata.
9. Česnienė L.(Red.) (2001). Kas Žinotina šeimai apie narkotikus.Vilnius: Presvika.
10. Davidavičienė A. G.(2001). Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus? Vilnius: UAB „Erata”.
11. Davidavičienė A.G. Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje.(Tyrimų medžiaga). Vilnius: 2004.
12. Davidonienė O., Paukštytė I, Pletkuvienė A.(Red.),(2002) Pasaulio sveikatos pranešimas 2001. Psichikos sveikata: naujas supratimas, nauja viltis.Vilnius:Valstybinis psichikos sveikatos centras.
13. Diržys D., Milašiūnas.,Rivera E. Ir kt. Narkotikų ir alkoholio vartojimo prevencija bei pasiūlymai gydymui.(2001). Kaunas.
14. Gasiliauskas L., Levickaitė K., Našlėnas (2001). Vaikai klausia.Vilnius: UAB „Efrata”.
15. Gibsonas D.(1992).Atsipalaiduok ir gyvenk. Vilnius: Mažoji poligrafija.
16. Gučas A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija.Kaunas: Šviesa.
17. Gurskis S.(1990). Narkomanijos pinklės.Vilnius.Mokslo leidykla.
18. Hardiman M.(1999). Žalingi įpročiai. Gaivata.
19. Jagodinskis V.(1986).Moksleiviui apie nikotino ir alkoholio žalą. Kaunas.

20. Javtokas Z.(2000). Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Visuomenės sveikatos ugdymo centras, leidykla „Sveikata“
21. Jusaitis P.(1996). Vilnius. Tėvynės šauksmas.
22. Kralikauskas J.(1993). Psichologijos įvadas. Kaunas: Šviesa.
23. Kuorienė O.(2002).Narkomanija, alkoholizmas ir kitos priklausomybės – Bėgimas nuo gyvenimo. Vilnius: Mokslo aidai.
24. L. Bulotaitė (2000). Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo prevencija mokykloje. Vilnius: Efata.
25. Lapė J. Navikas G. (2003) Psichologijos įvadas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla.
26. Leliūgienė I. (1997) Žmogus ir socialinė aplinka.Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla.
27. Lietuvos blaivybės draugija „Baltų ainiai“ (2001). XXI amžiaus išlikimo pavojai.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1996). Vilnius.
29. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos sveikatos programa, 1997 – 2010.
30. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos Ministerija. (2006) Pagrindiniai PSO visuomenės sveikatos priežiūros principai Europos regione. Vilnius: Era.
31. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, Policijos departamentas, (1996). Narkotikai. Vilnius: Trys žvaigždutės.
32. Lindesmith centras(1996).Narkotikų žalos mažinimo politika. Vilnius:Šalpa.
33. Maslow A. (2000). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
34. Medicinos enciklopedija (1994). Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidykla.
35. Mikalkevičius A., Banaitis V., Kurtinaitis A. ir kt. (1998). Alkoholizmas ir nikotinizmas. Vilnius: Pradai.
36. Myers D. G. (2000). Psichologija. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
37. Narkotikai – Grėsmingas mūsų laikų šauksmas. Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla. Vilnius(2001).
38. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės(2005). Pirminės narkomanijos prevencijos bendruomenėje vykdymas. Vilnius: Visuomenės sveikatos ugdymo centro leidykla „Sveikata“.
39. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės(2005). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje.Vilnius:Baltoji kopija.
40. Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas (2002). Vilnius:Visuomenės sveikatos ugdymo centro leidykla „Sveikata“.

41. Poškienė A. (1991). Charakteris. Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas.
42. Rehn N., Room R., Griffith E. ir kt. (2001). Alkohol in the European Region – consumption, harm and policies. Copenhagen: World Health Organization.
43. Ribakovienė V. (2006). Vaikų ir paauglių psichikos sveikata: savižudiško elgesio ir depresijų teorinė samprata bei klinikos ypatumai. Vilnius: Baltijos kopija.
44. Rogers K. R. (2005). Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: Via Recta.
45. Settertobulte W., Jensen B., Hurrelmann ir kt. (2001). Drinking among young Europeans. Copenhagen: World Health Organization.
46. Skardinskaitė Z. Strončikienė G. (2005). Vaikai iš alkoholikų šeimų. Psichiatrijos žinios, 5-6(36-37), p.21.
47. Subata E., Krikščiukaitytė R., Povilaitienė V. Ir kt. (2003). Narkotikų vartojimas: ankstyvas nustatymas ir pagalba. Vilnius: Vilniaus priklausomybės lygų centras.
48. Sutkutė G. (2002). Narkotikų ir alkoholio vartojimo prevencija kariuomenėje. Konferencija Narkotinių medžiagų samprata ir aktualumas. Kaunas, 2002 m. Spalio 22 d.
49. Švedijos Vekšio miesto „Navet“ centro susisteminta medžiaga. (2004). Atmintinė apie narkotikus. Šiauliai: Titnagas.
50. Sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos AIDS centras, Policijos departamentas prie vidaus reikalų ministerijos (2001). Narkomanija ir jos prevencija. Vilnius.
51. Tahka Veikko (1999). Psichoterapijos pagrindai remiantis psichoanalizės teorija. Vilnius: Efrata.
52. Tatarkevičius V. (1997). Charakteris ir laimė. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
53. Užkalnienė (1999). Kas ta narkomanija? Vilnius: Respublikinis sveikatos mokymo centras.
54. Vaitkevičius R., Saudargienė A. (2006). Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
55. Valickas G. (1997) Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius. Lietuvos teisės akademija.
56. Valstybės žinios (1996). Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Nr.33-807
57. Valstybės žinios (2007). Dėl ankstyvo vaikų (moksleivių) psichiką veikiančių medžiagų vartojimo nustatymo tvarkos patvirtinimo pakeitimo. Nr. 107-4379
58. Valstybės žinios. (2000). Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso ir jo įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. Nr.89-2741).
59. Valstybinis psichikos sveikatos centras (1999). Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius: Presvika.

60. Veryga A. Stanikas T. Malakauskas K.ir kt.(2003) Pagalba metantiems rūkyti. Kaunas: Spaudos praktika.
61. Vogt F.(2001). Narkotikai – grėsmingas mūsų laikų šauksmas.Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla.
62. World Health Organization (2000). European Alcohol action plan (2000 – 2005). Copenhagen.
63. Žalingų įpročių paplitimas Lietuvoje. Parengė UAB „RAIT“ [Žiūrėta 2008-04-27] Prieiga per internetą <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-40-0>
64. Žukauskienė R.(1998). Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.
65. Головей Л., Рыбалко Е., (2002). Практикум по возрастной психологии. Санкт – Петербург: Реч.
66. Немов Р. Психология. Книга 1. Москва: Владос.

5. Ar Tavo artimiausi draugai rūko:
 a) visi, b) daugelis, c) vienas kitas, d) nerūko.
6. Ar kada nors ragavai alkoholinių gėrimų:
 a) taip, b) ne.
7. Ar dažnai geri šiuos alkoholinius gėrimus? Pažymėk kryželiu.

Kasdien	Kiekvieną savaitę	Kiekvieną mėnesį	Rečiau nei kas mėnesį	Niekada

8. Ar kada buvai išgėręs, kad jaustumėis apsvaigęs:
 a) taip, daugiau kaip 10 kartų, b) taip, 4 – 10 kartų,
 c) taip, 2 – 3 kartus, d) taip, vieną kartą, e) ne, niekada.
9. Kas, Tavo nuomone, yra narkomanija:
 a) liga, b) žalingas įprotis, c) nekaltas žaidimas.
10. Ar esi kada nors vartojęs nelegalius narkotikus? (toliau – narkotikai)
 a) taip, b) ne.
11. Jei taip, tai kokius?
 a) tirpiklius (skiedinius), b) „Extazy“, c) LSD,
 kljus, nagų laką ir kt.)
 d) opiatų, e) kanapes („žolė“), f) kitą (įrašyk).....
12. Ar pirmą kartą pavartojus narkotikus, galima nuo jų priprasti:
 a) taip, b) ne, c) nežinau.
13. Ar žinai, kur galima būtų įsigyti narkotikų:
 a) šokiuose, b) iš draugo, c) „taškuose“,
 d) mokykloje, e) nežinau, f) kitur
14. Kas daugiausia vartoja narkotikus:
 a) nusikaltėliai, b) neturintys darbo ir nesimokantys,
 c) studentai, d) moksleiviai, e) kiti,
15. Ką pažeidžia narkotikai:

- a) visą organizmą, b) smegenis,
c) širdį, d) lytinę sistemą, e) kita.....

16. Ar daug turi draugų:

- a) taip, b) keletą, c) vieną, d) neturiu.

17. Ar kada kyla minčių apie savižudybę:

- a) niekad apie tai negalvojau, b) kartais pagalvoju,
c) dažnai kyla tokios mintys, d) esu galvojęs ir kūręs planus, e) esu bandęs,

18. Iš kur iki šiol gaudavai informaciją apie narkotikų žalą?

- a) per TV, b) per laikraščius ir žurnalus, c) per diskusijas, pokalbius,
d) individualiai, e) per informacinius bukletus, lapelius, f) kita

19. Tu norėtum gauti informaciją iš:

- a) mokytojų, b) gydytojų, c) jaunimo, besidominčio šiomis problemomis,
d) tėvų, e) man to nereikia, f) kita.....

AČIŪ už atsakymus ir sugaištą laiką.

TESTAS

Jums pateikti teiginiai, apibūdinantys Jūsų charakterį. Jeigu Jūs sutinkate su teiginiu, atsakymų lape greta teiginio numerio parašykite pliusą (+), kuris reiškia atsakymą „taip“, jei nesutinkate - (-) minusą, prilygstantį atsakymui „ne“. Atsakydami ilgai negalvokite, nes nėra nei „teisingų“, nei „neteisingų“ atsakymų.

1. Ar Tu paprastai ramus ir linksmas ?
2. Ar Tu lengvai įsižeidi?
3. Ar Tu lengvai pravirksti?
4. Ar Tu daug kartų tikrini savo darbą ieškodamas klaidų?
5. Ar Tu toks pat stiprus, kaip ir tavo klasės draugai?
6. Ar dažnai keičiasi Tavo nuotaika nuo džiaugsmo iki liūdesio?
7. Ar Tau patinka būti žaidime lyderiu?
8. Ar būna dienų, kai be jokios priežasties pyksti ant visų?
9. Ar Tu rimtas žmogus?
10. Ar visada laisva valia vykdai mokytojo užduotys?
11. Ar Tu sugalvoji naujus žaidimus?
12. Ar greitai pamiršti, jei kas nors Tave įžeidžia?
13. Ar Tu esi geras žmogus, bei moki užjausti?
14. Ar mesdamas laišką į pašto dėžutę patikrini, ar jis tikrai įkrito, perbraukdamas ranka per dėžutės plyšį?
15. Ar stengiesi būti geriausiu mokykloje, sporto būrelyje?
16. Kada buvai mažas ar bijojai griustinio, šunų?
17. Ar tavo draugai mano, kad Tu esi per daug kruopštus bei atidus?
18. Ar priklauso Tavo nuotaika nuo mokyklos bei namų rūpesčių?
19. Ar galima pasakyti, kad dauguma Tavo draugų tave myli?
20. Ar Tau būdingas vidinio nerimo jausmas?

21. Ar dažnai būni prislėgtos nuotaikos?
22. Ar teko tau stipriai raudoti išgyvenus netektį?
23. Ar sunku ilgai nusėdėti vienoje vietoje?
24. Ar Tu gini savo teises, jei su jomis neteisingai pasielgė?
25. Ar Tu esi kada nuskriaudęs kokį nors gyvūną?
26. Ar Tave erzina, jei namuose užuolaida ar staltiesė patiesta netvarkingai?
27. Ar Tu dažnai vaikystėje bijodavai likti vienas namuose?
28. Ar būna taip, kad Tau be jokios priežasties tampa liūdna arba linksma?
29. Tu vienas iš geriausių mokinių klasėje?
30. Ar Tu dažnai linksmies, kvailioji?
31. Ar Tu greitai įsižeidi?
32. Ar jautiesi kartais laimingu?
33. Ar Tu moki pralinksminti draugus?
34. Ar Tu gali kam nors pasakyti ką apie jį galvoji?
35. Ar bijai kraujo?
36. Ar noriai atlieki mokykloje paskirtas užduotys?
37. Ar užstoji tuos, su kuriais pasielgė neteisingai?
38. Tau nemalonu įeiti į tuščią, tamsų kambarį?
39. Tau labiau patinka lėtas ir kruopštus darbas nei greitas ir ne toks kruopštus?
40. Ar lengvai susipažįsti su žmonėmis?
41. Ar mokykloje patinka deklamuoti eilėraščius?
42. Ar kada nors buvai pabėgęs iš namų?
43. Ar kada nors buvai susipykęs su mokytojais arba draugais, kad nenorėjai eiti į mokyklą?
44. Ar gyvenimas Tau atrodo sunkus?
45. Ar gali nesėkmės metu pasijuokti iš savęs?
46. Ar stengies susitaikyti, jei susipykote ne dėl Tavo kaltės?
47. Ar Tu myli gyvūnus?

48. Ar išėjus iš namų tekdavo sugrįžti bei patikrinti ar viskas tvarkoje?
49. Ar kartais nepersekioja neaiški mintis, kad Tau ar Tavo artimiesiems gali nutikti kažkas baisaus?
50. Ar Tavo nuotaika priklauso nuo oro?
51. Ar Tau sunku atsakinėti klasėje, nors žinai atsakymą?
52. Ar gali smogti skriaudėjui, jei jis Tave įžeidė?
53. Ar Tau patinka būti draugų kompanijoje?
54. Jei Tau kas nors nepavyksta, ar labai nusivili?
55. Ar Tu gali organizuoti žaidimus, darbą?
56. Ar atkakliai sieki tikslo, jei pasitaiko daug sunkumų?
57. Ar kada nors verkei žiūrėdamas kiną ar skaitydamas knygą?
58. Ar Tau būna sunku užmigti, dėl kokių nors priežasčių?
59. Ar pamokų metu Tu pasakinėji savo draugams ir duodi jiems nusirašinėti?
60. Ar bijai tamsiu paros metu pereiti per gatvę?
61. Ar rūpestingai stebi, kad kiekvienas daiktas Tavo namuose visą laiką būtų vienoje ir toje pačioje vietoje?
62. Ar būna taip, kad užmiegi su gera nuotaika, o prabundi su bloga?
63. Ar laisvai jautiesi nepažįstamų bendraamžių rate?
64. Ar Tave dažnai vargina galvos skausmai?
65. Ar Tu dažnai juokiesi?
66. Ar Tu gali būti draugiškas net su tais, kurių nevertini, nemėgsti?
67. Ar gali atlikti daug skirtingų darbų per vieną dieną?
68. Ar dažnai su Tavimi pasielgiama neteisingai?
69. Ar mėgsti gamtą?
70. Ar Tu išeidamas iš namų, ar guldamasis miegoti, patikrini, ar užsuktas dujų čiaupas, užgesintos šviesos?
71. Ar Tu bailus?
72. Ar keičiasi Tavo nuotaika prie šventinio stalo?

73. Ar Tu noriai dalyvauji kokiame nors meno saviveiklos būrelyje?
74. Ar Tu vertini gyvenimą gana pesimistiškai, nesitikėdamas jokio džiaugsmo?
75. Ar būna taip, kad apie ateitį galvoji su liūdesiu?
76. Ar pasitaiko taip, kad nuotaika staiga pasikeičia nuo džiaugsmo iki liūdesio?
77. Ar Tu moki linksminti svečius?
78. Ar Tu ilgai išgyveni nuoskaudą?
79. Ar ilgai ir smarkiai jaudiniesi dėl kitų žmonių rūpesčių, nuoskaudų?
80. Ar dėl klaidos perrašysi puslapį?
81. Ar save laikai nepatikliu žmogumi?
82. Ar Tau dažnai sapnuojasi baisūs sapnai?
83. Ar buvo noras iššokti pro langą, ar staiga užšokti ant mašinos?
84. Ar Tau pasidaro linksmiau, kai aplinkui visi linksminasi?
85. Jei turi nemalonumų, ar gali trumpam apie juos negalvoti?
86. Ar gali staiga tapti nesusivaldančiu?
87. Paprastai Tu nedaug žodžiauji, esi tylus?
88. Ar galėtum vaidindamas scenoje įsijausti į vaidmenį taip, kad pamirštum, jog tai – tik vaidinimas?

G. Šmišeko testas padeda išaiškinti akcentuotus asmenis. Jis yra suskirstytas į dešimt skalių, kurios yra suskirstytos į 88 klausimus. Atsakinėjantieji turi pažymėti langelyje prie teiginio pliusą (+), kuris reiškia „taip“ ir minusą (-), jeigu yra nesutinkama su teiginiu. Gauti duomenys apdorojami pagal priklausomumą tam tikrai skalei:

1. Pirmoji skalė - demonstratyvaus charakterio bruožai.

Pliusai; 7, 19, 22, 29, 41, 44, 63, 66, 73, 85, 88.

Minusai: 51.

Gautą sumą dauginti iš 2.

2. Antroji skalė – dirglėjo- jaudriojo charakterio bruožai.

Pliusai: 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81.

Minusai: 12, 46, 59.

Gautą sumą dauginti iš 2.

3. Trečioji skalė – pedantiško charakterio bruožai.

Pliusai: 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 80, 83.

Minusai:36.

Gautą sumą dauginti iš 2.

4. Ketvirtoji skalė – impulsyviojo charakterio bruožai.

Pliusai:8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86.

Minusų nėra.

Gautą sumą dauginti iš 3.

5. Penktoji skalė – hipertiminio charakterio bruožai.

Pliusai: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77.

Minusų nėra.

Gautą sumą dauginti iš 3.

6. Šeštoji skalė – distiminio charakterio bruožai.

Pliusai: 9, 21, 43, 75, 87.

Minusai:31, 53, 65.

Gautą sumą dauginti iš 3.

7. Septintoji skalė – Nerimastingo charakterio bruožai.

Pliusai: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82.

Minusai: 5.

Gautą sumą dauginti iš 3.

8. Aštuntoji skalė – afektuoto, egzaltuoto charakterio bruožai.

Pliusai: 10, 32, 54, 76.

Minusų nėra.

Gautą sumą dauginti iš 6.

9. Devintoji skalė – emociingojo charakterio bruožai.

Pliusai: 3,13, 35, 47,57,69,79..

Minusai:25.

Gautą sumą dauginti iš 3.

10. Dešimtoji skalė - Ciklotimiško charakterio

Pliusai: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84.

Minusų nėra.

Gautą sumą dauginti iš 3.

Maksimali gautų balų suma po padauginimo – 24. Gauta balų suma nuo 15 iki 19 nurodo tendenciją vienai ar kitai charakterio akcentuacijai. Ir tik viršijus 19 balų sumą galima teigti, kad yra akcentuacija. (Golovej A., Ribalko 2002, p. 591, 592.)

3 PRIEDAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 2 d. nutarimas Nr. 1071 „Dėl vaikų vartojančių narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, nustatymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“

„1. Mokyklos pedagoginiai darbuotojai, įtarę, kad jų mokyklą lankantis vaikas mokyklos teritorijoje vartoja narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, yra apsivaigęs nuo šių medžiagų, nedelsdami informuoja apie tai mokyklos vadovą ar jo įgaliotus asmenis, taip pat visuomenės sveikatos priežiūros specialistą, vykdančią sveikatos priežiūrą mokykloje.

2. Mokyklos vadovas ar jo įgalioti asmenys, esant šio aprašo 4 punkte nurodytoms aplinkybėms:

2.1. nedelsdami informuoja vaiko atstovus pagal įstatymą apie įtarimą, kad jis vartoja narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, yra apsivaigęs nuo šių medžiagų ir kad jam reikėtų atlikti medicininę apžiūrą;

2.2. informuoja vaiką, vaiko atstovus pagal įstatymą apie asmens sveikatos priežiūros įstaigas, teikiančias sveikatos priežiūros paslaugas;

2.3. informuoja vaiką, vaiko atstovus pagal įstatymą apie institucijas, įstaigas, organizacijas, teikiančias psichologinę, socialinę, teisinę ar kitą pagalbą.

3. Mokyklos pedagoginiai darbuotojai, įtarę, kad jų mokyklą lankantis vaikas mokyklos teritorijoje yra apsinuodijęs narkotinėmis, psichotropinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis ir jo sveikatai ar gyvybei gresia pavojus:

3.1. suteikia vaikui pirmąją pagalbą;

3.2. nedelsdami organizuoja vaiko pristatymą į asmens sveikatos priežiūros įstaigą, o kai reikia skubios medicinos pagalbos, kviečia greitąją medicinos pagalbą;

3.3. nedelsdami informuoja apie tai mokyklos vadovą ar jo įgaliotus asmenis, taip pat visuomenės sveikatos priežiūros specialistą, vykdančią sveikatos priežiūrą mokykloje.

4. Mokyklos vadovas ar jo įgalioti asmenys apie įtarimą, kad vaikas yra apsinuodijęs narkotinėmis, psichotropinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis ir jo sveikatai ir gyvybei gresia pavojus, skubiai informuoja apie tai vaiko atstovus pagal įstatymą.<...>

5. Mokyklų vadovai jų vadovaujamose įstaigose:

5.1. užtikrina, kad būtų įgyvendinama narkotinių, psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencija, ankstyvoji intervencija, skirta vaikams, vartojantiems narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, teikiama pagalba vaikams, vartojantiems šias medžiagas, plėtojamas įstaigų tarpusavio bendradarbiavimas su vaiko teisių apsaugos tarnybomis, teisėsaugos, sveikatos priežiūros ir reabilitacijos įstaigomis;

5.2. supažindina darbuotojus ir vaikus su šio aprašo nuostatomis“.

4 PRIEDAS

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. Nr. ISAK-1462 įsakymas „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo narkotinių psichotropinių medžiagų vartojimo, živ/aids, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“ Šiame įsakyme nurodomos visos prevencinės priemonės,

„1. N u s t a t a u, kad:

1.1. mokyklų vadovai:

1.1.1. sudaro mokyklose prevencinio darbo grupes, kurios organizuoja teisės pažeidimų prevenciją, vertina padėtį ir kasmet iki spalio 10 d. parengia veiksmų planą einamiesiems mokslo metams mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto, nusikalstamumo prevencijos, mokinių užimtumo klausimais bei teikia steigėjui ataskaitą ir siūlymus padėčiai gerinti;

1.1.2. vykdo pašalinių asmenų patekimo į mokyklas apskaitą ir kontrolę, organizuoja jos teritorijos ir prieigų stebėjimą, informuoja teritorinę policiją apie žinomus ir įtariamus smurto, prievartos, narkotikų platinimo, viešosios tvarkos pažeidimų atvejus;

1.1.3. supažindina mokyklos bendruomenę su teisės aktais, reglamentuojančiais vaiko teises, pareigas ir atsakomybę už teisės pažeidimus, mokyklos lankymą, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir platinimą, ŽIV/AIDS, smurtą, nusikalstamumo prevenciją ir mokinių užimtumą;

1.1.4. informuoja mokyklos bendruomenę apie pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių institucijų, policijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, Pedagoginės psichologinės tarnybos, Psichikos sveikatos centro, Priklausomybės ligų centro, Lietuvos AIDS centro bei organizacijų, dirbančių teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, smurto, prievartos, savižudybių, ŽIV/AIDS prevencijos srityse, adresus ir telefonus;

1.1.5. prireikus sudaro sutartis su institucijomis, dirbančiomis prevencinį darbą savivaldybėje, kitose vietovėse dėl pagalbos teikimo mokykloje ar už jos ribų, vadovaudamiesi Bendraisiais socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatais, patvirtintais švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-941 (Žin., 2004, Nr. 100-3729), ir kitais teisės aktais, reglamentuojančiais pagalbos teikimą;

1.1.6. integruoja į mokyklos ugdymo turinį mokytojų, socialinių pedagogų, psichologų, visuomenės sveikatos specialistų, klasės auklėtojų organizuojamą Narkotinių medžiagų, alkoholio bei tabako vartojimo prevencijos kursą apie narkotinių medžiagų, alkoholio bei tabako žalą žmogaus sveikatai bei visuomenei, siekdami ugdyti mokinių gyvenimo įgūdžius, atsparumą žalingiems įpročiams, plėtodami darbą su šeima;

1.1.7. sudaro sąlygas tobulinti administracijos, mokytojų, psichologų, socialinių pedagogų, klasių auklėtojų ir kitų asmenų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją narkotinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto, prievartos, savižudybių, nusikalstamumo ir kitais prevencinio darbo klausimais;

1.1.8. užtikrina, kad narkomanijos, ŽIV/AIDS, prievartos, smurto, nusikalstamumo ir kitoms prevencinėms programoms“. įgyvendinti būtų naudojama Švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduota literatūra ir vaizdinės priemonės; <...>

1.1.9. sudaro sąlygas mokinių atostogų metu naudotis mokyklų baze vietos bendruomenės vaikams, ypatingą dėmesį skiria probleminių ir socialiai remtinų šeimų vaikams;

1.2. savivaldybių administracijos:

1.2.1. sudaro savivaldybėse prevencinio darbo koordinavimo grupes įtraukdamos policijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, socialinės, švietimo ir sveikatos priežiūros bei kitų institucijų, dalyvaujančių prevencinėje veikloje atstovus bei įgyvendina priemones, kurios padėtų užtikrinti vaiko teisę į mokslą ir sugrąžintų į mokyklą jos nelankančius vaikus;

1.2.2. teikia paramą prevenciniam darbui organizuoti mokyklose bei numato bendradarbiavimo priemones kartu su policijos, sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis, įtraukdamos verslo atstovus, konfesines ir vietos bendruomenes, nevyriausybinės organizacijas, mokinių tėvus, politikus, visuomenės veikėjus; <...>

1.2.3. organizuoja mokytojams, socialiniams pedagogams, psichologams, visuomenės sveikatos specialistams, klasės auklėtojams kvalifikacijos kėlimą narkotinių medžiagų, alkoholio bei tabako vartojimo, smurto, savižudybių ir kitais prevencinio darbo klausimais“. (Valstybės žinios 2004, Nr.145-5281).

XXIII SKYRIUS

NUSIKALTIMAI IR BAUDŽIAMIEJI NUSIŽENGIMAI VAIKUI IR ŠEIMAI

159 straipsnis. Vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką Tas, kas įtikinėdamas, prašydamas, papirkdamas, grasindamas, apgaule ar kitokiu būdu įtraukė vaiką į nusikalstamą veiką, baudžiamas bausme arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

160 straipsnis. Vaiko įtraukimas vartoti vaistus ar kitas apkvaišinančias priemones. Tas, kas įtraukė vaiką ne gydymo tikslais vartoti vaistus ar kitas apkvaišinančias nenarkotines priemones, baudžiamas bausme arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

161 straipsnis. Vaiko įtraukimas girtauti

1. Tas, kas įtraukė vaiką girtauti, baudžiamas viešaisiais darbais arba bausme, arba laisvės apribojimu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

2. Tas, kas nugirdė vaiką, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba bausme, arba laisvės apribojimu, arba areštu.

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTRO

Į S A K Y M A S

DĖL PREVENGINIO DARBO GRUPIŲ MOKYKLOSE IR PREVENGINIO DARBO KOORDINAVIMO GRUPIŲ SAVIVALDYBĖSE SUDARYMO BEI JŲ VEIKLOS KRYPČIŲ APRAŠO PATVIRTINIMO 2004 m. gruodžio 9 d. Nr. ISAK-1970 Vilnius Įgyvendindamas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. įsakymą Nr. ISAK-1462 "Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos" (Žin., 2004, Nr. 145-5281),

II. DARBO GRUPĖS SUDARYMAS

7. Darbo grupė sudaroma mokykloje, kurioje dirba ne mažiau kaip 10 mokytojų.

8. Darbo grupė sudaroma iš 7-15 narių: mokyklos vadovo ar vadovo pavaduotojo ugdymui, mokytojų, klasės auklėtojų, specialistų - socialinio pedagogo, psichologo, visuomenės sveikatos priežiūros specialisto, specialiojo pedagogo ir kt. Darbo grupėje dalyvaujantys mokytojai turi turėti kvalifikacinę kategoriją.

9. Į darbo grupę gali būti įtraukiami mokiniai, tėvai (globėjai, rūpintojai), atstovai iš mokyklos savivaldos institucijų, seniūnijų, policijos, vaiko teisių apsaugos, pedagoginės psichologinės tarnybos ir kiti asmenys ar socialinėse institucijose dirbantys specialistai, kurie gali prisidėti prie prevencinės veiklos organizavimo mokykloje.

10. Darbo grupė kartą per metus atsiskaito už darbą mokinių tėvų susirinkimui ir mokyklos tarybai.

11. Darbo grupei vadovauja mokyklos vadovas ar jo pavaduotojas ugdymui.

12. Darbo grupės sudėtį tvirtina mokyklos vadovas.

III. DARBO GRUPĖS FUNKCIJOS

13. Darbo grupė atlieka šias funkcijas:

13.1. rengia prevencinio darbo planus, atlieka situacijos vertinimą ir stebėseną, nagrinėja prevencinio darbo klausimus, apibūnina mokykloje vykdomus projektus ir įgyvendina teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS ir kitus prevencinius projektus;

13.2. vykdo mokyklos bendruomenės švietimą ir vaiko teisių apsaugą, teisės pažeidimų prevenciją ir mokinių užimtumą;

13.3. organizuoja mokykloje teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevenciją ir pagalbos mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą;

13.4. kasmet rengia ataskaitas už atliktą darbą ir teikia siūlymus prevenciniam darbui gerinti savivaldybės administracijai, mokyklos tarybai ir tėvų susirinkimui nepriklausomai nuo mokyklos pavaldumo ir nuosavybės formos.(Žin.,2004, Nr.184-6824).